nutum ac trutinam omnia ſedulò agantur, eniti oportet.

Quod tum demum euenire, ſi internum animi nitorem exornemus, protoplaſti antea Paradiſi ac colæ, Domini terræ, cœli ciuis, domeſtici Domini Sabaoth, beatorum ſpirituum fratris, cæleſtiumq; virtutum cohæredis, triſtem ac lacrymoſam noſtris ceruicib. tanquam duriſsimũ iugum, impoſitam labem meditemur, noſtram naturam velut in ſpeculo intueamur, veram deniq; Generoſitatem ac ſalutem, non ſanguini, non generis prẹſtantię (nam ſi primordia noſtra, auctoremq; DEVM ſpectemus, nullus degener exſtat ni prauas artes fouens, proprium deſerat ortum) ſed vni virtuti, meritoq; FILII DEI acceptam referamus, ſacra nos erudiunt oracula. Hæc tacitus mecum dum reputo, parentis noſtri pia memoria, atq; præmaturus ex hac lacrymarum valle in cœleſtem patriam deceſſus clàm animo ſubrepit, qui inter pleraq; alia illud ſæpenumero nobis inculcare eſt ſolitus: Nobilitatem non dat vnus dies, non naſcendi ſors, non aliena, quæq; viribus, imprudentia, doloué ſurripi & amitti poſſunt, bona. ſed vobis, ô filij, fortunæq; veſtræ ſit ipſa virtus tibicen, certa poſſeſsio, qua in hac vita laudem conſequi, & vita fun-

vita functi, nomen immortalitati veſtrum commendare poteſtis, quæ toti etiam poſteritati æternam memoriam eſt paritura. Quo ego herclè ex optimi parentis ſinu elogio optimo delapſo, altaq; mente repoſto, ac ſi Delphicum oraculum eſſet, plurimum ad virtutis decus moueri, & ad paternæ eruditionis pietatiſq; imitationem excitari ſoleo, nè Satyrici illud in me aptari poſſe videatur: Quis Generoſum dixerit hunc, qui præclaro nomine tantum eſt inſignis? Atq; haud dubiè niſi DEVS ſua larga indulgentia quoſdam in repub. noſtra excitet qui eiuſdem viſcera & propemodum exſiccatam medullam ſuffulciant ac reficiant, non modò ſuccum omnem, ſanguinemq;, ſed etiam colorem & ſpeciem priſtinam, furioſa Papiſtarum rabie torrentis rapidiſsimi more cuncta proſternente, deperdet. Quis enim eſt omnium tam ignarus rerum, tam rudis, tam nihil vnquam nec de ſua, nec de communi ſalute cogitans, qui non bonis ingenijs cùm hiſce vulneribus reipub. noſtræ corpori inflixis medelam adhiberi, tùm cicatrices, quæ iam callum obduruerunt, ſanari poſſe intelligat? Et quamuis felicia Sarmatis noſtris ingenia non deſint, ea tamen vel ſitu, vel ſentibus, quod deplorandum eſt, perire vt plurimùm patiuntur, de

3099.1957

E XX, 281

250.

Vita brevis, ars longa, occasio praeceps
Experimentum periculosum &c

Generoso et nobilo Dño.
Dño Matthiæ Biuloshuesky
Baronj Regnj Poloniæ
Dño suo; memoriæ
causa, adscripsit Johan.
Erasmus Scholæ Doctor
Mediomg. Franconfurdi
17 Julij 82.

In hoc libro reperiúntúr
sequentes Tractatg.

1.) De Polonica.
2.) Descriptio historica belli Gothici ad 1567.
3.) Thom. à Sredki Oratio de Matrimonio.
4.) Oratio gratulatoria ad Polon. Legatr
Stephanū de pace cum Moscowitis initā.
5.) Eiusd. Pacis conditiones.
6.) Eius Christ. Predigt bey einer Studentēhō
7.) De Captivitate et Sacrificio Dn. nostri
Jesú Christi.
8.) De Eiusd. Sepúltúra et Descensú ad
inferos.
9.) Carmen in auspicium novi anni.
10.) Carmen in Natalem Christi Servato
ris.
11.) De Cometā.
12.) Propheta Jonas Carm. Heroico red
dity
13.) De Morte Jesú Christi.

Histor. 246.

POLONIA

Siue

DE SITV, POPVLIS, MORIBVS, MAGISTRATIbus, & Republica regni Polonici libri duo.

Authore Martino Cromero, Coadiutore, ac designato Episcopo Varmiensi.

ADIVNCTA EST SACERDOTIS eiusdam Poloni, ad lectorem admonitio, de Silesiorum nouis annalibus.

Secunda æditio priore locupletior & emendatior.

Wilh. Pos. 3. 2.

COLONIÆ.

Apud Maternum Cholinum.

ANNO M. D. LXXVIII.

Cum Gratia & Priuilegio Cæsareæ Maiestatis.

Prezydium Miejskiej Rady Narodowej
Biblioteka Miejska
w Bydgoszczy
XVI, 8° - 40 -
3099/1957

MARTINVS CROMERVS CANDIDO LECTORI.

Ante complures annos, post editum opus id, quod de origine & rebus gestis Polonorum conscripsi, cum essem in aula & ministerio D. Sigismundi Augusti regis, operæprecium me facturum esse existimaui, si de situ quoque & natura terræ Poloniæ, & de moribus, magistratibus, atque omni Republ. gentis aliquid conscriberem, quod quasi clauis foret ad annales illos nostrates faciliùs intelligendos. Et orsus quidem sum opus, multis nominibus perdifficile: Sed abstractus ab eo eiusdem regis iussis ad obeundas subinde peregrè legationes: & in aula optimi Imperatoris Ferdinandi in septimum annum commoratus, intermisi, ad finem quidem deductum, sed rude & impolitũ, nec satis fortassis exquisitè conscriptum: Cum amicis tamen aliquot, quale tunc

erat, communicaui. Quamuis autem posteà plus à publicis functionibus ocij nactus essem, non resumpsi tamen id in manus, siue tædio ac desidia quadam senili, siue alijs curis ac muneribus ecclesiasticis impeditus: cogitabamque id quasi abortiuum fœtum intra domesticos parietes sepelire. Sed aliter Stanislao Carncouio Episcopo VVladislauiensi viro non solum iuris prudentia, verumetiam elegantiore literatura, theologia, pietate, & omni virtute ornatiss. meique amantissimo visum est. Nam ante annum tertium cùm Henricus Valesius (quem non sine præfatione honoris nomino) Francisci Francorum regis F. tunc Andegauensium dux, nunc autem post obitum Caroli fratris Rex Francorum, magno ordinum Regni Polonici & annexarum ei prouinciarum consensu, liberisque suffragijs rex creatus esset, & ad suscipiendum id regnum aduenirет, suasit & persuasit mihi Carncouius (cuius ego iudicio plurimum tribuo) vt opus id ipsi offerrem. Fore enim ei gratissimum, & venienti ad oras & gentes

gentes sibi incognitas accommodatissimum, vt iam inde à primo quasi limine eas salutans pernosceret, neque diutiùs apud eos populos, quibus præfuturus esset, in eorumque republ. peregrinaretur. Ob secundaui: Resuscitaui opus abortiuum: Resumpsi in manus: Recognoui, quoad breuitas temporis, quo rex aduentabat, & negocia muneris mei ecclesiastici patiebantur. Et cum ipse Regi obuiam prodire commodè non possem, obtulit ei munusculum meum ipse Carncouius, qui tunc eum in finibus regni nomine vniuersæ Poloniæ publicè salutabat, & faustum aduentum ipsi gratulabatur. Ex illo autem exemplari castigatiss. descriptum est postea à nescio quo (nec scio an à pluribus deinceps) opusculum. Quod nactus Vechelus typographus Francofurtensis, vt erat descriptum, ita excudit: nempe mendosissimè, non solum proprijs & vernaculis hominum, locorum, & magistratuum nominibus, ab imperito quopiam Polonicæ linguæ, sed etiam latinis verbis ab illiterato prorsus scriptore depra-

uatis atque corruptis, ita vt à nemine intelligi, à me verò vix agnosci posset. Præfatio tamen loquebatur quasi per coniecturam, à me id conscriptum esse. Cuius ita excusi exemplum cum mihi fuisset exhibitum, puduit me magnoperè, non tam meo, quàm patriæ meæ nomine, cui tam mala opera nauata esset: & quo opere illustrari ea deberet, non sine infamia quasi traduceretur: Misertum est etiam eorum, qui id lecturi essent nõ sine iactura temporis & molestia, & pro thesauro, vt est in prouerbio, carbones reperturi. Et cupiebant id Vechelus, & aliquot alij typographi castigatiùs recudere. Proinde non existimaui mihi committendum esse, quin existimationi cùm meę, tum patriæ meę consulerem, ac tibi, optime lector, iuxta, ac Materno Cholino, nostri studiosissimo, qui nostrarum lucubrationum non minimam partem hactenus excudit, gratificarer. Misi itaque eidem exemplar ita, vt tunc Regi oblatum est, castigatum. Admonendus autem mihi es, candide lector: ne requiras in tali

opere

opere puritatem & elegantiam sermonis Latini. Neque enim in eo ab vsitatis vulgò verbis, & nominibus vernaculis temerè discedendum fuit, si non quasi per somnium, sed ὑπαρ, vt græco verbo vtar, id intelligendum, de que eo conferendum est. Nonnulla quidem alia, sat scio, requires, nimirum de principe prouincia Lithuania & Lituanis: De Prussis etiam & Prussia, ducali præsertim: Itemque de Liuonia, Volynia, Polessia, & magna parte Podoliæ, cuius metropolis est Kiouia: Quę prouinciæ cum quodam tempore (Liuonia excepta) à Polonia ferè abalienatæ fuissent, quemadmodum suo loco à nobis memoratum est, nuper adeò post conscriptum hoc opus in ditionem Polonorum reuenere. Requires & ea fortassis, quæ proximis aliquot superioribus annis publicè in comitijs Polonicis acta & constituta sunt. Sed ea partim non huius sunt operis: partim huius quidem modo sunt, tunc autem non fuerunt, cum id nobis elaboraretur, vel certis de causis à me omissa, & alijs scriptoribus, qui exactiùs ea

 nossent,

nossent, & conscribere possent, relicta sunt. Supplere autem nunc ea, quæ non iniustè desiderari possunt, ætas, & munus mihi impositum prohibent. Non deerunt, spero, qui florentes annis & ingenijs, emunctioribus iudicijs, & stylo elegantiori præditi, maiore cura ac diligentia non solum illa residua perquirent, persequentur, & attexent, verumetiam hæc nostra ornabunt. Tu lector amice, quæ dantur, & qualia dantur, boni consules. Vale. Ex arce nostra Heilsbergensi, Prid. Non. Ianuarij. M. D. LXXVI.

SACER-

SACERDOS AMICO LECTORI.

CVM opus hoc non nemine postulante in publicum proditurum esset, obtulerunt se mihi Gentis Silesiæ annales cuiusdam, qui se Ligium (etymo nimirum liguæ suæ Germanicæ) haberi vult è fabulosis campis Elysijs. Qui quamuis sedulò dissimulare studeat, quo animo scripserit, & vnde pleraque omnia compilarit, prodit tamen sese petulans eius maleuolentia & maledicentia. Non tam authorem autem huius operis, & eius, quod est, De origine & rebus gestis Polonorum (quem suppresso nomine immerito nonnunquam perstringit) quàm gentem Polonam omnem (cui se amicum esse simulat) & res gestas eius deprimere & insectari sibi proposuit. Et tamen homo modestus & integer contra alienas calumnias sese præmunit. Non est autem operæprecium, hoc tempore eum refellere, quandoquidem ipse reprehendit modo noſtratia nudis verbis, aut citandis authoribus non grauissimis, & in sua ipsorum gentisque suæ causa non minus, quàm noſtrates ipse iudicat, suspectis, neutiquam cohærente sibi alicubi rerum serie. Commone facere tamen te, optime lector, mihi visum est, vt cogites, quantam fidem habere debeas ei homini, qui, quem non rarò citat Dlugossum, ne nominare quidem nouit, tantum abest, vt legerit, opusque illud de origine & rebus gestis Polonorum, quod sibi ad mordendum inprimis proposuit, Dlugosi epitomen esse dictat. Nec animaduertit, homo lepidus, alios quoque authores in eo citari, & Dlugossum nonnunquam reprehendi, & leniter refelli. Adhæc onerat is suspitionibus vniuersè Polonicam historiam eo nomine, quòd à Polonis, & ijs quidem sacerdotibus conscripta sit. Cur autem non ijsdem de causis etiam Germanicæ suspectæ sint, à Germanis & ipsæ conscriptæ, & ferè à sacerdotibus & monachis? Quod nomen gregalibus istius pseudeuangelicis longè abominabilius est. Quasi verò non apud omnes populos peculiaris cura sacerdotum fuerit antiquitus, conseruare publica literarum monumenta, & prodere in publicum res gestas. Et quasi non maxima fides semper eis habita sit. Idonei scilicet ijs rebus & actionibus sunt magis coci, vel baiuli, vel lenones, aut certè medici, quorum ars ferè omnis coniecturalis est, historiæ scilicet inprimis

consentanea. Nec sanè à professione sua iste in eruendis & recensendis Ligiorum & Elysiorum suorum, & nescio quorum non portentorum, vel, vt ipsius verbis vtar, terribilium nominum, quæ ipse maiores suos appellat, originibus vel latum, quod aiunt, vnguem discedit, non rarò ex vna aut altera litera coniecturas captans. Qualia sunt, quòd Suiones, Sidinos, & Sitones, Sueuos vult esse: Nimirum quia in his omnibus nominibus prima litera eadem est: Nortuedos item, quia duæ mediæ v & e, Misnios à Mysis, Lignicienses & Libussenses à Ligijs, Saxones à Sacis deducit: Liuonas Lemouios, propter primã itidem literam, Silesios Elysios propter duas, quàm uis interpolatas, esse autumat: Burios, Byrrias Comicos, Brugos, Bituriges, Phryges simili ratione couiungit: Et ne linguarum diuersitas ei obstet, Gotos, (quos etiam cum his eiusdem stirpis esse censet) Gallica, hoc est, Heneta lingua loqui asserit. Quasi non διὰ διὰ πασῶν hæ tres linguæ inter se differant, si modo Heneti Poloni & Slaui sunt, è Paphlagonia profecti, vt ipsi cum præceptoribus suis Melanchthone & Peucero videtur. Sic nempe ille in præbendis ægroto pharmacis butyrum pro bugloſſa, aconitum pro acoro fortasis administrat. Cur autem idem Germanos non à Carmanis (Quæ duo nomina non vna aut altera, sed omnibus fermè literis inter se congruunt) potiùs, quàm aliunde deducit? Cur autem mauult tam infirmas & incertas coniecturas, aut verius somnia sua, nulla Sueuicæ linguæ aut cuiusquam de tribus illis etymologia adstipulante sequi, & excisa olim cum ipsis populis nomina ab orco reuocare, quàm oppidorum, locorum, & populorum nomina non vetustissima, eorumque etyma Polonis & Slauis (à quibus ipse non diffitetur loca illa habitata & culta esse) relinquere? Est hoc candoris eius: est eximiæ scilicet erga gentem Polonam beneuolentiæ. Nemo sanè vel mediocriter peritus linguæ Polonicæ non intelligit, Polonica esse, & Polonicas habere etymologias Suidniciam, Legniciam, Bregam, Glogouiam, Boleslauiam, Gorliciam, Odram, & penè innumera alia locorum vocabula, eo tempore indita, quo Poloni extirpatis priscis illis istius maioribus eas oras tenuere: Sleſiam verò & Vratislauiam Boëmica, posterius vsurpari cœpta. Nec scio, an gentilitium ipsius nomen eiusdem notæ sit, à gallo gallinaceo sumptum. Nisi fortè Polonicæ originis eum pudet. Nos quidem eum inuitum nobis

nobis non vindicabimus, vt olim decem Græciæ ciuitates de Hómero contendisse memorantut. Sit sanè Sueuus, vel Phryx, vel Elysius, vel Ligius, vel Stygius denique, dummodò Polonis Venedicam Sarmaticamque originem ne inuideat. Sed non est nobis propositum suauis & vnguenta olentis hominis, atque etiam ma (hoc est, valde) theologi ineptias refutare. Rectè autem is & ordine fecit, quòd religionem suam non dissimulauit, & leges historiæ videlicet, non transiliuit: eademque opera optimum Cæsarem Maximilianum, cui opus illud suum dedicauit, non idem secum sentientem, vna cum d. Patre, & maioribus, & liberis eius inclytis, non semel impietatis condemnauit. Nimirum hoc sibi proposuit (vt & Sleidanus, & personatus Carion, & Magdeburgenses centutiatores, & alij eiusdem farinæ historici) historiæ prætextu virus hæreticum incautis obtrudere. Sed vellem, apertius is nobis explicasset, quemnam in præclaro isto euangelio suo & verbo Dei ducem, vel interpretem cum suis Ligijs & Elysijs sequatur. Non Svvencfeldium, opinor, ciuem suum, licet permultos is habeat sectatores in ea gente, Confessionem Augustanam, ni fallor. Eam verò quamnam? Primæne, an mediarum, an vltimæ æditionis, (Quandoquidem eæ diuersæ sunt) Siue, vt eam Flacciani, an vt Interimistæ & Melanchthoniani, an vt Caluiniani probant? Omnes enim, quamuis admodum dissentientes inter se, & pro hæreticis se inuicem damnantes, eam sibi vendicant. Authoris eius, opinor, & præceptoris sui sensum cæteris ante ponit. Piè: Et nemo rectiùs & syncériùs leges interpretatur, quàm qui eas condidit. Sed cum Melanchthon ante mortem suam, & post mortem Lutheri, aliter de præcipuis quibusdam dogmatibus senserit, quàm antea senserat, (quod in confesso est) quæram ex isto, primóne sensus eius sequatur, an postremos? Hos nodos vbi soluerit, tum demum fortassis patiemur nobis persuaderi, nihil eum ne in historia quidem fingere, nihil odio vel gratia deprauare, nihil denique calumniari. Quinetiam non indulgentem affectibus, probabiliora secutum esse. Cæterum leges historiæ eum non transilijsse, nullum honestum ordinem sauciare voluisse, Polonicæ nationi amicum esse, vt credamus, ne ita quidem adduci poterimus. De eo verò, quòd ea, quæ mutili, vt ipse vult, Polonici historici omiserunt, ipse suppleuerit (quæ duntaxat alicuius momenti sint) amplius deliberandũ censebimus. Quod si quid eiusmodi proferetur, admira-

bimur hominem, è muſcis elephantos facientem. Laudabimus etiam acumen oculorum, qui Carpathum montem maiori Poloniæ proximum eſſe perſpexerit. Sed non vacat ineptijs diutius immorari. Satis eſt, lector candide, nos tibi qualem qualem guſtum fidei, ſinceritatis, & integritatis annalium illorum, ſubdolè aliena ſcripta factaque ſugillantium, & venena incautis inſtillantium, præbuiſſe. Vale.

POLO-

POLONIAE
MARTINI CROMERI
LIBER PRIOR.

De situ Poloniæ, & gente Polona.

IN ijs libris, quos triginta de origine & rebus gestis Polonorum conscripsimus, ostendimus, Polonos gentem esse Slauicam, & Sarmaticam: Quæ quodam tempore è Sarmatia progressa, transmisso Vistula flumine, in ijs Germaniæ locis, quæ prius Venedi & Vandali tenuerant, consederit, finesq; domicilij & imperij sui versus occasum & Septentrionem longè lateq; protulerit, ita, vt à Sarmaticis montibus in Septentrionem quidem secundum vtranque ferè eius fluminis ripam, in occasum verò secundum dorsum Hercinię silua, quo Bœmia clauditur, atque inde porrò secundum Albim fluuium, ad eius ipsius, atque adeò vsque ad Visurgis seu Veseræ ostia, & sinum Venedicum siue Baltheum, quicquid terrarum

Polonorum origo.

Poloniæ prisci fines

Populorũ nomina.

rarum est, eius gentis ditione teneretur. Ac vniuersè quidem eos populos Slauos, seu Slauinos sese dixisse: Afinitimis verò cum Venedos, seu Vinidas, tum Vandalos etiam, eorum, qui prius ea loca incoluerant, populorum nominibus appellatos esse: Peculiariter verò, eos, qui versus occasum Germanis erant viciniores, partim Sorabos, partim Obotritos, Lutitios, siue Lutzitios, Vinulos, Ranos, Vilzos, Rugios, Vetalabos, Retareos, Licicauicos, Heueldos, Vuloinos etiam: quod nomen cum Polonorum nomine cognationẽ habet, dictos esse. Quos omnes Slauicæ nationis atque linguæ fuisse, & partim domesticis satraparum ac ducum defectionibus & pactionibus, partim armis infinitimorum Saxonum, & Germanorum ditionem nomenq; postea transisse memoriæ proditum est.

Polonorũ nomen.

Polonorum autem nomen vernaculum an commune fuerit horum omnium, an peculiare vnius cuiusdam populi: & vetustúmne, an recentius, non liquet. Ante septingentos quidem annos, nusquam in annalibus vllis externis id inuenio. Nec vnum eius etymon memoratur, quemadmodum

modum alibi ostendimus. Nonnulli enim à Lecho, seu Lacho, duce Polachos, quasi posteritatem Lachi dictos esse: Alij verò à campestri planicie, quam incolunt, vel à venationibus, quibus impensius delectantur, Polacos & Polanos, mutataq; vna litera Polonos, & ab ijs regionem Poloniam appellari volunt. Eius autem non ijdem semper fines fuere. Nam Russiæ per- Poloniæ fines accrsi & prolati.
magnam partem cum Podolia subactam, & Prussiæ nonnullam, & Polessensem tractum barbaris lazigibus siue lazuingis ademptum quodam tempore, Poloni suo adiecerunt imperio. Præter illa autem dudum memoratorũ à me populorum occidentalium detrimenta, posteriori tempore Silesia ferè omnis Polonus sese subduxit, & Pomeraniæ Cassubiæq; reliqua magna pars detracta est. Decesserat & Russia Podoliæq; pars magna, & Volynia, & Polessensis tractus. Culmensis quoque ac Dobrinum, & Masouia ferè. Sed hæ prouinciæ his duobus, non amplius, seculis recuperatæ sunt: Recuperata est etiam nonnulla pars Silesiæ & Cassubiæ, Pomeraniæq; ea, quæ nunc Prussiam continetur. Rursus

tamen Lithuani, securis fœdore & societate ipsorũ Polonis, Polessensem tractum ferè omnem, & Volyniam, & magnam partem finitimæ ei Russiæ & Podoliæ auorum nostrorum memoria, regibus vel fauentibus, vel connuentibus, ad se reuocarunt, quemadmodum suo loco exposuimus. Sed ij populi nuper adeò extremo regni Sigismundi Augusti tempore, cùm hoc opus nos ad finem perduxissemus, relictis Lithuanis, vltro in ius & ditionem Polonorum a quo fœdere prorsus venerunt. Quin & Lithuani ipsi, exemplum secuti, sese cum Polonis, renouato & ampliato antiquo fœdere, coniunxêre. Instituta tamen sua, & magistratus, & Iurisdictionem peculiarem retinuêre. Caterùm nos quemadmodum illa superius recensita Poloniæ detrimenta in hac descriptione præteriuimus, ita modò commemoratas accessiones cuiuspiam alius operi reseruamus, alijs iam distenti studijs, & occupationibus. Nec Liuoniam attingimus, cuius à vicinis principibus miserè discerptæ maxima pars ante pauculos annos in ditionem eiusdem regis venit. Ne Prussiam quidem ducalem exactiùs describemus

Lithuani fœdere cum Polonis coniunxere.

Quatenus describitur hic Polonia.

Prussia ducalis. Hist. lib 27.

bemus. Licet enim ea iustis armis repressa ac domita, ex fœdere maiestatem regis Poloni à centum amplius annis comiter agnoscat, neque linguam tamen, neque instituta & leges Polonorum accepit. Sed deletis penè priscis Prussis, à Germanici sanguinis hominibus habitatur & regitur: ea parte excepta, quæ finitima est Masouiæ: Quæ à Polonis colitur antiquitùs, & Polonici ferè iuris olim fuit. Nec citerioris autem Pomeraniæ partem eam, in qua est oppidum Lemburgum, & arx Bythouia, complectemur, propterea, quòd ea beneficio regum superiorum in ius ducum vlterioris Pomeraniæ transijt. Quo nomine sunt tamen & ipsi beneficiarij regis Poloni, iurantq; ritu solenni in verba eius, quemadmodum & dux in Prussia, & ante eum nostra memoria creatum, Magistri cum primoribus ordinis Crucigerorum, seu Teuthonicorum Sanctæ Mariæ militum, cùm eius prouinciæ dominarentur, iurabant. Valachiam quoq; prætermittemus: quæ fuit & ipsa intra hos ducentos annos in clientela regum Polonorum, sed suis legibus, sua lingua, suisq; ducibus vtens, qui Voieuodæ seu Palatini dicuntur. Qui duo primum

Lemburgum & Bythouia.

Pomeraniæ duces Vasali regis Poloniæ.

Prussiæ dux & magistri Vasalli Polonorum.

Valachia & partes eius. Hist. lib. 15.

mùm fuere, Transalpinensis, & Moldauicus quorum hic à nostratibus peculiariter Valachia Palatinus dicitur: ille verò Multanicus. Verùm extitit postea tertius Bessarabicus ad pontum Euxinum, diuiso inter fratres principatu Moldauico. Ac Bessarabia quidem iam pridem subacta est à Turcis: Reliquarum autem duarum Palatini & ipsi iam deditiij sunt eiusdem gentis, patrum, auorum, & proauorum nostrorum memoria in verba regum Polonorum, nonnunquam Vngaricorum quoque, & ipsi iurare soliti. Nunc igitur Polonia, quæ quidē vno regno & iure continetur, quatenus à nobis describitur, secundum longitudinem terræ habitabilis, è sententia geographorum, & inprimis secundum deliniationem amici mei Venceslai Grodecij, à triceſimo octauo gradu, ad quinquageſimum ſecundum, vel tertium (incerti sunt enim in illā solitudine Scythica fines eius) ab occasu æstiuo versus ortum hibernum obliqua protenditur, amplius quàm per ducenta milliaria Polonica: quorum vnum quodq; quatuor Italica in se continet. Tametsi Russica & Podolica sunt aliquātolongiora. Quin certis literarū monumentis

Bessarabia.

Hist. lib. 3.

Valachia in clientela Polonorū.

Poloniæ situs geographicus.

Longitudo

Milliaria Polonica & Russica.

doceri

doceri potest. Ociacouiam arcem ad ostiũ Borysthenis 54. gradu longitudinis sitã, aliquando in ditione Polonorum regum fuisse. Latitudo autẽ Polonię, quà maximè Orientalis, & quà Occidentalis est, triginta plus minus milliariorum est. Et Occidentalis quidem habet imam poli eleuationem quinquaginta duorum summam 54. grad. & 40. ferè minutorũ. orientalis verò summam quidem 51. fermè, imam autem graduum. Pocucensis tamen Russię tractus à quadragesimo octauo incipit. Caterùm in medio, quà latissimè centum miliarijs patet Polonia, & cum in meridiem paululum recuruatur, tum in septentrionem magis ad mare Baltheum seu Venedicũ, & secundũ extremã orã Masouię dorso prominet, imã quidem poli eleuationẽ habet in ora Scepusij quadraginta nouem grad. summã verò in litore maris, & in Puscensi ora quinq; fermè, & quinquaginta: ita vt figura eius intensi arcus speciem præseferat: cuius neruus paululum reductus, ad meridiem & occasum hybernum quadãtenus spectet, exterior verò curuatura in septentrionẽ, & ortũ æstiuũ obuersa sit. Quòd si quis nouas accessiones Polesię, & ei confinis Russię, Volynię,

Latitudo Poloniæ

Figura

Poloniæ regni amplitudo.

Volyniæ, Podoliæ, & Liuoniæ, Prussiamque ducalem, & Lithuaniam cum sua Samogitia, & Russia alba Moschis finitima (quæ omnia iam vno regno continentur) annumeret, multò longius & latiùs versus orientem solem, & Septentrionem ea patebit. Ad Nieprum enim sitæ sunt arces & oppida, Kiouia, Caniouia, & Circassi, vltra 54. gradum longitudinis. Prussiæ verò ducalis & Samogitiæ latus Septentrionale quinquagesimum sextum, finitimæ autem Russiæ albæ 57. gradum latitudinis attingit. Porrò continens his Liuonia, quatenus cum duce nouo Curonensi, siue Curlandico (qui partem eius nonnullam obtinet) regis Poloni Maiestatem agnoscit, 61. gradum excedit. Atque ita longitudo regni Polonici à finibus Marchiæ Brandeburgensis ad Nieprum ducta recta linea non minus 240. milliaria complectitur, si 15. milliaria vni gradui respondent: Latitudo verò ab ora Pocucensi ad Pernauiam Liuoniæ ducenta plus minus. Cingitur autem Polonia, sicut eam nunc circumscribimus, ab occidente sole incipientibus, Marchia Brandeburgensi, & Pomerania vlteriore: A Septentrione mari Venedico & Sarmatico

Curonien. dux.

Finitimi Poloniæ populi.

matico: Cuius aduersa litora tenent Sueones siue Sueti. Inde Prussia ducali, eiq; continente Lithuania in ortum æstiuum ferè vergente. Hinc porrò campestribus Scytharum siue Tartarorum solitudinibus prorsus Orientalibus, & flexa in Euronothum Bialogrodensi Turcarum ora. Inde verò planè Australi Valachia siue Moldauia: Deinceps Vngaria, & in Africum & occasum hybernum obuersa Silesia Boëmica ditionis, ad Marchiam pertinente. Et à Silesia quidem, & Marchia, & Pomerania vlteriore, & Lithuania paluſtres densæq; silua eam ferè dirimunt: Mare à Suetia: Ab Vngaria verò syluestrium montium cacumina: itemq; ab Occidentali parte Moldauiæ. Nam à reliqua Moldauia, quæ in ortum & ad Pontum vergit, Nester fluuius eam & finitimam ei Podoliam diuidit: Idemq;, nisi fallor, limes est eius ipsius Podoliæ cum Bialogrodensi Turcarum ora, vt Nieper & Ponti Euxini sinus cum Tataris Ociacouiensibus: Aut certè cum vtrisque incertus is est, vt diximus, propter vastitatem, & solitudinem. E qua solitudine pensitant tamen opiliones Turcici regi Polono vectigal pascuorum nomi- Limites.

ne. Prussia verò ducalis sic est implicata regiæ (hoc enim nomine à ducali seiungenda est) difficulter vt queant distingui. A Masouia siluæ eam dirimunt. Partes insigniores Poloniæ sunt, Maior & minor Polonia, Russia, & Prussia regia, Podolia, Masouia, & Cuiauia. Quæ & ipsæ deinde satrapijs, vel, vt vulgò loquuntur, palatinatibus, ac territorijs ferè distinctæ sunt. Maior Polonia duas satrapias, nimirum Posnaniensem, & Calisiensem complexa, Occidentalis est Silesiam, Marchiam, Pomeraniamq; vlteriorem meridionali, occiduo, & Arctoo latere attingens. Magis autem ad Occidentem vergit Posnanienſis satrapia, Caliſsienſis contrà ad ortum & septentrionem: qua parte sunt Paluci, Craina, & Cassubia, tractus terræ non contemnendi. Minor Polonia orientalis est, Cracouienſi, Sendomirenſi, & quæ huius pars quõdã fuit, Lublinẽſi satrapijs definita, hoc ipso ordine quo nunc sunt enumeratæ, versus Aquilonẽ & ortũ æstiuũ sitis. Quæ à septentrione Masouia & Polesſenſi tractui; qui dudum Lithuanicæ ditionis erat, ab ortu Russiæ, à meridiè verò Vngarię, & Sileſiæ finitima est. Sunt autẽ Satrapiæ Cracouienſis

Poloniæ partes & satrapiæ.

Maior Polonia, Posnanien. & Caliſſien. satrapiæ.

Paluci, Craina, Cassubia.

Minor Polonia.

Cracouiẽn. Sendomirien. & Lubiinen. satrapiæ.

uiensis partes, tractus Sciricius, & Submontanus, vterq; Scepusio & Vngariæ finitimus. Ac Sciricius quidem ad occidentem vergens, Cracouiæ vicinior est: Submontanus verò Russiæ & Seudomiriensi satrapiæ iungitur. Lublinensis itẽ satrapiæ pars est Poleſſe reliquũ, qꝑ à Lithuanis detractũ nõ fuit, vtrunq; à siluis ita dictũ verius, quàm Podlasse dialecto Russica, quasi Poloniæ finitimũ. Nisi quis fortè Podlasse Polonis subiectũ interpretari malit. Sileſiæ pars ea, quæ adhuc est Polonicę ditionis, sic implicata est Cracouiensi satrapiæ, vt ab ea magna ex parte ambiatur. Satrapiã ea nullã habet: Sed in Cracouiensi ferè censetur: Habet autẽ tria territoria, Osuẽcimense, Zatoriense, & Seuerienſe, quorũ duo priora superiori tempore suos habuerunt duces: Nunc ꝑfecturę Regię sunt. Seuerienſe est in ditione Episcopi Cracouiensis. Meridionale & Occidentale latus eius ipsius Sileſię: cętera tenet Sileſia Boëmicæ ditionis, nempe Ceſsinenſis, & huius pars quondã Pelcinenſis, Ratiborienſis item & Opolienſis principatus, siue ducatus, vt vocant. Ab ortu verò hiberno Scepuſienſem tractum vix & modicè ea attingit.

Sciricius & Submontanus.

Poleſſe seu Podlaſche.

Sileſia.

Scepuſium

Hist. lib. 5. & 17.

Est autem Scepusium non exiguus terræ tractus, olim cum Polonici iuris esset, ad Vngaricum traductus: de quo alibi suis locis attigimus. Deinde verò nonnulla pars eius, cum tredecim oppidis & arce Liblio, siue Lubouulia rursus Polono regi certo pacto ab Vngaricis Regibus addicta est, atque etiamnunc ab eius præfecto, & eius nomine administratur Cracouiensi satrapiæ, tractuiq; Sciricio versus meridiem adiacens. Inter minorem verò & maiorem Poloniam primarias totius Poloniæ partes intermediæ sunt Satrapiæ, Siradiensis, Lencicienſis, & Rauensis, nullum commune nomen habentes. Quarum prima ad meridiem & Sileſiam, Lencicienſis & Rauensis ad ſeptentrionem vergunt, Maſouiamque attingunt. Harum autem occidentalior eſt Lencicienſis. Nonnunquam ex tres vnà cum Cuiauia, imò & Maſouia, maiori Poloniæ, ſicut Ruſsia & Podolia minori, accenſentur. Cuiauia verò ab ortu Maſouiæ & Rauenſi ſatrapiæ, à meredie Lencicienſi & Caliſsienſi iungitur. Continet autem in ſe duas ſatrapias, Breſtenſem, quæ magis ad ortum, & meridiem vergit, atque Inuuladislauienſem, ſiue Iuni-vuladisla-

Siradien. Lencicien. & Rauen. ſatrap.

Maioris & minoris Poloniæ appellatione quę cõtinentur. Cuiauia.

Breſten. & Inovvladis lauien. ſatrapiæ.

ladislauiensem, quæ magis est occidua & septentrionalis. Cuius non exigua pars est Dobrinum, vltra Vistulam, ab oppido sic dictum, latere orientali confine Masouiæ: septentrionali verò Prussiæ. Masouia quoque eodem latere Prussiam, Orientali Lithuaniam & Polessensem tractum, & versus ortum hibernum Poloniam minorem, eiusq; satrapiam Sendomirien sem, Meridionali verò Rauensem attingit. Duabus satrapijs distincta, Plocensi nimirum, quæ Occidentalis est, & ea, quæ peculiariter Masouiæ nomen retinet, propterea quòd diutius ducum suorum (de Polonorum principum stirpe oriundorum) dominatu segregata, postrema omnium nostra memoria defecta ducibus, ex pactis, & iure feudi, vt vocant, Poloniæ redintegrata est. Quæ quidem Orientalis est. Rauensis quoque satrapia quõdam pars Masouiæ fuit, suosq; duces habuit, sicut & Plocensis, & pleraque omnes. Prussia Regia præter meridionale latus, quod iam est expositum, ab occasu vlteriorem Pomeraniam confinem habet. A septentrione sinu Baltheo seu Venedico, siue Codano, Ab ortu Prussia ducali cingitur. Tribus autem satrapijs

Dobrinum

Masouia.

Plocensi & Masouiæ satrapiæ.

Prussia Regia.

D distincta

Culmensi. Marieburg & Pomeran. satrap.

distincta est, Culmensi, Marieburgensi, & Pomeranica. Quarum haec Occidentalis est. Reliquae duae Vistula flumine ab illa diremptae, orientales. Ex his autem Culmensis ad meridiem spectat, Marieburgensis verò ad Septentrionem.

Varmia.

Varmia, & ipsa pars est Prussiae Regiae, ad Aquilonem seu Euroaquilonem vergens, ducali ferè vndique cincta & ab ea quodam tempore maiorem in modum accisa: Marieburgensem quoque satrapiam contingit: Nec in vlla satrapia censetur, subiecta episcopo suo, & sacro Ecclesiae eius collegio, Regis Poloni Maiestatem agnoscentibus.

Michaloui en. tractus.

Michalouiense autẽ territorium est in satrapia Culmensi Masouiae ac Dobrino finitimum: olim pars Masouiae.

Prussia ducalis.

Ducalis Prussia (vt eam quoq; quo magis perspicua sit haec Poloniae descriptio, hic obiter attingamus) praeter Regiam Prussiam, limes est à septentrione mare Sarmaticum cum Lacu Curonienſi, & ora Liuoniae: Ab ortu Samogitia, caeteraq; Lithuania: A meridie verò Masouia. Satrapiam ea nullam habet: praefecturas permultas. Olim Prussia priusquam sub iugùm Christi missa est, alios fines habuit, & aliter diuisa fuit. Fuit autem ea decem re-

Prussiae veteris diuisio.

gioni-

gionibus siue tractibus descripta: videlicet Pomesanien-
si, in quo est Marieburgum, Christiburgum, Quizinum siue Marieuerderum: Pogesanien-
si, in quo est Elbinga & Hollandia: Erminio siue Varmien-
si, qui retinet etiamnunc in lingua Germanica vetus nomen, & Ermeland vocatur: Natagino, vbi est Balga, Brādemburgum, Crucīburgum: Sambien-
si, in quo sunt mōs regiº siue Kœnixberga & Lochstete: Nadrauen-
si, quo Tapelauuca, Insterburgū, & Vonsdorfia cōtinentur: Salauen-
si, in quo est Ragneta & Labia: Sudino, qui & ipse nomen suū retinet, & ad aquilonem ortumq; æstiuum inter vtrunq; Habum & mare longè pminet: Bartheno, quo Rastenburgum, Bartheseinū, & Resla siue Reselia cōtinentur: & Salindo, qui nescio an is sit, in quo Galindas populos ponit Ptolemęus. In his Sudinº tractº fuit primarius, opibus & viribº maximè pollēs, ita vt ad sex millia equitum, peditum etiā ingentem numerum cōficeret. Cæterorum quilibet minimū ter mille equites, peditū verò decem millia cōficere potuit, si vera sunt ea, quæ nos in vetusto quodā libro Germanica lingua scripto legimus. Cæterū Culmensis tractus & Pomerania,

Russia Regia, siue rubra.

Poloniæ non Prussiæ partes fuere. Sed nos cætera prosequamur. Russia, quam rubram nonnulli vocant, latere occidentali minori Poloniæ iungitur. A septentrione Russiam albam, & Volyniam habet: Ab Austro Vngariam, eiusque populum Ceculos, & nonnullam Moldauiæ partem attingit eo tractu terræ, qui Pocuce appellatur. Nam cætera Moldauia siue Valachia, qua Podoliæ quoque iungitur, magis est Orientalis Russię. Continet Russia duas satrapias, nempe Belsensem, quę ad Volyniam & Lithuaniam vergit & eam, quę peculiariter Russica & Leopoliensis dicitur, australem magis & orientalem: Nisi quod Chelmensis tractus eius non exiguus ad septentrionem, etiam vltra Belsensem prominet, & Polessię finitimus est. Reliquum autem orientale latus eiusdem Russię, ac totius Polonici regni claudit Podolia, ab Aquilone & Euro albę Russię, à cętero ortu vastis campis Tataricis atque Turcicis, vt diximus, à meridie verò Moldauię continens: Totaque vna satrapia censetur, quam Podolicam vocant. Olim Podolia & Russia tam ea, quę nunc Polonię pars est, quàm ea, quę est in ditione

Podolia.

Lithuano-

Lithuanorum & Moſchorum, ſuos habuit duces, quemadmodum luculentius oſtendimus in hiſtoria: Quorum ſtirps cum latè propagata eſſet, partim ipſa ſeſe inteſtinis diſſidijs atque ciuilibus bellis confecit, partim à Polouucijs, qui Goti fuiſſe videntur, ac Tataris extirpata, partim Polonorum & Lithuanorum adiuncta eſt imperio, partim in nomen & ius de ſe ortorum Moſchorum tranſijt. Extant etiamnunc permulti, ducale nomen, ſed pleríque nudum propemodum & inane retinentes: Inter Polonos verò nulla ducum ſupereſt memoria. Hi nunc ſunt Polonię, quatenus hîc eam deſcripſimus fines: hę partes. Eſt autem regio tota ferè plana & aprica, maximè quà ad occidentem ſolem & ſeptentrionem vergit, & quę penitus orientalis eſt Podolia, ac vel nomine ipſo decliuitatem prę ſe fert, vicinorũ Moldauię, Ruſsię & Vngarię mõtanorum intuitu. Minor Polonia itidem atque Ruſsia, quo propiùs accedit ad fines Vngarię, hoc magis montana eſt, & ſyluestris. Quo longius autem inde recedit, eò lenius decliuis eſt, magisq; culta & meliore gleba. Tametſi in meditullio quoque Sendomirienſis ſatrapia aliqua

Ruſſi duces

Hiſt. Pol. lib. 3.

Polouucij Goti

Solum Polonicum quale.

Podolia vnde dicta.

ex parte leniter montosa seu verius cliuosa est. Prussia pleraque omnis excepta Marieburgensi satrapia, qua ad Habum & mare vergit collibus molliter & ad fertilitatem, amœnitatemq; commodè distincta est. Itemq; pars nonnulla Cuiauiæ. Montes Sarmatici, qui Poloniam & Russiam ab Vngaria dirimunt, ardui & syluestres, non ignoti sunt etiam veteribus Geographis & Historicis: & in his celebris est in primis Carpathus, quem nos Crempacum, ni fallor, vocamus: Alij Biesciadi, Modra, Turza, Vapienna, vernacula lingua appellari, externis ignoti sunt. In medi tullio verò minoris Poloniæ Lysecius est, quasi tu dicas caluum, siue caluastrum, in quo monasteriorum est S. Crucis nomine lignoq; celebre: & Vauelus, arce Cracouiensi, quàm suo ipsius nomine nobilior, & is, in quo situm est Cienstochouiense monasterium, quem clarum latinè Monachi, ni fallor, incolæ appellauêre. Syluestris sanè fuit superioribus temporibus pleraq; omnis Polonia: Ex eóne autem tempore, ex quo habitari cœpit, an postea pestium, bellorumq; incommodis eò redacta, non liquet. Sed Sigismundi senioris, filijq; eius Sigismundi Augusti optimorum

Montes Polon.

Vbertas.

rum & mitißimorum, ſapientiumque regum ſtudio diuturnam pacem nacta, nunc vbique diligenter excolitur, frugum leguminumq; ferax, & pratis abundans. Nec tamen deeſt etiam nunc ſyluarum copia. Neque enim eæ penitus exciduntur & extirpantur, partim propter paſcua & mellificia, partim propter ædificiorum materiam, & ligna mitigando frigori vtilia ac neceſſaria, partim etiã propter ſaxoſi, vel arenoſi ſoli ſterilitatem. Sunt autem ſyluæ pleræque piceæ, quernæ, faginæ, & abiegnæ: Ac piceę quidem ferè in planis & arenoſis locis, abiegnæ & faginæ in montanis, quernæ in vtriſque, ſed vberiore gleba præditis. Multæ ſunt etiam in planis iuxta ac montanis locis mixtim omni genere arborum refertæ, & paſcuis opimæ. Ex his abietes, tiliæ, piceæ, quercus, apum aluearijs grauidæ fiunt, materiamq; ædificijs nauium ac domorũ, malis, tabulis, & vaſis aptam, vt & taxi & terebinthi, ſuppeditant. Quercus & fagi etiam paſtum vberẽ porcis ferisq; præbent: Omnes autem focorum, & fornacum, furnorumq; ignibus alimenta ſubminiſtrãt. Tãta eſt enim vis frigoris in his regionibus interdũ, vt radicitꝰ areſcãt arbo-

Syluæ.

Frigoris & gelu vis.

Hiſtorici arbores, & aqua ex editiori loco effuſa, priuſquàm terram contigerit, in glaciem concreſcat. Lacus quidem & paludes & flumina duobus tribus ve menſibus hibernis, nonnunquam autem vel in quintum ac ſextum vſque glacie concreta, non modo peditibus, verumetiam equitibus & curribus ac plauſtris, quamuis oneratis, multis ſimul longo ſpacio peruia & ſecura prębent itinera. Equidem quodam tempore vltima die menſis Martij Viſtulam in Maſouia per firmam adhuc glaciem cum curru & quadrigis, & aliquot equitum comitatu tranſiui. Hac etiam prætérita hyeme in Pruſsia glacialis piſcatio in lacubus poſt initium Nouembris cœpta, durauit per totum Martium: gelu autem per totum Aprilem. In tanta autem cœli intemperie pomaria tamen ſunt non infrequentia, & fructuoſa, ad Viſtulam præſertim, & in ſuburbanis Cracouienſibus, Sendomirienſibus, Varſauienſibus, Torunenſibus, Gdanenſibus: Elbingenſibus item, Fraumburgenſibus, Veliſcenſibus & Bochnenſibus, licet remotioribus à Viſtula, totoque tractu ſubmontano atque Sciricienſi. In quibus pirorum, malorum, prunorum, perſicorum

Pomaria.

rum, cerasorum, & nucum bonitas & varietas certat cum Vngaricis & Italicis. Sunt & vites, Vineæ. *quarum vuæ in minore Polonia esui quidem non insuaues sunt, præsertim si æstas & autumnus temperiem suã seruent: sed vinum inde expressum acerbius, vbi defecatum est. Aliquanto suauius & copiosius exprimitur apud Crosnam Silesiæ in finibus maioris Poloniæ. Apud Toruniam quoque in Prussia vineæ coli cœpêre non infœliciter, vt audio. Neque negat solum Polonicum castaneas, morа, cotonea, ficus, amigdalas, pepones, melopepones, herbas & flores omnis generis, & alias hortenses Italiæ delitias, & palatinariumq; lænocinia, si adhibeatur culturę diligentior, & à gelu custodia. Nec me-* Metalla. *talla fossiliaque desunt in montanis: plumbi quidem intermixto argento apud Ilcussum, Slauuicouiam, Chranouiam, & Nouagoram oppida satrapiæ Cracouiensis, & in finibus Silesiæ: Argenti viui apud Tustanum in Russia: Æris & Lazurij, & plumbi item apud Chencinos: Ferri plurimis in locis syluestribus: Nitri apud Visliciam & alibi: Salis apud Bochnam & Velisçam* Salinæ. *in satrapia Cracouiensi, & apud Haliciam, Co-*

lomeiam, Solum (quod quidem à sale nomen habet) & alijs compluribus in locis Russiæ. Ac in Russia quidem id ex aqua ex profundis puteis hausta decoquitur, & partim in modum farinę vel niuis minutum relinquitur, partim in frustula conformatur: In tractu verò Cracouiensi, partim lapidea duritie solidum instar ingentium saxorum & rupium in subterraneis specubus, altè lateq; excauatis, & villas, templa, oppidaq; superædificata sustinentibus, ferro excinditur, comminutumq; deinde, & mola tritum, ad vsus hominum accommodatur, partim & ipsum ex aqua iniectis lapidei salis frustulis & quisquilijs, quæ secantibus id abraduntur, decoquitur. Color lapidei in massa liuidus est ferè, ac luto respersus. Candidum, & in modum cristalli pellucidum rarius est. Tritum candet aliud alio magis. Coctum verò despumatis sordibus candidissimum redditur, niui non dissimile. Fertur in salinis Bochnensibus repiriri quiddam pici concretæ simile, quod vocant carbunculum: Quod tritum & epotum soluat aluum. Ibidem exaudiuntur nonnunqnam canum, gallorum, & aliorum animalium assimulatę voces

in

in profundissimis specubus : idque mali & incommodi alicuius imminentis portentum vulgò habetur. In maiore quoque Polonia apud Pincum salinæ sunt, verum tenuiores. Sunt etiam in confinio Osuencimensis territorij & Scepusij aquæ salsæ, vnde salem coctum vidimus regi exhibitum. Salinæ tamen nullæ sunt. Porrò in desertis Podoliæ, & Boristheni vicinis locis lacus est, cuius aqua sereno & ardente sole in solidum salem concrescit, ita vt homines cum iumentis & curribus in eo, tanquam in glacie, versentur, sectumq; in frusta arbitratu suo auehant. Quam primum autem pluit, soluitur illa glacies non sine periculo insistentium. Apud Biezzum verò siue Beciam oppidum in submontana regione, vitreolum effodi, ac in viridem lapideamq; duritiem decoqui nupercœpit : Coppervuasser, hoc est, æris aquam Germani, & nostrates item appellant. Antiquitus autem id conficitur ad æris metalla in Scepusio. Marmor quoque & alabaster quibusdam locis effodiuntur. Est in maiore Polonia prope Sremum oppidum collis, vbi (res incredibilis, sed à multis confirmatur) ollæ, amphoræ,

Lacus salis in Podolia.

Vitreolū.

Ollæ sponte nàscentes.

cacabi, & aliarum figurarum vasa fictilia sponte nascuntur, & sub terra effodiuntur mollia, in aërem autem prolata durescunt. Vidi vnum atque alterum, quod inde erutum esse dicebatur, rude, nec satis bene conformatum. Porrò in mari Sarmatico Prussiam alluente colligitur succinum (Ambram etiam externi vocant) Quod fluctibus appulsum ad litora, homines nudi obuiam euntes paruis retibus excipiunt & extrahunt, molle primum, sed mox in aëre durescit, tornoq; ac scalpro varie conformatur. In lacubus quoque nonnullis à mari remotioribus id reperitur: vt in Pissia Episcopæ Varmiensis, modicum tamen. Quin & in editioribus locis fossa altius humo fertur inueniri. Spumáne maris concreta id sit, an succus & guma arboris, an quippiam aliud, non est huius loci disputare. Est sanè leue & pellucidum: Estque fuluum & candidum: Candido maius precium. Ferunt, si incendatur, odore eius venenata necari. Visuntur in nonnullis frustulis formicæ, muscæ, culices & alia insecta, non arte, sed vel opificio naturę, vel fortuitis casibus inclusa. Aquis irrigua est pleraq; omnis Polonia, sed fluuios nauigabiles non

Succinum.

Fluuij

multos

multos habet: Præcipui sunt Vistula, Donaiecius, Sanus, Vieper quasi quis dicat Porcũ, Varta, Noteßius, Nester, Prutus, Bugus, Bohus siue Bogus, Pripetius, Narua, Dreuancia. Nam Odra, in confinio Morauiæ & Sileſiæ exiſtens, & per hanc ſecundum Poloniæ limitem, perque Marchiam ac Pomeraniam vlteriorem permeans, infra Scecinum in Venedicum ſinum decurrit. Olim intra fines Poloniæ tum oriebatur, tũ decurrebat. Nieper Ruſſiam albam, eiq; confinem Podoliam alluens, longo tractu in pontum Euxinum apud Ociacouiam munitionem Taricam ſeſe exonerat, ortus in Moſchouia. Boriſthenes is eſt veteribus Græcis & Latinis, omnium ſcriptorum conſenſu, præter Bernardum Vapouium. Qui ſimilitudine nominis, vt credibile eſt, adductus, Boriſthenem vult eſſe Berezinam: qui in Nieprum ab æſtiuo occaſu influit, minor eo & ignobilior. Viſtula in Ceſsinenſi ora è Sarmaticis montibus exoriens, verſus æſtiuum occaſum & ſeptentrionem primum, mox verſus orientem aliquantisper, deinde à Sendomiria verſus ſeptentrionem rurſus per minorem Poloniam decurrit. A Varſauia verò rurſus

Odra.

Berezina.

Viſtula.

sus ad occasum æquinoctialem, & mox æstiuum flexus, Masouiam interluit: Dobrinumq; à reliqua Cuiauia dirimit. Vbi autem Prussię fines attigit, in septentrionem reflexus, deinceps mediam eam diuidit. Supra Marieburgum autem in duos alueos præaltis aggeribus obiectis sectus, insulam insignem & fertilem, quam Zulauam maiorem vocant nostri, efficit, & nomen amittit. Ac sinister quidem alueus, qui maior est Leniuuca, dexter verò Nogatus vocatur: Quorum hic in Habum lacum tribus ostijs, ille verò duobus partim in eundem Habum, partim in mare infra Gdanum sese exonerat, longitudinis quidem gradu 41. latitudinis verò 54. Fontes autem Vistulæ sunt longitudinis itidem 41. gradu, latitudinis 49. minuto 20. Fluens autem amplius centum milliarium Polonicorum spacio Vistula, Solam, Premsam, Scauam, Donaiecium, Vislocam Ropa auctam, Nidam, Sanum, Vieprum, Pilciam receptis Dreuicia & Volboria, Bsuram, Naruam cum Bugo, Dreuanciam, Berdam, Ossam, & Motlauiam minora flumina excipit: & Osuencimum, Zatoriam, Cracouiam, Cazimiriam, Sendomiriam, Varsa-

Flumina Vistulam influentia.

Vrbes oppida & arces ad Vistulam sitę.

Varsauiam, Ploscum, Vladislauiam, Toruniam, Culmam, Grudentum, Quizinum, Nouum, Gneuum siue Meuam, Marieburgum, Dersauiam, & Gdanum vrbes & oppida non ignobilia præterfluit. Arces item Lipoueciam, Nepolomice, Corcinum Zauichostum, Ceruensem, Monasterium, Zacrocimum, Vissegradum, Sochaciouiam, Dobrinum, Bobrounicos, Racianzum, Sluzouiam, Dybouiam, Niessouiam, Starigradum, siue Althausum, & Suece, & adhærentes eis vicos alluit. Donaiecius (quod nomen paruum Danubium significat) ex eisdem Sarmaticis iugis non longè à Vistulæ fontibus paulò orientalior exortus, per Scepusium & Submontanum tractum decurrit, Sorstenumque & Mussinam, & Melstinum arces & Sandeciam oppidum, vbi Popruto augetur, præterlapsus, non longè ab Opatouecio vico Vistulæ miscetur. Sanus è Biesciadis iugis longitudinis gradus 44. latitudinis 48. minuto 30. nascens, & versus septentrionem & occasum æstiuum profluens, posteaquam Liescum, Sobenum, Sanocum, Brozouiam, Præmisliam, Radimnum, Iaroslauiam, Lezeis-

Donaiecius.

Poprutus.

Sanus.

Lezeistum, Russię arces & oppida prætergressus est, Vislocumq; alium à Visloca, & viarum minores fluuios in se recepit, apud Sendomiriam oppidum longitud. grad. 44. ferè, latitud. 50. minuta 30. Vistulam & ipse subit. Varta apud Cromolouiam satrapiæ Cracouiensis oppidum ortus, longitudinis gradu 40. min. 50. latitudinis gradu 50. min. 30. per Siradiensem satrapiam, & maiorem Poloniam versus occasum æstiuum ferè decurrit, Olstinum, Censtochouiam, Mestouiam, Siradiam, Vartam, Vneouiam, Colum, Coninum, Pysdros, Sremum, Curnicum, Posnaniam vrbem, Obornicos, Stobniciam, Vvroncos, Siracouiam, Mezichodum oppida & vicos cum adiunctis arcibus, & Landisbergam veteris Marchiæ præterfluens, Nyrumq; Vvresniam, Velinam, Prosniam, Obram, & Notessium minores fluuios excipiens: Et apud Costrinum oppidum in Odram è Silesia occurrentem, influit longitud. grad. 37. latitud. 52. minut. 50. Notessius verò apud Crusuiciam Cuiauiæ oppidum è Goplo lacu existens, & ipse per maiorem Poloniam versus occasum hibernum means, Pacossum ambit, Labisinum, Naclum, Pilam

Varta.

Notessius.

lam, Vsce, Drenumq; arces & oppida præterlabitur. Nester, quem Tyram veteribus vocari volunt, in Russia è Sarmaticis iugis non longè à Tybisci & Sani fontibus ortus, initio versus Aquilonem profluit, deinde ad ortum conuersus, Bistriciam, Lipam, Seretum Russicum, alium à Valachico, Sbrucium, Smotricium, Vsciam, & Moraquam ignobiliora flumina absorbet, & Zidaciouiam, Haliciam, Cesibiesos, Ceruonum, Chocimum Valachiæ, & alia quædam oppida præter lapsus, infra Pocuce Podoliam à Valachia longo spacio diuidit: Ad extremũ deflexo nonnihil in meridiem alueo, super Bialogrodum vrbem Scythicam, siue Turcicam, quæ & Moncastrum dicitur, in Pontum Euxinum, siue continentem ei Obidouum lacum influit longitud. grad. 53. latitud. 47. minut. 30. Bugus in Russia & ipse non longe ab Olesco oppido, longitud. grad. 46. latitud. 49. exoriens, & primum in occasum, mox in Septentrionem secundum occidentale latus Volyniæ tendens, postremo ad occasum reflexus, vbi Polessensem tractum (receptis Rata, & Muchauecio fluuijs) emensus est, & Buscum, Grodecum, Grodlum, Lubom-

Nester siue Tyras.

Bugus.

F liam

liam Russica, Bresteque, Ianouiam, Drohicinum, Polessensia, & Cameneciam Masouticam oppida pratergressus est, apud Serocium vicum longitud. grad. 43. latitud. 52. minut. 40.

Narua venenosis carens.

Narua à septentrione & ortu æstiuo è Lithuania profluenti ægrè miscetur, nigrorem suum retinens aliquamdiu: Nec multo inferius victor Narua apud Nouidvuorum oppidum Vistulam subit. Est autem peculiaris Narua natura, sicut & Dlugossus annotauit, quod non fert venenosa animalia, vsque adeò, vt serpentes, qui nauibus Bugo delatis adhæserint, edito sibilo refugiant, cum primum aquam eius fluminis attigerint.

Pripetius.

Pripetius in Chelmensi tractu è palude non longe à Lubomlia existens longitud. gradus 47. latitud. 50. prater occiduum & septentrionale latus Volymiæ diuersus à Bugo per Russiam albam longo spacio versus Orientem solem progreditur, & cum nonnullis alijs, tum Styro, Turo, Slucio, Suislocio grandibus fluuijs auctus, Nieprum siue Boristhenem supra Kiouiam subit, longitud. grad. 51. latitud. 53. ferè.

Bogus.

Bohus autẽ, siue Bogus è palude ortus in finibus Podoliæ long. grad. 49. latitud. 49. min. 30. itidẽ per Russi-

Rußiã albã meridionalior longo terrarũ tractu ad ortũ tendit: ad extremũ deflexo in meridiem cursu, & ipse in Boristhenem *non longe ab ostijs eius long. grad. 55. lat. 48. sese exonerat. Prutus è iugo montium Sarmaticorum long. grad. 46. minut. 50. latitud. 47. minut. 30. versus aquilonem in Pocuce delapsus, & Colomeiam Sniatinumq; prætерlapsus, inde per Valachiam siue Moldauiã primum orientalis, deinde australis versus Bulgariã in Danubiũ decurrit, long. gra. 52. lat. 45. ferè. In Prußia verò Alla siue Alna, & Passaria, non longis inter se spatijs orti, versus septentrionẽ fluunt: Et Passaria quidem infra Olstinecium, siue Hochsteinum (vt vocant Germani) ducale oppidum existens, Morango, Libstadia, Brunsberga, & Helgebeila oppidis prætеritis, Habum lacum subit, long. gradu 42. min. 30. latitud. 54. Alla verò supra Allesteinum S. Collegij Varmiensis arcẽ & oppidũ, cui etiam nomen dedit, oriens, prætеritis Vartemberga, Gutestadia, Heilsberga, siue Allesberga Varmiensibus, & Barthesteino, Sipelbeino, Fridelandia, Allemburgo ducalibus oppidis, apud Velam Prægolæ, ab ortu hiberno per*

Prutus.

Passaria.

Alla.

Prægola.

ducalem Prußiam decurrenti, miſcetur, & cum eo infra Kœnixbergam, hoc eſt, Regium montem, vrbem longitud. grad. 43. latitud. 54. Habo lacu recipitur. Dreuantia verò non ita longo ab Dreuantia. ijs interuallo oriens, diuerſoque meatu verſus Auſtrum fluens ſupra Toruniam à Viſtula excipitur. Atque hæc de fluminibus nunc ſufficiant. Lacubus piſcoſis inprimis abundat Prußia. Lacus Habus. In his nominatiſſimus eſt Habus, cuius modo mentionem fecimus: quem etiam recens mare vulgò vocant. Ad quindecim milliaria in longitudinem inter Gdanum & Regium montem vrbes ſecundum mare patens, & ab eo angusta inſula, quæ Neringa appellatur, diſiunctus: In latitudinem verò duo milliaria plus minus. Ac Elbingam quidem vrbem non longo ſpacio adſpicit, eiq; portum efficit, eiuſdem nominis flumine nauigabili influente. Tolkemitam verò, Neringa Inſula. Fraumbergam, (cui baſilica Varmienſis in modum arcis munita impendet) Balgam, Brandeburgum, & Fiſshauſum oppida & arces alluit, receptisque, vt dixi, Viſtula & Pregola, & aliis minoribus fluminibus, apud Lochſtete arcem mari miſcetur. Hoc aliquanto amplior lacus alter

ter est eodem nomine, cognomento Curonien-
sis, in Prussia ducali, in quo sunt ostia Nemenis flu-
uij (Memelam vocant Germani) per Lithua-
niam defluentis. Inter hos duos Habos & mare
peninsula est, quæ & ipsa Neringa, sed Curoni-
ensis appellatur, arces & oppida continens. Se-
cundum hos est Drusnus siue Drausenus lacus
in Marieburgensi satrapia, vnde Elbinga flu-
men profluit: Partecinus Lubnus, Reusina, &
Viecininus in Culmensi: In Pomeranica verò
Stuorzonagaci, quasi quis stratum vel factum
aggerem dicat, inter Choiniciam, Slochouiam,
ac Tucholiam oppida, septem milliarium spacio
longus, quinque latus: Vnde Berda fluuius pro-
fluens, per Crempscum, Lubonum, & Charsico-
uum minores lacus in Vistulam influit infra
Bydgostiam. Nec ignobiliores his sunt Vsdice,
Lubscus, & Ossiecinus in eodem tractu: Alij mi-
nores. Sunt & in Varmiensi ditione non pauci.
Præcipui verò Dadaius, Zainus, Vadangus,
Pissia, Blanke, quasi albus, Sinser, Lingenaus,
Lemanglus, Ellingus, Plaucicus, Vulpingus,
Clebergus, Cosnicus, Obelus, Marangus, & alij
complures. Sunt & in ducali Prussia multi &

Habus Curonien-sis.

Memel

Elbinga flumen.

Varmien-sis lacus.

grandes, quos ommittimus. Habet & maior Polonia & Cuiauia nonnullos, piscososque. In quibus Goplus princeps est, quinque milliaria patens in longum, semis in latum: Secundum hunc sunt Blendnus, Pouizus, Slesinus, Sanus, Piednicia, Niezamyslus, Vonieſca, Lomunice, Pcieuus, Lubstouus, Drauuscus, Noblun, Tulangus, Ielen, & Lednicia, in cuius insula Gnesnensis basilica initio condita fuisse, indeque propter difficilem aditum, in eum, in quo nunc est, locum translata esse putatur, quemadmodum Dlugossus memorat. In Cuiauia verò Tur, Lanscus, Bielscus, Lubotinus, Orlie, Berdouus, Borimouus, Creuianta: Et in Dobrinensi tractu Gorznus, Mocouus, & Scampscus, minores aliquanto superioribus. Pro lacubus minor Polonia, Silesia, Russia, ac Podolia piscinas habent arte manuq; factas permultas & grandes. Non carent tamen & lacubus, Lublinensis maximè & Chelmensis tractus. Equibus Biale, hoc est, Albus, per antiphrasim sic dictus, prætereundus non est: Cuius aqua Aprili & Maio mensibus fuscos reddit lauantes: Pisces autem pinguissimos profert, qui brasmi, à nostratibus autem

Goplus.

Piscinæ.

Biale lacus.

tem Cleſcij vocantur. Eſt & in Belſenſi lacus Crinice, non amplus, verùm profundus. De quo illud memorabile annotauit item Dlugoſſus, quod certis temporibus altero vel tertio quoque anno cum mugitu fluctus attollens exhauritur prope ad fundum vſque, aquis vicini montis cauernas ſubeuntibus: Atque ibi tunc facilè prehenduntur piſces in aqua vadabili. Poſt dies aliquot ea refluit. In cæteris lacubus, atque etiam in maioribus piſcinis & fluminibus hiberno tempore commodiores ferè ſunt piſcationes, quàm æſtate, pertuſa certis interuallis glacie, retique per maius foramen in aquam immiſſo: quod longis funibus ad perticas alligatis hominum equorumve opera longo ſpacio in diuerſum tractum, coeuntibus rurſus piſcatoribus alio foramine piſcibus refertum extrahitur. Sunt autem eadem genera piſcium in lacubus & piſcinis. Vtrobique enim ſunt lupi, ſiue lucei, praſmi, percæ, rhombi (ſi modo ſic appellandi ſunt ij, quos nos Caraßios dicimus) ſumi, ſendacij, cirtæ, ſiue certæ, à delitijs, ni fallor, apud Germanos nomen ſortitæ, tineæ, anguillæ, ruboculi, carpones, quos re-

Crinice.

Pilcationes hybernæ.

Piſcatio in glacie.

Piſcium genera.

Caraßios

ginas vocãt Itali, Latini Cyprinos, quemadmodum vult Ioannes Dubrauius Olomucensis Episcopus. Tametsi minus frequentes hi sunt in lacubus, quàm in piscinis: In quas paruuli tanquam in viuaria studiosè includuntur. Ferunt etiam lacus nonnulli eos, quos sulwizas & sielauas nostrates, Germani Marenas vocant. Piscis est dulcis & sapidus, alecisimilis: Fluuiatiles verò sunt cum ijsdem ferè omnes, tum delicati inprimis, truta, barbo siue mullus (Paruenam vocant) fundulus, occulata, quæ lampreda quoque dicitur, alosa, siue borbocha, cuius iecur potissimum est in delicijs, à nostratibus Mientus vocatur: Itemque Lipien, sliz, berzana, vcleia, iasdez, & quæ bialariba, hoc est, albus piscis à nostratibus appellatur: quibus latina nomina dare nõ habemus. Quanquam quid vetat Alberti Magni, & aliorum scriptorum, qui eiusmodi res persecuti sunt, exemplo, eos vernaculis nominibus ad latinum sonum cõformatis appellare? Quod in superioribus quoque nonnullis factum est. Cancris & anguillis abundat inprimis Nida fluuius. Anguillis etiam & Stintis Habus, & alij nonnulli lacus Prussici. Marinis piscibus

Pisces fluuiatiles.

non

non admodum abundat ea regio. Nobiles autem præcipuè sunt haleces, quos haringas Germani vocant, quorum sale conditorum maximus est vulgò vsus in tota Polonia, atque adeò in Lithuania quoque, Boëmia, Silesia, Morauia & Vngaria. Tanta eorum copia est. Sed in Prussia pauci prahenduntur: A Cymbrica autem Chersoneso, & Scandia, & ex Oceano Germanico plurimi & optimi nauibus eò importantur. Pomuchlæ non desunt, neque passeres. Salmonem siue esocem, & sturionem inter marinós ne, an fluuiatiles numerem, nescio, Vtrobique quidem prehenduntur: Sed è mari sursum fluminum certis temporibus enatant, transilientes obstacula. In quibus etiam insidiosis capsis collocatis capiuntur. Tanto sunt autem suauiores, quanto longius à mari & Habo recesserint. Quin vniuersè pisces ij, qui in fluuijs iuxta ac lacubus & mari victitant, sapidiores sunt in fluuijs, quàm in mari vel lacubus capti. Non est hîc prætereunda quarundam aquarum non vulgaris natura. Est in Scepusio riuus ex arduis montibus profluens, cuius guttæ in lapideam duriciem concrescunt, ita vt ex ijs sponte existant fulcra

Salmones & Sturiones.

Aquarum mira natura.

cra sustentantia canales, quibus riuus ille ad moletrinas deducitur. Est & fons siue lacus pestilentem aquam & vaporem emittens, cuius non modo gustu, sed etiam afflatu animalia & aues necantur. Sunt etiam nonnullis in locis Poloniæ scaturigines tepidarum aquarum, sulfuris & aluminis odorem redolentium, quibus scabies & vlcera hominum & iumentorum curantur, Sed nos ab aquis & aquatilibus ad terrestres animãtes transeamus. E ferarum animantium genere fert hæc regio copiam leporum, dorcarum, sciurorum: cuniculorũ quoque alicubi: Ceruorum etiam, & aprorũ, & vrsorum, & luporum nonnullis in locis. In primis autem Nepolomicensis & Radomiensis saltus nobiles sunt Ceruorũ venationibus. Et horum autem, & Onagrorum atque Bisontium Prussia ducalis, eiq; finitima Masouia ferax est & inprimis Podolia: vbi agminatim in campis nõ modo hæ feræ, verumetiã ferie equi pascuntur. Est autem bisons prægrandis, verum perniciss ima fera, magnis & introrsus leniter incuruis cornibus nigris armata, quibus equum cum sessore correptum in sublime identidem iactat, & arbores mediocri crassitudine euertit.

Thermæ.

Feræ.

Bisons siue Zubr.

uertit. Magnitudinis eius illud quoque est argumẽtum, quod in capite eius inter cornua, duo imò tres etiam homines possunt cõsidere. Habet villosum & hispidũ corium, & sub mento palearia. Caro eius sale condita in delitijs est magnatibus & principibus. Cornu sonorũ, & ob id venatoribus in vsu est. Zubrum seu Zambrũ vocãt nostrates: Imo & Graci recentiores: Onager verò los appellatur. Alcẽ hanc esse volunt: De qua scribunt Plinius, & nonnulli alij ex veteribus. Fera est longis cruribus, & auribus, aliquanto maior equo, colore cesio & fusco, mas capite cornuto: Cuius vngula posteriorum crurum, si Autumni initio spiranti adhuc desecentur, expetitur, comitiali præsertim morbo laborantibus salutaris. Ferunt etiam capreas montana loca Vngariæ finitima. Cæterum Vri, hoc est, boues syluestres, quos nos thuros dicimus, in solis Masouiticis syluis apud Vyskitcos extant. Et harum quidẽ ferarum carnes aptæ sunt humano esui: Cultui verò pelles submininistrant panthera, siue is est lupus ceruarius (Ris appellatur à nostratibus) maculosis vẽtre & pedibus: quæ partes maximè in precio sũt. Martes, siue Mardures, quas cunas dici

Onager & Alce Los.

Vrus siue Thur.

Panthera.

mus, vulpes, lupi, Rosomaci, Lutræ item & castores amphibia. Atque horum, castorum, inquam, caudæ etiam inter delicatos cibos, & pro piscibus habentur, reliqua carne inutili propemodum. Extruit autem sibi hoc animal cubile ligneum in marginibus fluminum & lacuum, cameris compluribus alijs super alias distinctum, ac secundum incrementum aquæ domicilium mutat, ita vt cauda natante reliquum corpus in sicco maneat. Pellem habet in dorso hispidam, sed mollem: vnde fimbriæ fiunt exornandis vestibus hibernis & pileis. Vrsorum quoque volæ cum digitis esitantur: pelles etiam stragulæ vestis vsum præbent. Quin & amicire his famulos cœperunt ij, qui feroculi videri volunt. Cuniculi, lepores, & sciuri cultui iuxta ac esui apti sunt. Sunt etiam in Podolia animalia sciurorum vel cuniculorum magnitudine, in cauernis degentia, varias & maculosas pelles habentia, quæ & ipsæ ad vestitum & pallia fœminarum expetuntur. Crzecicos vulgò vocant. Omni autem genere ferarum magis abundat Lithuania propter vastitatem syluestrem. De bisontium venatione scire operæ precium est, quòd in

Caster.

Bisontium venatio.

campis

campis Podolicis segregati ex agmine singuli ab equitibus sagittariis ordine in girum dispositis conficiuntur. Vnus enim post alium fere adequitantes, iaculantur, citatisque equis refugiunt. Efferata autem illa ictu & vulnere, refugientem insequitur. Interim ferit eam alius. Quẽ illa rursus priore dimisso insequitur, donec defatigata labore & vulneribus concidat. In syluis verò ij deprehensi opportuno aliquo loco deiectu arborum à rusticanis hominibus ad id coactis, quasi intra sepes includuntur, plures etiã quàm singuli, ita vt effugere inde non possint. Deinde extructa ex tempore principi & magnatibus ac fœminis caueа siue tabulato editori, ex quo tuto spectare possint, venatores cum venabulis ad suam quisque arborem disponuntur. Mox ab equitibus strepitu & clamore, admissuq; canum fera excitata è vepretis in medium propellitur. Quæ à venatore post arborem latentè, vt cuique maximè appropinquarit, venabulo petitur efferataq; ictu, arborem, cuius obiectu ille se tegit, cornibus petit, & cum arbor sit gracilior, quàm vt ambobus cornibus in eam possit impingere, fronte ac toto corporis nisu in eam incum-

bit, cornibus vtrinque prominentibus. Vrget interim semel adactũ in præcordia ferrum venator, sensim cedens appetenti se feræ, ac circum arborem girantí: nec desunt canes grandiores morsibus adiuuantes, donec ea exanimata vel defatigata prorsus concidat. Quod si venator ictum frustratus sit, aut minus opportunè intulerit, aut à fera etiam correptus & proculcatus fuerit, aliquis è vicinioribus rubrum pannum feræ obiectat. Hoc enim colore maximè efferatur. Ibi ea dimisso priori, hunc petit recipientem se ad suam arborem, & ab eo feritur & conficitur. Linguæ eius contactus vitatur, qua lõgius exerta attrahit ad se hominem, si vel extremã vestis eius orã contingat. Est enim ea scabra. Vrsi verò, quamuis prægrandes, etiam viui capiuntur, reti implicati, venatoribus compluribus simul accurrentibus, & ligneis furcis caput pedesq; feræ ad terram deprimentibus, donec ea fune constringatur. Constricta in arcam ligneam concluditur, ita, vt se commouere nequeat, & auehitur. Vnde post, vbi libitum est, ad spectaculũ, & vrbanam vel campestrem venationem emittitur. Sic autẽ colligatur, vt vno tractu funis ex arca

Vrsorum venatio.

promi-

prominentis soluatur. Vidimus aliquãdo in spectaculo equulum, & quidẽ castratum, cum Vrso prægrandi commissum. Qui ex interuallo accurrens obuerso tergo calcibus vrsum petebat & refugiebat, vrso ad stipitem, laxiore tamẽ fune alligato, Sed alia persequamur. De iumentorum genere bobus & equis abundat Polonia: camelis, asinis & mulis caret. Aliunde ij nonnunquam adducuntur, sed non durãt. Ouium itẽ & caprarũ ferax est: Auiũ quoque magnam habet copiã. Præter altiles autẽ, nempe gallos gallinaceos, domesticos iuxta ac Indicós, (qui nuper adeò inuecti sunt) anseres, anates, & columbas, in delitijs hæ sunt: Pygargus, quem quidam Bistardam vocãt, eò quod tardior sit propter molẽ corporis, & vix à terra euolet, pauo, grus, cygnus, perdix, bonosa, coturnix, sturus siue starnus, & quæ Cietrzewu & Cieciorca, & Glusset, quasi surdaster, à nostratibus vocantur. Et vt rapaces aquilas, falcões, accipitres, miluios, vultures, nisos, ardeas, & multas alias mittamus, minorũ quoq; auicularũ aptarũ esui ingẽs est copia. In his nobilis inprimis ea, quæ in solis ferè louicien sibus campis cum niue existit ac disparet,

Animalia domestica.

Aues.

auicula, passere non multo maior: quàm à niue Sniegulam vocamus. Turdus rarior est, itemq; Pardua, quam ita vocamus nomine vernaculo, quando latinum non habemus. Auis est syluestris, gallina non multo minor, in campis Russicis & Podolicis. In iisdem reperiuntur coturnices virentibus pedibus, quarum esus spasmum inducit. Ex auibus maiores atque teneriores sub hyemis initium gregatim auolant, veréq; nouo redeunt: Nonnullæ minores, velut hirundines & Cypseli, implicitis inter se pedibus & aliis conglobatę in lacus, paludes, & piscinas sese immergunt, ac vere nouo emergunt, & explicantes sese euolant. Hiberno quidem tempore retibus extractæ à piscantibus sine vllo sensu & motu, & ad ignem admotæ, vel in hypocaustis calidis positæ reuiuiscunt, & euolant, sed statim lęsæ frigore, vel ignis calore atque vapore insolito emoriuntur. Cæteræ hyemis tolerantiores, in syluis, vel circum domos & villas vitam degunt. Nec plura nunc de situ, vbertate & omni descriptione Poloniæ. Genti Polonę sicut originem, ita & linguam communem esse cum Boëmis, Russis, Moschis, Croatis, Morauis, Silesijs, Cassu-

Sniegula.

Pardua.

Coturnices Russicę.

Auiculæ rediuinæ.

Lingua Polonica.

Cassubiis, Bulgaris, Rasciis, Serbis, Illyris, & vniuerso nomine Slauico seu Venedico alibi exposuimus. Tametsi dialectis ea tam varia est, vt nonnulli ex his populis ægrè & vix se inuicem intelligant. Cęterum ab aliis omnibus linguis ea prorsus diuersa est: Nisi quod multa instrumẽtorum, operum, & aliarum rerum ad opificia & communem vitam pertinentium vocabula à finitimis, & priscis, ni fallor, incolis Germanis mutuata est. Sunt hodieque non modo mercatores & opifices Germani multi sparsim in vrbibus habitantes, verùm oppida penè tota & pagi pleni vtentium lingua Germanica in Submontana regione, eiq; finitimis Russia & Scepusio, itemque in extrema ora maioris Poloniæ, deductis eò, sicut & in Silesiam & in Prussiam, quodam tempore Germanorum colonijs, & multis de plebe compendij sui causa subinde immigrantibus. Quin & equestres quædam familiæ antiquitus è Germania ducunt originem. Cui rei argumento sunt stemmata siue insignia, & eorum nomina. Sed iam ij, atque etiam oppidani & pagani diuturnitate temporis ac domicilij, & connubijs magna ex parte in Polonos transie-

Hist. Pol. lib. 1.

Germanicæ linguæ vsus.

runt. Libenter autem & Poloni propter multum vsum & cõmercia cum Germanis condiscunt linguam Germanicam. Libentius etiam Latinã, propter sacrorum ritus & sacerdotia, scribendiq; vsum, qui vulgatissimus fuit antiquitus hac lingua cum in priuatis scripturis & epistolis, tũ in actis publicis, ac diplomatibus, mãdatis, edictis, decretisq; principum, & omnium iudicum & magistratuum. Estq; etiamnunc, aliquanto tamen minus, in vsu. Nostràs enim lingua neq; tam copiosa est, quàm alia, neq; scriptu lectuq; facilis. Sed Prussia incola, cùm maxima ex parte Germani, aut è Germanis oriundi sint, in cõscribendis actis iudiciorum Germanica lingua magis vtuntur vulgò, mixtim Polonica & Germanica loquentes. Prisci Prussi, quorum per tenues adhuc extant reliquiæ, peculiarem habuerunt habentq;, ab vtraq; penitus diuersam. In Russia, meridionali præsertim, iam fere vsitatior est Polonica dialectus, quàm vernacula, ex quo gens ea Polonorum cessit imperio, Polonis propter vbertatem soli & militiam aduersus Tataros libenter ibi figentibus domicilia.

Latinę linguæ vsus.

Armeni. Sunt etiam in Russia Podoliaq; Armeni, mercaturam

turam exercentes: Hebræi verò longè frequentiores, etiam in cætera Polonia, præter Prussiam, sparsim oppida & vicos incolentes. Vtrique sua lingua vtuntur: sed & Polonica, vel Russica: Hebræi verò passim & Germanica. Penetrarunt & Itali mercatores atq; opifices in vrbes primarias nostra ferè memoria: Estque nonnullus eius linguæ vsus etiã apud Polonos elegantiores. Libenter enim ij peregrinantur in Italia. Pagis autem & vicis potissimum, atq; etiam oppidis gens Polona antiquitus habitat: quibus ferè castella & arces adiuncta sunt, dominorum & præfectorum domicilia. Vrbes munitas atq; cultas non multas habet. Princeps est Cracouia in minore Polonia, regum & regni domicilium: Quæ cum ædificiorum priuatorum iuxta ac publicorum splendore atq; munitione, tum rerum omnium ad victum cultumq; corporis pertinentium, & mercium exoticarum copia, emporio, magnis ad vitã degendã commoditatibus, hominumq; frequentia, cuilitate, & elegantia facilè primum locum obtinet, & cum claris Germaniæ Italiæq; vrbibus certat. Germanis autem mercatoribus abũdat antiquitus. Neq; caret Italis.

Hebræi.

Habitandi ratio.

Vrbs Cracouia.

Habet opportunitatem Vistulæ fluuij, quo pisces, ligna, & omnis ædificiorum materia, & alia quædam è vicina Silesia importantur. Nonnulla etiam cum alio, tum in Prussiam deportantur, & inde merces exoticæ reportantur. Habet item suburbana ampla & frequentia, & cum hortis atque pomariis delicatis, tum viuariis piscium & prædiis culta, ac temperie cœli amœna. Adiuncta sunt ei duo oppida: à meridie quidem Cazimiria, ponte ligneo iuncta interlabente Vistula. Est tamen intermedius vrbi & ponti continens viculus, cui nomen est Stradomia. Quem flexus Vistulę tria latera ambientis, & influentis in eum Rudauæ occursus facit insulam. A septentrione verò pomeriis vrbis continens est Cleparia, non tamen cincta mœnibus, vt est Cazimiria. Habet & arcem peramplam Cracouia, à latere Australi in colle seu rupe, Vistulæ & Stradomię imminentem, mœnibus turribusq; munitam, & magnificis regiæ ac basilicę, in qua sedes est Episcopi, duorumq; præterea delubrorum, & aliarum priuatarum domuum ædificiis exornatam. Regiam quidem Sigismundus rex senior nostra memoria in eam, quæ nunc

Cazimiria.

Stradomia

Rudaua.

Cleparia.

visitur

visitur, formam, amplitudinem & splendorem redegit. Habet Academiam quoque omnium disciplinarum atque doctrinæ studiis & professione florentem. Olim tamen, quàm nunc honestis disciplinis, & frequentia præceptorum iuxta ac studiosorum florentiorem, cum principes viri ornamentis patriæ magis fauerent ac studerent, necdum vel Luteranismo infectæ, vel ferro Turcico diuexatæ, & fermè subactę essent gentes finitimę. Sita est autem vrbs ea non procul à finibus Silesiæ, Vngariæ & Russiæ, longitudinis quidem gradu 42. latitudinis verò 50. Secundum hanc sunt haud ignobilia oppida in eadem minore Polonia ac diœcesi Cracouiensi, Lublinum, tricesimo sexto milliario versus ortum æstiuum, longitudinis 45. ferè, latitud. amplius 51. gradu: non spacioſum quidem, sed benè exædificatum, & externarum gentium Christianarum iuxta ac barbararũ, emporio nobile: Deinde Sendomiria, Sandecia, Tarnouia, Biezzum siue Becia, Vislicia, Ilcussum & Osuencimum in Silesia. In maiore Polonia Posnania vrbs est, æmula Cracouiæ, quinquaginta milliariis ab ea distans, longitudinis quidem gradu 39.

Academia Cracouien.

Lublinum.

lat. verò 52. min. 30. itidem cõmercijs & emporio Germanorum exculta. Qua & ipsa Academiã, opera & sumptibus Ioannis Lubrãtij episcopi nostra ætate fundatã, sed à successoribus eius neglectã habet. Nunc tamẽ ea cura & munificentia Episcopi Adami Conarij instauratur. Habet & arcem, & basilicam sedemq; episcopi cum oppidis Srodca & Valisseuo, interlabente Varta flumine disiunctã. Secundum hanc sunt oppida Calissia, Gnesna, vetustate & Archiepiscopi sede basilicaq; nobilis, vuschouua, quã Freistadiam Germani vocant, Costenum, & Slupcia episcopi. In Ruſsia Leopolis longitud. grad. ferè 46. latitud. 49. sita, quinquagesimo à Cracouia milliario. Vrbs est satis munita, duas arces adiunctas habens, emporio, ciuiumq; elegantia & humanitate florens, ac sedc alterius Archiepiscopi, & duorum episcoporum, nempe Armenici atq; Ruſsici non ignobilis. Sunt etiam oppida Præmislia & Crosna : Quorum Præmislia arce munita, & duobus episcopis, latino siue catholico, & Ruſsico cohonestata est. Chelma quoq; itidem duos habet Episcopos: sed propter oppidi seu vici immuniti infrequentiam, Tataricasque excursiones, catho-

Adam Conarius episcop. Polnan.

Leopolis.

catholici Episcopi cathedra Crasnostauiã translata est. In Podolia Camenecia est, vrbs cum arce, natura loci manuq; permunita, triginta milliarijs bene longis distans à Leopoli versus ortum hybernum, longitudinis gradu 49. fermè latitudinis verò 48. minut. 30: Habetque & ipsa suum Episcopum. In Masouia Varsauia est longitud. 43. lat 52. grad. & minut. 20. pari ferè spacio, hoc est, quadraginta milliarijs à Cracouia & Posnania. Deindè Ploscum basilica nobile & episcopo, eiusque episcopi oppidum Pultouia cum arce, & Lomza. In Cuiauia sunt, Breste, & Vladislauia sedes & oppidum episcopi, cum arce, quam Stanislaus Carncouius Episcopus nuper splendidiorem, & magis habitabilem reddidit. In Prussia verò Gdanum siue Dantiscum, octogesimo fermè à Cracouia milliario, à Posnania verò quadrageſimo, à mari vno fermè: longitud. quidem gradu 41. minut. 30. lat. verò 54. minut. 20. vrbs est è tribus oppidis coagmentata, portu, naualibus, & horreis nobilis: copia & varietate mercimoniorum partim maritimorum ex toto occidente & septentrione, partim terrestrium ex diuersis mundi partibus, & fluuiatili-

Camenecia.

Varsauia.

Ploscum.

Vladislauia.

Gdanum siue Dantiscum.

um, maxime Vistulæ præterlabentis opportunitate abundans: munitione firma, ciuium & conuenarum industria ac diligentia culta. Quæ anno superiori, dum opus hoc primum editur rebellis facta, virtute & dexteritate fortissimi prudentissimiq; regis Stephani post insignem cladem & diuturnam obsidionem clementer in deditionem redacta est. Gdano proxima dignitate nunc est Torunia, viginti quatuor milliariis intorsum versus Posnaniam & Cracouiam ab eo distans, & in ripa Vistulæ sita, longit. gr. 41. lat. 32. duobusq; oppidis distincta. Olim emporio & omnibus rebus florentior. Sed Gdani incrementa eam non paruis detrimentis affecere, & infrequentem reddidere. Quod ipsa itidem Culmę prius vsu venerat: Quæ ciuitas ea dignatione fuit antiquitus, vt ab ea cætera omnis Prussia, atque etiam Masouia pleraque ius peteret: Quod inde etiamnum Culmense dicitur. Viguerunt in ea non ita pridem etiam bonarum literarum studia. Nunc ea pro amplitudine sua infrequens est admodum: Cumque superiori tempore in ditione Regia fuisset, nunc paret episcopo: qui inde nomen habet. Tametsi cathedra

Torunia.

Culma.

Ius Culmense.

eius

eius est in oppido Culmesea, vno milliario inde distante. Elbinga etiam Prussiæ vrbs est gemina, Elbinga.
permunita & copiosa: nisi quod eius quoque luminibus, vt ita dicam, officiunt, ab altera parte Gdanum, ab altera Regius mons siue Kœnixberga, vicinæ, & maiore commoditate portuum Regius mons, siue Kœnixberga.
copiosæ vrbes. Est autem Regius mons, ducalis Prussiæ caput, tribus oppidis & arce magnifica, nostraque memoria etiam basilica & sede Episcopi Sambiensis insignis: terrestri quidem itinere decem octo milliarium, per Habum vero aliquanto minore interuallo à Gdano distans, long. gradu 43. latitud. 54. minut. 50. Pragola flumen oppida intersecat, & vno fermè milliario infra ea in Habum influit. Minoribus item oppidis frequens est admodum vtraque Prussia, & quidem nec incultis, nec immunitis. In regia, primarium est Marieburgum, cum ipsum per se Marieburgum.
mœnibus turribusque permunitum, tum arce amplissima & munitissima nobile, situm ad Nogatum brachium Vistulæ, sexto ab vrbe Gdano milliario: Propter adiacẽtis autem insulæ, cuius mentionem supra fecimus, vbertatem glebæ, pagorumque frequentiam & cultum, copiosum &

frequens. Ea verò insula in palustri olim restagnantis Vistulæ solo operibus & præalti ac firmi aggeris obiecta ad vtrunq; fluminis brachium effecta, magno hominum labore non sine periculo ab inundatione defensa tnr. Maior ea vocatur. Minor autem appellatur, continens ei ad occidentale Leni vucæ latus, & ad Motlauiam Gdanumq; pertinens planicies: & ipsa palustris olim. Nunc autem fossarum ductibus exculta & facta compascua. Marieburgo non multum vlla re cedit Allesberga, siue Heilsberga, episcopi Varmiensis domicilium. Cathedra enim supra Fraumbergam est, quemadmodum superius attigimus. Initio verò, Brunsbergæ ea fuit collocata. Quod ipsum quoque oppidum geminum, permunitum, frequens & copiosum est, ita vt inter primarias vrbes Prussiæ numerari queat. Quam nuper vir amplis. Stanislaus Hosius, S. R. E. Cardinalis & Varmiensis Episcopus vna cum sacro eius ipsius Ecclesiæ collegio studijs literarum atque doctrinæ nobiliorem reddidit, nobis adiutoribus, & in religione catholica conseruat, collegio religioso eorum hominum, qui de societate Iesu vocãtur, in ea collocato. His oppidis

Minor.

Heilsberga

Fraumberga.

Brunsberga.

Stanislaus Hosius Cardinalis.

Oppida Pruss.

non

non multum cedunt Guteſtadia, Alleſteinum, Resla, Vormita, Melſacum, Vartemberga, Seburgum in eodem tractu ac diœceſi Varmienſi. Siue Reſelia.
In Pomerania, Tucholia, Choinicia, Stargarta ſiue Starigrodū, Nouum, Gneuū, Derſauia. In reliqua Pruſsia, Neimarcum, Brodnicia, Stuma, Grudentū, Lubauia, Razinum, & inter hæc interiectū ducale, Quizinum, quod Germani Marieuerder vocant, non ità pridem ſedes Pomeſanienſis epiſcopi: Cuius diœceſis inſulam quoque maiorem, & Stumenſe territorium complectebatur. Nunc ea caret epiſcopo. Pomeſanienſis epiſcopa.
Hæc omnia oppida & ipſa per ſe mœnibus cincta ſunt, & ferè arces validas & benè exædificatas, ſed vetuſtas, adiunctas habent. In cætera quoq; Polonia non infrequētia ſunt oppida (aut ſi vicos appellare malumus) pleraq; ſine vllis mœnibus, nec niſi ligneis ædificijs, præter templa & caſtella, ſiue arces adiūctas. Sunt item arces in editioribus locis & rupibus extructæ, nullis adiunctis oppidis: Melſtinum, Tencinum, Landiſcorona, Ogrodenecia, Lipouecia, Olſtinum, Pilcia, Sorſtenum, Soben, Ocecium, Viſnice. Arces Pol.
Sunt & monaſteria ad munitionem pariter & commoditatem Monaſteria.

habitatorum exædificata, & vicis pagisve non longe distantibus frequentata: Tinecense, Mogilense, Miechouiense, Andreouiense, Brescense, Stananticense, Copriuunicense siue Pocriuunicense, Lyssecense, Cienstochouiense, Vitouiense, Suleouiense, Landense, Lubinense, Ceruenscense, Paradisense, Mogilnense, Tremesnense, Secechouiense, Vangrouecense: & Sarnouicense, Pelplinense, Oliuense, Zucouiense in Prussia.

Pagi. Pagi plerique omnes ad lacus, riuos, & flumina siti sunt, sparsim duplici, vt plurimum, ordine disiectis agrestium domicilijs. In his casæ sunt ligneę vel luteæ, humiles, pleræque omnes stramentis, nonnullæ asserculis intectæ, præter prędia domosque dominorum, quæ ampliores sunt & cultiores. In Prussicis tamen pagis agrestes Germani minus inculte habitant: Oppidani vero cultius etiam lateritijs ferè domibus interiectu trabium firmatis, & ad omnem commoditatem instructis: Quæ tamen pleręque stramentis tectæ sunt: nonnullæ lateritijs tegulis. Vrbes longè sunt cultiores, nisi quòd habent domos angustiores. Cæteræ vero Poloniæ vrbes primariæ laxioribus domibus, nec minus cultis habitantur. In

Vrbes quales.

quibus

quibus cum Germani mercatores superiori ætate lateribus & lapidibus elegantius ędificare cœpissent, nunc Poloni quoque eodem studio tenentur, illosque superare contendunt: Nec in vrbibus modo, sed etiam in villis lautius habitare student, Italorum ferè opificum opera & industria. Hypocaustorum permagnus est vsus maiore parte anni in tota Polonia, præter Cassubiam, & Prussiæ partem quandam: vbi agrestes per hibernum tempus accenso in medio domicilij foco, cum pecudibus, iumentis, ac cæteris animalibus & auibus domesticis in sordibus, fœtore, atque fumo (licet non desint ampla fumaria) vitam degunt: sicut & in Samogitia, & alijs ad Septentrionem vergentibus regionibus. Hypocausta. *Quanquam hypocausta quoque, agrestiũ duntaxat, pleraque fumosa sunt, (vt quæ furnis ad coquendos cibos & panes intus extructis calorem excipiant, & fumarijs magna ex parte careant) Et anserum, anatum, gallinarumque cum pullis suis, ac ouicularum quoque, capellarum, vitellorum, ac suicularum, propter hibernum gelu, admissu & receptu sordida. Balnearum item excalfactarum frequens est Polonis* Balneæ.

vsus æstate iuxta ac hyeme ad abluēda & leuanda sudore corpora. In quibus mares seorsum lauant à fœminis.

Vestitus.

Vestium genus neq; vnum est, neq; certum, aut suum cuiq; ordini, conditioni, atati & generi hominū. Exoticis delectātur plurimi. Fœminæ passim cum alio cultu vario, tum virorum amiculis vtuntur. Quanquā id nouū est. Reticulis tamē, aut lineis velis siue flammeis ex capita integunt. Puellæ antiquitus nuda capita sertis aureis, gemmatis vel sericeis, vel floreis, vel herbaceis redimitæ prodeuntur in propatulum: Sed nunc ex atque etiam matronę pileis sericeis, pellibus suffultis, itidem ac mares

Victus ratio.

ferè tectę incedunt. Victus genti antiquitus vulgo & in plebe, agresti præsertim & vicana, succidia, lactarijs, pisciculis, oleribusq; potissimū cōstat. Nunc multi veruecina quoq;, & vitulina, & bubula carne victitant: Quarum carniū fora in pagis quoq; apud templa & parœcias festis diebus instituuntur. Vrbanis, atq; nobilitati victus est dapsilior: Et iam lautior etiā, mensæq; cum altilibus, tum feris animalibus, auibusque, & piscibus lautis instructæ: In quibus permagnus est aromatū, neq; exiguus saccari & aliorum

orum exoticorum condimentorũ vſus: Nec oleribus exquiſitis eæ carent. Nec deſunt bellaria, aliæq; lautitiæ cum domi natæ, tũ exoticæ. Triticei panis viniq; vſus non ita pridẽ inoleuit apud elegantiores. Nunc quidem vtroq; multum vtitur etiã vulgus in conuiuijs: Vino quoq; præſertim in minore Polonia vicina Vngarię & Morauiæ. Nec obſtat precium. Cæterum ſiliginei panis, & cereuiſię promiſcuus eſt vſus in tota Cereuiſia. *Polonia. Fit autem cereuiſia in Pruſsia quidem ex ordeo, in cætera verò Polonia etiam è tritico minutatim molito ſeu confracto, & aqua decocto cum lupulo. Admiſcetur nonnunquam tritico ſiligo, vel ſpelta, vel auena. Mel quoq; itidem* Medo ſiue aqua mulſa. *cum lupulo aqua decoctum in frequenti vſu eſt: Ruſsis præſertim & Podoliis, apud quos permagna eſt apum & mellis optimi ex dictamo & aliis benè olentibus herbis ac floribus collecti copia. Nec Pruſsis & Maſouiis mel deeſt: Qui & ipſi itidem id decoquunt. Medonem vulgò vocant. Solet autem is condiri Varſauiæ peculiariter ſuccò è ceraſis, rubi ve malis expreſſo, aut aromatibus: & pro ratione condimẽtorum, Kerſtrangi, Malinici, ac Troinici nomen accipit.*

Corporum habitudo. *Color hominum ferè candidus est: capillus flauus, vel magis albicans: statura mediocris, aut mediocrem paulò excedens, habitudo corporum succulenta. Nisi quòd fœminis, & maximè puellis nobilioribus vrbanisq; studium est, vt se reddant curatura iunceas, quemadmodum inquit*

Terentius. *ille. Alioqui formæ atque teneritudinis non magna ab ijs adhibetur cura. Fucare autem faciem & capillos tingere, indecorum habetur. Sed est in viris iuxta ac fœminis naturalis quædam formę bonitas, ingenuo rubore tincta. Ingenia*

Ingenia & mores Pol. *Polonorum sunt aperta & candida, & falli, quàm fallere magis apta: non tam irritabilia, quàm placabilia: minimè proterua aut pertinacia: imò valde tractabilia, si commodè ac placidè tractentur. Exemplis autem inprimis ij cõmouentur: & sunt principibus & magistratibus suis satis morigeri. Ad comitatem, ciuilitatem, benignitatem & hospitalitatem prompti,*

Hospitalitàs & ciuilitas. *ita vt ignotos & externos non modo libenter suscipiant hospitio, sed etiam inuitent, & omni officio prosequantur: & non modo ad conuictum atque familiaritatem quorumlibet faciles, verumetiam ad mores & imitationem eorum,*

cum

cum quibus viuunt, externorum præsertim, flexibiles. Iuuentutis laxior est paulò & neglectior educatio: Sed ea naturæ bonitate compensatur. Educatio.
Ad Scholas quidem & magistros mittere mares liberos, & latinis literis teneram ætatulam imbuere, omnibus, pauperibus iuxta ac diuitibus, nobilitati ac plebi, oppidanæ præsertim, studium est. Multi pœdagogos domi aliunt. Itaque ne in medio quidem Latio quis reperiat tam multos vulgò, cum quibus latinè tamen loqui possit. Puellæ quoque nobiles & vrbanæ vel domi, vel in monasterijs vernacula, imò & latina lingua legere & scribere discunt: Adultiores, puellæ quidem reifam. culinariæ præsertim & pecuariæ curandæ, lanificioq; seu linificio potius, atque textrinæ, & acu pingendi arti manus admouent: Mares verò agriculturæ vel opificio cuipiam, vel mercaturæ, vel magistratuum & procerũ, sacerdotumue opulentiorum ministerijs & affectationi sese addicunt. Multi domi cum parentibus vitam degunt, eosq; in re familiari curanda subleuant, ac decedentibus eis, patres familias facti, rem suam agunt. Complures libenter peregrinantur, dispendiorum reifamilias negli- Peregrinatio.

gentes, egestatisq; & omnium, quæ peregrinantes consequuntur, incommodorum tolerantes. Externa enim magis, quàm domestica admirantur. Itaque linguas earum gentium, ad quas peruenerint, cupidè & facilè discunt. Quin etiam in victu cultuque corporis, & moribus noui aliquid peregrè afferre student, indeq; elegantiæ laudem quærunt. Quod iam ad opiniones quoq; de religione proserpsit. Sunt autem docilia hominum ingenia, & valent quocunque intenduntur: Sed alienis inuentis perdiscendis ea magis accommodant, quàm vt noui aliquid ipsi excogitent, & excellere magnoperè vllare studeant. Id adeò fit, siue quod vni alicui arti & studio non libenter sese addicunt, sed multa nosse cupiunt: siue incuria, segnitie, laborisque fugitatione, quæ plerisque in rebus peculiaris est huic genti: præsertim quòd homines, ad quorum vsum ferè liberalia iuxta ac mechanica studia referuntur, mediocritate contenti, exquisitam artificum & operum præstantiam non magnoperè requirunt: Seu denique quod ditiores ocio, delitijsque sese dedunt, relicta tenuioribus ingenij & industriæ exercitatione: Hos verò cum sit

Studia.

difficili-

difficile, vt ait Philosophus, egentem bene operari, præsidijs vitæ comparandis distineri, & alienis nonnunquam ab ingenio suo studijs & negocijs implicari necesse est. Atque vbi, quod satis est, cõparârint, & ipsi ferme superiorum similes euadunt, vel reifam. tuendæ cura, litiumque anfractibus, vel potentiorum consectatione distrahuntur, idque siue ambitionis stimulis incitati, siue quo se suosque certo aliquo præsidio ab aliorum iniurijs & contumelijs vindicent. Nescio enim quomodo fit, vt ad vitæ commoda & ornamenta non modò comparanda, sed etiam tuenda non satis præsidij sit, hac nostra præsertim ætate, in solis animi & ingenii bonis, & in legibus ac iure communi. Non tam autem ad artes mechanicas tractandas Poloni apti esse videntur, quàm ad studia doctrinæ. Nisi forte illas contempsere potius, quàm assequi nequiuere. Externis quidem plerisque opificibus antiquitùs vsi sunt, & vtuntur etiam nunc non paucis. Bonarum literarum atq; doctrinæ studia accuratius consectantur, inprimis ij, qui his præsidiis ex humilitate sordibusque

Aristoteles

Doctrinæ studia.

domesticis emergere cupiunt, aut qui sua vel parentum voluntate ad sacerdotium animos adjiciunt. Seueriores autem disciplinas ad nostra vsque tempora potissimum consectati sunt Poloni. Non defuere nobis sanè superioribus temporibus insignes mathematici, astrologi, dialectici & philosophi, atque etiam theologi, ij præsertim, qui vocantur Scholastici, cum instituta Cracouiæ ante centum septuaginta annos Academia, magistri eius generis Lutetia Pragaque acciti, admirationi essent vulgo, & primoribus, atque ipsis etiam regibus. Humanitatis & linguarũ eruditarum studia diu neglecta iacuere: Nec solum apud maiores nostros, verum & alibi, fatali quadam temporum conditione. Proinde non erat, vnde nostrates ea discerent post acceptas cum religione Christiana literas, & cultum vitæ mitioris. Quo factum est, vt illi quoque, qui tunc docti habebantur, & erant, nihil propemodum literis mandarent, nec in publicum sibi edendum esse ducerent, si quid fortè exercitandi sui, aliorumue docendorum causa conscripsissent. Neque sanè expedita erat edendi ratio, cum careret Polonia typographis. Ita doctorum

Academia Cracouiæ.

rum virorum memoria cum ipsis pariter extincta est. Nunc certè, posteaquam animaduersum est, in precio esse linguarum, eloquentiæ, humanitatisq; studia, cupidè ea quoque nostrates amplexi sunt, sed ad vsum ciuilem & vulgarem magis, quàm ad gloriam. Non defuere tamen nostra hac ætate, neque nunc desunt, cum in studijs humanitatis & eloquentiæ, tum in omni genere doctrinæ magni quidam & excellentes viri, qui cum commoda vitæ honestissimis disciplinis, & gloriæ, siue vtilitati publicæ posthabuissent, eò euaserunt, vt admirationi sint, si non suis, certè externis, incorruptiùs iudicantibus. Sed eos recensere nunc necesse non est. Nec medicinam posthabent, posteaquam ea vulgatis delicatiore & laxiore victus ratione morbis, in precio esse cœpit. In alijs minus elaborant, propterea quòd minus ea conducere videntur ad commoda & ornamenta vitæ comparanda. Non est enim nouum, plurimos mortales hunc finem studiis laboribusque suis statuere, patresque similes illius habere, de quo canit poëta quidam: Sæpe pater dixit, Studium quid inutile tentas? Rem porrò familiarem diligentius curare non ita

Eruditio.

Ouidius.

Rei familiaris cura.

pridem,& eodem prope tempore, quo bellorum incommodis vacui,luxum,splendoremque consectari,cœpimus.Sed in ea minor est vulgo parta tuendi ac dispensandi,quam acquirendi diligentia.Maiores quidem nostri comparandis diuitiis non magnopere incubuere,satis habentes, sine magna cura & labore,vnde in diem propemodum,si non lautè,non durè quidē certè , nec parcè cum suis viuerēt.Itaq; trāquilliores tunc res domi erant. Minus appetebatur alienum: Minus erat litium:Minus iurgiorum atq; cædium:Minus fraudium & periuriorum. Maior autem erat fratrum&agnatorum,cognatorum affiniumq; inter ipsos cōcordia, & beneuolentia. Maior nō modò parentum,sed etiam quorumuis natu grandiorum reuerentia. Perrara finium regundorum iudicia. Herciscundæ verò familiæ nulla propemodum.Cæterorum enim cognatorum,aut vicinorum natu maiorum interuentu&intercessione componebatur,si quid vlla de re exortum erat cōtrouersię,quod ipsi inter se vicini vel necessarii transigere familiariter nequiuissent.Res militaris quoniam cùm instituto gētis,tum temporum quadā cōditione in honore fuit

Temporū diuersa ratio.

Controuersiarum trāsactiones.

Rei militaris studium

fuit superioribus atq; adeò omnibus ferè seculis, extitere multi virtute bellica præstantes viri, maximè nostra memoria, Non ita pridem extincti. Et quamuis in diuturna pace & ocio, extant etiamnunc nonnulli. Nec emarcuit vulgò in Polonis vigor ille animorum, laudisque bellicæ studium, si qua se vsquam offerat idonea virtutis exerendæ occasio. Meditationem & exercitationem viri sapientes requirunt. Idque ideò fortasse, quia desunt virtuti sua præmia, & quod ignauo ocio & conuiuiis plusculum indulgetur. Ad hæc autem, & festas epulas conueniunt plerunque vicini & necessarii inter se ad vnum aliquẽ viri soli, vel pariter cum fœminis. Nec turpe habetur, puellas quoque interesse, & earum colloquia, conuiuia, choreasq; à iuuenibus frequentari, parentibus earum cognatisve natu maioribus præsentibus: Atque ita plurima conciliantur matrimonia. Nec rarò in eiusmodi cõuiuijs simultates & immicitiæ aboletur, & vel dissolutæ, vel nutantes amicitiæ redintegrantur. Quanquam intemperantioribus compotationibus interdum cruentæ quoque pugnæ inter conuiuas amicos & necessarios accenduntur, iurgijs

Cõpotationum commoda & incommoda.

plerunque inter viliora seruitia coortis. Potantibus enim dominis, nec illa à poculis arcentur. Quin illiberalis conuiuator habetur, cui curæ non est, vt seruitia conuiuarum benè pasta ac

Luxus Polonorum.

pota sint. Quo fertiliores enim sunt hæ regiones, eò magis indulgent homines vulgò crapulæ prolixioribusque conuiuiis, & compotationibus, ita vt multi eum solum ducant fructum laborum atque diuitiarum suarum. Vigent autem pas-

Aequales hauſtus.

sim inter mares compotationes ad æquales haustus non solum in conuiuiis, verumetiam in cauponis, ad quas vulgus compotandi causa conuenire solet: Eoque prouecta est hæc licentia, vt quod profestis diebus partum est, festo die potando ferè prodigatur. Atque inde fit, proserpente potandi etiam profestis diebus & ocij consuetudine, & inertia, vt angustiore re familiari vtantur multi: præsertim cum nemini curæ sit, quid priuatus quisque gerat negocii, vnde & quomodo sese sustentet: & fructuosa sit autem dominis & magistratibus illa potandi licentia. Etenim non exigua & tributorum & vectigalium publicorum iuxta ac priuatorum portio è cauponis corrogatur. Exoleſcit tamen sensim

apud

apud honoratiores illa ad æquales hauſtus potandi conſuetudo, eorum ſtudio, qui apud eas gentes, quæ humanitatem ſtudioſius colunt, peregrinati ſunt. Sed lautitia in victu potuque magis ac magis indies inoleſcit. In cultu quoque corporis, veſtiumque numero, varietate, ac precio maior luxus exiſtit. Nec ſolùm exoticis pannis & pellibus, verumetiam ſerico, & purpura veſtiri, & argento, auro, margaritis, gemmis exornari mos inoleuit, inferioribus quibusque præſtantium genere, honore, vel facultatibus exempla cupidè amplectentibus, nullis autem legibus ſumptuarijs modum in victu cultuque corporis cuiquam ordini aut homini præſcribentibus. Quo planiora autem & abſolutiora ſint omnia, quæ de gente Polona perſequimur, ordines & genera hominum deſcribamus: Quæ deſcriptio reipublicę quoque fundamenta continebit. Diſtinguitur populus Polonus partim genere, partim ex religione ſumpto vitæ inſtituto. Ordines & ſtatus hominum. *Ac genere quidem in equeſtrem ordinem ſiue nobilitatem, atque plebem diſtribuitur: Religionis autem inſtituto in ſacrum & profanum ordinẽ. Liceat autem nobis eum, qui ſanorum at-*

que sacrorum administrationem non habet, profanum appellare, vulgò ecclesiasticũ & laicum, vel spiritualem & secularem statum & ordinẽ vocitant. De his posterius: Nunc de nobilitate & plebe. Nobilitas Polona ad regimen atq; defensionem cæteræ multitudinis regioniſque segregata est. Atq; inde qui sunt huius ordinis, antiquitus milites, nunc equites ferè ab equestri militia cui sunt obnoxij, à latinè loquentibus & scribentibus appellantur: Vernacula autem lingua Schliachta, à generis nobilitate, mutuato, nisi fallor, à Germanis vocabulo, (quasi geſchlechter) vocãtur, & Ziemianie, quasi agrarij, vel, vt vulgò interpretantur, terrigenæ, à terra & agris, quos ferè colunt & habitant antiquitus, hæreditarios, precióve, seu principis beneficio partos. Habet autem nobilitas multas & magnas prærogatiuas, quæ partim regum & principum munificentia firmatæ sunt, partim moribus & institutis inualuere: Quæ magna ex parte (parcissimo opportunis locis huic, & historico operi à nobis insertæ sunt. Regi quidem ea soli ferè subiecta est. Iudicatur tamen ad præscriptum legum & à magistratibus regni & regijs, quemadmodũ posterio-

Nobilitas.

Milites & equites.

Ziemanie.

Nobilitatis prærogatiuæ.

steriore libro ostendemus. Et cæteris, priuatis præsertim, nemo nobilitatem cum agris & pagis subiectam habet, nisi fortè in Russia antiquitus, & prisco ducum gentis iure. Habet etiam Cracouiensis Episcopus in Seuerienſi ditione: Habet & Varmiensis, eiusque ipsius Ecclesię collegium: Quin & Plocensis Præpositus: Et alij fortasse. Licet tamen homini nobili siue equiti sculteti-am, vt vulgò vocant, siue aduocatiam, in bonis alienis paganis iuxta ac oppidanis voluntate domini obtinere: (De Sculetijs autem & Aduocatijs posteriore libro dicemus) Licet etiam priuati conditione in vrbem vel oppidum cuiuslibet commigrare, saluis personæ suæ prærogatiuis, nisi is decus nobilitatis amittat. Nobilitas porrò genere censetur, & meritis, adiuncto vitæ instituto. Habentur enim nobiles, quorum maiores aut parentes virtutis ergò in eum ordinem allecti, militiáq; adscripti, & gentilicio signo donati sunt, quiue ipsi hæc meruere virtute sua. Sed præstabilius habetur, nobilem natum esse, quàm factum. Nasci autem nobilem patre simul & matre nobilibus oportet legitimo coniunctis matrimonio. Quanquam nec plebeia Nobiles qui

mater liberorum nobilitatem minuit, dummodo pater sit nobilis. Nothi quamuis nobilibus & illustribus orti, non censentur in familijs, neque nobilitatis prærogatiuis fruuntur. Conferendi porrò huius decoris, hoc est, nobilitatis, potestatem solus habet princeps: Idque vel suo ipsius iudicio & beneficio facit, vel interueniente testimonio, & quasi adoptione clarorum & principum alicuius familię virorum, stemma & gentem suam cum eo, qui ita creatur nobilis, communicantium. Eiusmodi tamen creatis nobilibus obtinere & possidere bona terrestria statuto quodam nouo non licet. Sed posteritas eorum pari cum alijs natis equitibus iure esse incipit. Amittitur porrò nobilitas decreto principis, ob admissum dedecus, & atrox aliquod facinus. Contaminatur etiam, & abdicatur quodammodo, si quis desertis militiæ & agriculturæ studijs, sordidum quæstum faciat arte mechanica, vel tenuiore, & minutioribus mensuris ac ponderibus vtente mercatura, & cauponatione. Est autem pari dignatione Polonica omnis nobilitas: Nec est vllum in ea patritiorum comitumue discrimen, exæquata quodam tempore omnium condi-

Nothi.

Nobilitas à quo & quomodo conferatur

Nobilitatis amissio.

Nobilitas æqualis.

conditione. Nuper adeò paucis quibuſdam, parentum, vel ipſorummet amplitudine atque meritis, & principum beneficio Comitum decus deuuo partum eſt. Ducum, qui peculiares habe- Comites. Duces.
rent dominatus vel territoria, nunquam aliud genus fuit apud Polonos, quàm id, quod à Boleſlao Kriouſto principe propagatum fuit, cùm is principatum inter liberos diuiſiſſet. Verum id iam defecit. Ruſſi habuerunt antiquitus ſuos duces, habentque etiamnum ij, qui dudum Lithuanicæ ditionis fuere, aut ſunt etiamnum, & Volynij. Neque enim ſubactis, vel in deditionem acceptis ea prærogatiua adempta fuit. De Pruſſorum & Curonienſium ducibus pòſt attingemus. Multæ ſunt autem nobilitatis Polonæ gentes, Gentes & familiæ nobiles vnde appellatæ ſint.
& quaſi tribus, non locis, & regionibus, verùm ſignis quibuſdam gentilitiis, quæ arma & inſignia vocant, eorumq; appellationibus diſtinctæ, quæ ſingulæ rurſus multas ſtirpes & familias cognominibus & agnationibus diſtinctas complectuntur. Verbi gratia, Leliuiorum gens, cuius ſignum eſt, noua luna ſupernè ſtellam inter cornua continens in cæleſtino ſcuto, Tarnouiam, Pileciam, Melſtiniam, & alias nonnullas

honestas & amplas familias comprehendit. Signa verò gentilitia, siue insignia partim à *rebus, quarum sunt notæ, quemadmodum Topororũ ab ascia, partim ab euentu, vt Ielitiorum* à *viscera tranfixis appellationem habent: Plurimorum ratio obscura est. Nisi fortè* à *primis cõditoribus gentium ea sumpta sunt. Neque enim olim, vt nunc, ab arcibus, villis & pagis, quibus dominabantur, denominabantur equites: Sed vndelibet sumpta aut indita nomina, ad longam posteritatem, amisso etiam vel cõmutato patrimonio, rectè trãsmittebãt. Qualia supersunt etiãnunc multa cùm alibi, tũ in Submontano & Sciriciẽsi tractu, & in Rußia. Vt sunt Herborth, Dunin, Iordan, Gladis, Pienianscus, Pirschala, Omita, Farureius, & alia eiusdem generis. Nũc malunt plerique de arcium, oppidorum & pagorum nominibus deflexa paululum per denominationem in ski siue ki voce appellari. Ea verò deflexio vel adiectio syllabæ à latinè loquentibus & scribentibus in ius commutatur, ita vt à Choina Choinski, & pro eo latinè Choinius, à Crasne Crasinski, & pro eo Crasinius, à Lasco Laski appelletur: Cęterum pro eo non Lascius, sed Lascus*

Cognomina nobilitatis vnde & qualia.

cus dicitur. Quod nos in historia secuti sumus, perspicuitati orationis & externorum auribus inseruientes. Idem veteres historicos græcos & latinos in barbaris nominibus factitasse animad uertimus. Interdum autem sine hac deflexione vel adiectione, arcis vel oppidi, vel pagi nomen, vnde quisque ortus, vel cuius dominus est, cum præpositione de, vel à, vel ab, vel in, cognominis loco vsurpatur, à magnatibus præsertim & clarioribus: ita vt verbi gratia, in Tencin, vel à Gorca, vel de Felstein, quis appelletur. Obseruatur q̃ in his vulgò discrimen quoddam, non magis à Polonis, quam a Germanis & Boëmis: qui itidem vtuntur huiuscemodi appellationibus. In enim præpositionem ijs ferè attribuunt, qui domini sunt locorum: cæteras, etiam ijs, qui inde duntaxat orti vel oriundi sunt, etiamsi ibi non habeant, vbi pedem figant. Gentilitiorum autem signorum, quæ quidem quærendo Signa siue insignia nobilitatis Poloniæ. *inuestigare potuimus, appellationes hæ sunt: In quibus enumerandis ordinem primarum literarum & vernaculæ linguæ sonum seruabimus. Abram siue Valdorff: Amadei: Bialina: Biberstein: Bodulia: Bogoria.*

Boitza: Brog: Bozestado: Buincia, siue Buincza: Byliny: Cioleke: Copaczina: Coumia: Cielantcoua: Coruitz siue Bies: Choleua: Cotfitz: Corab: Corciak siue Corczak: Dambroua: Dambroua altera: Dembno: Doliua: Dolenga: Drzeuicza. Druzina: Driia: Dzialossa: Godziemba: Gosdoua: Grabia: Griph, quod & Suieboda: Gryzima: Grzimala: Habdanc: Herburthova: Helm: Ianina: Iastrzembiec: Ielita, siue Koslarogi: Iednorozec: Iunossa: Korsboc: Kerdei: Labentz: Larissa: Leliua: Liada: Leuart siue Leopardus: Lodzia: Lzauia: Lis, quod & Murza: Mozela: Morskicot: Mandrostca: Nalencz: Niesobia: Nieczuia: Nouina: Oliua: Osmarog: Odrouvanz: Ostoia: Orlia: Olobog: Ouada: Oxa: Pilaua: Pirzchala: Poualia siue Ogon: Poboze: Pogonia, Polucosia: Pravuda: Pomian: Przeginia: Prus: Prus alterum: quod & Nauilki: Prosnia: Raua: Raduan: Roza: Rogala: Ruchaba: Rolia: Scheliga: Slepouuron: Socolia: Seruicaptur: Schilde: Staricon: Starza: quod & Ossoria: Strzemien: Strzegomia: Sternberg: Srenaua: Sulima. Svvirczek: Sirocomlia: Schumberg siue Cotfitza: Svuinca: Tarnaua: Topor: Topacz:

pacz: Trzaski: Tramby: Varnia: Vieniaua: Vvczelie: Vieruſſoua: Venzik: Vadvua: Vierzinkova: Zabava: Zadora ſiue Plomien: Zagrobia. Duorum nomina non tenemus, Ea ſunt albæ aquilæ anterior pars dimidia à capite caudatenus, erecta, cum duabus ſtellis à tergo: Et quinque roſæ albæ in quincuncem collocatæ. Vnde, ſimul & ex gente Iaſtrzembecia ego maternum genus duco: Pater verò meus è Pirzchalia & Oſmarogia. Nihil autem vetat his noſtrum quoque adiungere, quo me vnà cum fratribus meis, & omni poſteritate noſtra optimus Rex Sigiſmundus Auguſtus ornauit, dimidiam aquilam pectore tenus, naturali colore, extenſis alis, laurea corolla circum collum redimitam in rubro ſcuto impartitus. Cui Ferdinandus Rom. Imperator electus immortali memoria digniſſimus, cum legatione apud eum eiuſdem regis nomine in ſeptimum annum fungerer, gentilitium Auſtriacæ familiæ ſuæ ſtemma, rubram in albo ſcuto teniam per tranſuerſum ductam ſubdidit, & duo nigræ Imperialis aquilæ capita galeæ coronatæ ſuperpoſuit. Cur autem minus liceat cuipiam à ſe parto, quàm ab alijs relicto decore gau-

dere? Et hactenus quidem de nominibus gentium Polonæ nobilitatis nobis dictum sit. Signa, origines, familiasq; describere, longum & operosum esset, ne dicam infinitum. Antiquitus sparsim nobilitas in agris habitat, in sua quisq; villa, vel castello, vel arce, rem familiarem operis & laboribus adscriptitiorum suorum vel mercenariorum curans, & agricultura, gregũ, armẽtorũ, & apiariorũ fructu, itemq; venatione & aucupio nõ modo sustentans sese cum domesticis suis familijs, verumetiã honestas diuitias comparans vendẽdis ijs, quæ supersunt vsui domestico, quæq; desunt inde vicissim comparandis. Matres autem familias, & puellæ nobiles lanificium, & linum, canabumq;, & rem pecuariam tractantes non dedecet vendere ea, quæ ex huiusmodi re familiari & fructibus eius supersunt vsui domestico. Quin & culinæ curã eæ gerunt, exceptis illustrioribus & senatorijs, quæ hæc pleraq; dedignãtur, aut pedissequarum opera perагunt. Iter facientes, fœminæ quidem carpentis, vehiculis, aut curribus vehuntur: Mares verò vel ijsdem, vel equis potius pedestrem incedere per viam, longiorẽ præsertim, minus honorificũ vulgò

Nobilitatis habitandi & viuendi ratio.

Fœminarũ studia.

vulgò habetur: niſi paupertas neceſsitatem imponat. Iam autem lautiores & elegantiores de nobilitate in vrbibus domicilia figere, villis & ruſticis prædijs relictis, incipiunt. Prodeuntem in publicum nobilem virum iuxta ac fœminam aſſeclis maribus, fœminam verò etiam puellis pediſſequis ſtipari, honorificum habetur. Et in eũ vſum alit quiſque domi ſuæ famulitium pro modo facultatum: idque ſimili figura & colore veſtium, non ſine ſumptu & luxu veſtiri vſitatum eſt. Aluntur & equi complures. Equitantem enim aut vehentem herum famuli honoratiores non niſi per vrbem, vel ad ſuburbana pedeſtres aſſectantur. Ac Senatores quidem primarij pedeſtres iuxta ac equeſtres, medij ferè inter aſſeclas mares incedunt, honoratioribus antecedentibus, catera verò turba cum pueris ſubſequente. In cętera nobilitate aſſeclæ omnes heros ſequuntur. Matronas autẽ & puellas nobiles mares quidem antecedunt, fœminę ſubſequuntur, præter filias, & quæ in filiarum loco habentur, & ſorores puellas, quæ ſecundum anteambulones proximè matrem vel ſororem præcedunt. Spectatur autem in famulis & pediſſequis Comitatus

Famuli & ped ſſequ.

cum vsus administeria, tum statura, forma, elegantia & genus. Nec deest copia equestrium ac nobilium iuuenum, qui vel studio ciuilitatis, prudentiaq; vsu rerum comparandæ incitati, vel tenuitate fortunarum adacti, vel præsidij contra vim potentiorum sibi suisq; comparandi causa, non modò in magnatum & episcoporum, sacerdotumq; ac doctorum clientelas, verumetiam in parium, ac tenuiorum inferiorumq; nõnunquam, eorum præsertim, qui magistratus gerunt, aut aliquo sunt numero in aula principis, aut opibus, industria, eruditione, gratia ve populari valent, assectationem & ministerium parua, vel nullo mercede à parentibus & propinquis traduntur, vel ipsi sese addicunt. Duratq; ea seruitus, quoad vtrique, hero, inquam, & seruo siue clienti placet. Multi etiam de ditioribus necessariorum & amicorum liberos pio quodam & honesto iuuentutis educandæ studio vltro sibi in familiaritatem & ministerium adsciscunt. Ad eundem modum & fœminæ fœminis famulantur. Nec pudendum aut dedecori affine est genus hoc seruitutis, sed liberale & sociabile: Nec rara est in eo vicissitudo, ita vt eum quis habeat

in

in ministerio, cuius parentibus ipse seruiuerit: Honestaq; habetur hæc iuuentutis equestris educandę ratio, æquabilitatem quandam etiam in æqualibus fortunis continens: Et multos ex humili loco ac tenui fortuna non modo ad mediocres, verum etiam ad summos nonnunquam honores, amplissimasq; facultates & opes ipsorum virtus, herorumq; beneficentia prouehit: idque maximè conciliandis luculentis coniugiis, vel sacerdotiis. Honestatis magna semper à nobilitate ratio habita est. Fraudem facere, promissum fallere, peierare, mentiri, probrosum & infame semper habitum est, atque etiamnunc habetur, quamuis in maiore, quàm olim, habendi studio & licentia. Quòd si quid eiuscemodi in probri loco cuiquam obiiciatur, præsertim ab eiusdem ordinis viro, non tam legibus & magistratuum iudicio & authoritate, quàm ferro manuq; vindicatur. Dissimulare quidem probrosum habetur. Loci tamen ratio ducitur. Plebeis minor est cura dignitatis, atque pomposæ ambitionis, excæptis vrbanis fœminis, quæ & ipsæ benè cultæ, & vna aut altera pedissequa comitatæ incedere student: Vita autem laboriosor & solicitior tam

Nobilitatis studia.

Plebs.

mulierum, quàm virorum, nullo ferè sexus discrimine, nisi quod fœminę opificia non exercent, neq; vecturam: neq; negociandi gratia peregrinantur. Vicina tamen oppida intra fines regni adeunt, domiq; negociãtur. In iudicio standi ius non habent. In plebe autem numerantur, quicunque nobiles siue equites non sunt, siue sint agricolæ, olitores, apiarij & pecuarii, siue opifices & operarii, siue caupones, propolę, vectores, & mercatores, & siue in agris, quemadmodum superius attigimus, pagis, atq; vicis vitam degant, siue in oppidis & vrbibus. Ac vrbes quidem & oppida à mercatoribus, opificibus, & propolis habitantur. Vici autem & pagi, & suburbana prædia ab aratoribus, olitoribus, pecuariis & apiariis. Caupones verò, molitores, operarii, vectores, iumentorumq; locatores, vtrobiq; sunt. Sunt autem aliquanto meliore & liberiore conditione vrbani & oppidani, quàm agrestes. Ac censum quidem annuum vtrique dominis suis pensitant, verum agrestes & vicani plerique omnes operas præterea gratuitas ad colendos eorum agros, & alios vsus domesticos, non solum manuarias, verumetiam cum iumentis ipsi, per

Plebeij qui

Vrbanorũ & agrestiũ discrimen.

se

se, vel per mercenarios & operarios suos præstant. Nec aliò cuiquam commigrare inconsulto domino licet: ita vt videantur esse gleba adscriptitii, nec multum à seruis differant, præsertim vt nunc sunt tempora. Cmiecie seu Cmetones vulgò vocantur. His autem deteriore conditione sunt hortulani, qui hortos colunt. Vtriq; Chlopi appellantur: Quam appellationem, velut probrosam, non fert nobilitas. Habent sanè in eos domini vitæ necisq; potestatem: præter eos, qui ab ineunte ætate literarum studiis, sacrorũque ministerio sese addixerunt. In plebe vrbana non desunt, qui rem lautiorem per famulos & vicarios administrantes, ipsi ocio, honestioribus studiis, vel delitiis vacant. Multi lautius & sumptuosius victitant: Atque inde crescunt rerum precia, & non pauci ex iis ad egestatem rediguntur. Et hactenus quidem de nobilitate & plebe. Iam de sacro siue ecclesiastico ordine. Religio & pietas Polonorum. *Quod vt planiùs fiat, de religionibus prius pauca attingamus. Christianam religionem Polona gens, abiecto semel impio damonum cultu, sexcentis amplius annis constanter retinet, religioseque colit, hæreticarum nouationum*

Hæreses in Polonia.

insolens & impatiens ante nostram ætatem. Nuper adeò nostra memoria Lutherana primum, mox etiam Berengariana seu Caluiniana labes à mercatoribus, & bonarum literarum studiosis iuuenibus, leuitate animorum, & curioso studio nouitatis inductis peregrè inuecta, multorum animos infecit. Quod olim etiam de Hussitica & Viclefica extremis Vvladislai Iagellonis regis, & primis filiorum eius Vvladislai, & Cazimiri temporibus (cum horum iuxta ac illius ætas contemneretur) vsu venire cœperat. Sed principum & episcoporum virtute, authoritate, studio, ac diligentia, cæterorumque procerum pietate, grauitate, & constantia malum altius radices agere permissum non est. Itaque retinuerunt ij tunc cum prisca religione etiam dignitatem authoritatemque suam, & rempub. Quæ qui nunc viuunt, vtinam posteris etiam suis relinquant. Iam autem non solum illæ, quas dudum memoraui, verumetiam Picardorum, Anabaptistarum, Arianorum, Pneumatomachorum, Trideitarum, Photinianorum, Ebionitarum, Recutitorum, & nescio quę non pestes, proh nefas, Poloniam, laxatis semel licentiæ habenis,

benis, agminatim inuadunt, & prætextu, seu verius abusu libertatis, præeuntibus nonnullis de nobilitate, sibi quisque religionis magister, atque adeò rex & lex esse incipit. Sed hęc alibi prolixius deplorauimus. Prussi aliquanto posterius Christo nomina dedere: Citius autem & cupidius Lutheranum dogma amplexi sunt, vrbani præsertim, & qui sunt Germanici sanguinis, propter mercatorum & opificum Germanorum frequentiam & commercia, & lectionem librorum importatorum è Germania. Quum enim eacolluuies hominum quasi ad pileum vocata, semel ecclesiasticæ disciplinæ iugum excussisset, à magistratibus siue timore, siue peruersa animi inductione, & ob iusiurandum præceptoribus suis in Germania datum, eodem inclinatis, imò redemptis etiam, non modò non repressa est, sed magis etiam confirmatur & incitatur. Multi tamen adhuc pia maiorum instituta retinent, præsertim vbi magistratus officium suum faciunt, alienum non vsurpant. Masouij tenaciores antiquæ religionis & pietatis, à profanis nouationibus fermè abhorrent. Abhorrent etiam Russi. Græcos autẽ hi sequuntur, quos ab initio

Prussorum religio.

Masouiorũ pietas.

Russorum religio & schisma.

religionis magistros habuere, & cum ijs à nobis, hoc est, à Romanæ & catholicæ ecclesiæ consensu sese per sacrilegum schisma præcidunt tanta pertinacia, vt nihil commune habere velint cum

Latini. *latinis. Sic enim nos appellant, qui in cultu diuino publicè latina lingua vtimur, & cum sapientiss. & sanctiss. maioribus ipsorum Græcorum iuxta ac nostris summam Romani pontificis dignitatem & authoritatem in vniuerso Christianorum populorum cœtu agnoscimus. Nec in multis præterea à nobis ij dissentiunt: & quidem ritibus & institutis ecclesiasticis magis, quàm dogmatibus religionis. Vulgant autem diuortia, quamuis leui de causa. Plurimi tamen ex ijs, ex quo tempore Polonorum ditione tenentur, ad nos & Romanæ ecclesiæ societatem & instituta transierunt, eodemq; cum cæteris Polonis iure*

Armeni. *sunt. Armeni oppida quædam Russiæ Podoliæq; incolentes, suis & ipsi ritibus suaque lingua in sacris vtuntur. Non abhorrent ij tamen sicut accepimus, à Romana ecclesia & Rom. pontifice:*

Iudæi. *Quin principatum eius in vniuersa Christi ecclesia agnoscunt. Hebræi verò, quibus aliunde pulsis, Russiæ & Lithuaniæ, ac totius ferè Polo-*

niæ

nia oppida referta sunt, suam retinent religionem: nisi fortè superstitio vel impietas ea potiùs dici debet. Feruntur etiam Tatari Ceremissi in Tatari. *vno aut altero oppido Podoliæ suis vti ritibus & impietate Mahometana, quemadmodnm & Lithuanici. Quorum in delubro apud Trocos nihil præter pileum turbinatum, qualibus vulgo ea gens vtitur, in suggesto editiore positum ante multos annos aspeximus. Sed mittamus barbaros incolas, cum falsis suis religionibus, & ad institutum nostrum reuertamur. Tam apud* Sacer & ecclesiasticus ordo. *Russos igitur, & Armenos, quàm apud Polonos, qui Christi Dei, ac magistri nostri institutis cõuenienter pietatem colunt antiquitus, certus est ordo eorum hominum, qui religioni sacrisq; peculiariter moderantur & inseruiunt, non genere, sed eorum, penes quos eius rei potestas est antiquitus, & iam inde ab temporibus apostolicis (Episcoporũ inquã) authoritate, segregatione, & initiatione siue consecratione à cætera omni multitudine distinctus: quem sacrum & ecclesiasticum & spiritualem dici supra memorauimus. In quo non modo episcopi & sacerdotes verum etiam cæteri sacrorum administri,*

Plebei arcẽtur à nõnullis honoribus ecclesiasticis,

& monachi monachęque censentur, è plebeio iuxta ac equestri ordine allecti. Vtrisque enim antiquitus iam inde ab initio patuit aditus ad hũc ordinem. Patrum demum, aut auorum nostrorum memoria ab episcopalibus non tam functionibus, quàm sedibus, & primarijs quarundam opulentiorum basilicarum, siue ecclesiarum, vt vulgò vocant, cathedralium honoribus, quæ prælaturæ & canonicatus dicuntur, plebei (theologis, iureconsultis, & medicis aliquot exceptis) excludi cœpere. Quod iam ad Abbatias quoque & monasteria (vbi ex professo mundana omnia abdicantur) inducitur. Secernitur etiam sacer ordo vestitu & cultu corporis à cætera multitudine: Sed & inter se non modò à cæteris sacerdotibus episcopi, & ab vtrisque monachi, verumetiam ipsæ inter se monachorum & monacharũ sectæ partim figura, partim colore vestium, partim toto vitæ instituto distinguuntur. Quæ quoniam communia sunt Polonis cum cæteris Christianis populis, persequi hic prolixius necesse non est. Proinde distinctis ordinibus, reliquam reifam. Polonicæ rationem paucis concludamus. In magna rerum omnium copia, vt fit, maior

Sacri ordinis distinctio.

Res numaria,

maior aliquanto fuit superioribus temporibus, quàm nunc est, argenti & auri, reiq; numariæ penuria, præsertim cum auri & argenti metalla nulla extarent, & minus nota essent nostris maioribus transmarina mercimonia. Neque proprium habebant numum Poloni, sed externis & maximè Boëmicis vsi sunt aliquandiu. Cœpit deinde ante ducentos, ni fallor, annos à Casimiro magno regc as & argentum signari ad exemplum Boëmorum. Aureos verò numos primus omniũ Sigismũdus rex huius Sigismundi Augusti pater nostra memoria signauit, bonitate & põdere Vngaricorũ. Tametsi Alexandri quoq; fratris eius aureum numum vidimus. Sic autem creuit iam auri precium, vt prope duplo carior nunc sit aureus numus, quàm fuit auorum nostrorum memoria. Id adeò, partim propter luxum, & crebriorem auri vsum, exportationemq; ad exteros, partim quia deterior nunc esse fertur reliqua moneta, cùm ponderis diminutione, tum æris admixtione. Est autem ea multiplex. Ac grossus quidem argenteum numisma est cum admixto ære, olim vicesima octaua, nunc, quinquagesima secunda vel tertia, imò

Moneta.

Aureus.

Grossus.

iam quarta & quinta pas aurei Vngarici, sexagene siue copæ sexagesima, marcæ quadragesima octaua, floreni tricesima, fertonis duodecima, scoti verò dimidia. Sic vulgò dicuntur pondera siue genera, quibus pecuniam numeramus & computamus. Sunt & minores grossonumi. Medians quidem grossi dimidium, nonaferè parte superans cruciatum Germanicum, sed iam exæquatus. Solidus tertia pars grossi, ternarius sexta, obolus verò decima octaua. Atque hi quidem nunc ęrei sunt inalbati: Superiori tẽpore habuerunt admixtum argentum, vt etiamnunc habent grossi & mediantes. Argentei verò sunt trigrossus ac segrossus, hic quidem sex, ille verò tribus grossis æstimatione par. Vtrumque primus signauit Rex Sigismundus senior, Sed iam pauci extant: Exportantur enim, & conflantur ab auaris Iudæis, mercatoribus, & argentarijs apud gentes finitimas. Permagnus est autem etiãnunc apud nos vsus externæ monetæ, quæ pro mercibus vndelibet importatur. Magna sunt enim nunc, si vnquã aliàs, Polonis variarum rerum cum cæteris gentibus cõmercia: Quanquã commutatione mercium permulta

Copa. Marca. Florenus. Ferto. Scotus.

Medians.

Solidus. Ternarius. Obolus.

Mercimonia.

ta peraguntur. Exportantur autem in primis, siligo, triticum, ordeum, auena, & alia legumina, linum, lupulus, coria boum, sebum, aluta, mel, cera, succinum, pix, cinis, mali, asseres, cæteraq; materies fabricandis nauibus, & ornandis domibus apta: Cereuisia quoq;, & herba quę dā tingendis lanæ & serico idonea. Iam verò & boum, ver uecum, & equorum permagna vis nō modo finitimis, verumetiā remotioribus populis suppeditatur. Ac equi partim propter pernicitatē, & laboris, incommodorumq; tolerantiam, partim propter molliorem incessum à remotioribus etiam populis expetuntur. Importantur autem vicißim aliunde panni non modo sericei & aurei, sed etiam lanei lineique subtiliores, aulæa, tapetes, & alia parietum, equorum, & hominum ornamenta, quorum opificia minus exquisita sunt apud Polonos, licet non desit materia, & alijs gentibus suppeditetur. Margaritæ item, & gemmæ, & pelles sabellinæ, pantherinæ, siue lupiceruariæ, hermellinæ, mardurinæ, murium ponticorum, vulpinæ, lupinæ, vrsinæ, & aliarum ferarum, quarum maiorem copiam producunt interiores Septentrionis

Quæ exportantur.

Quæ aliunde importantur.

Orientisque ſyluæ. Huſiones quoque ſiue Mariani, & haleces, & alia ſalſamenta, & vento vel ſole durati piſces marini. Adhæc argentum, æs, orichalcum, & chalybs cùm facta, tum infecta. Boum etiam copiam auget vber paſcuis Valachia, ſiue Moldauia, & Beſſarabia: ſicut equorũ Vngaria. Vina plurima ex eadem Vngaria & Morauia: Ex Auſtria, Rhetia, Slauonia, Italia, Creta, & Græcia importantur etiam, ſed pauciora. Gdanum autem Renenſe & Gallicum & Hiſpanienſe, Canarienſe quoque, & Creticum nauibus aduehitur. Porrò aromata, & varia eduliorum condimenta atque cupediæ, quæ vnà cum vino, & pannis aureis ac ſericeis gentem hanc atque regnum vehementer exhauriunt, de longè ab oriente & occidente importantur. Harum autem rerum atque mercium exportandarum & importandarum commercia ſunt Polonis, maritima quidem cum accolis ſinus Venedici & Oceani Germanici, Pomeranis, Mechelburgenſibus, Holſacijs, Danis, Friſijs, Hollandis, Brabantis, & alijs Belgis, Gallis, Liuonibus, Moſchis, Sueonibus ſiue Suetis, Noruegijs, Anglis, Scotis, Hiſpanis etiam & Luſita-

Populi eũ quibus cõmercia ſũt Polonis.

Lusitanis. Itemq; per Pontum Euxinum cum gentibus Turcicæ ditionis: Terrestria verò cum Germanis, Morauis, Silesijs, Boëmis, Vngaris, Italis, Moldauis, Moschis, Armenis, atque Turcis. Sed iam hunc librum claudamus, altero reipub. Polonæ rationem describturi. Ac primum quidem de Magistratibus & muneribus publicis persequemur: deinde verò iudiciorum, comitiorum, & belli rationem explicabimus, sic tamen, vtrobiq; vt Prussos ad calcem operis vitandæ perplexitatis causa reseruemus.

(.·.)

O POLO-

POLONIAE MARTINI CROMERI LIBER ALTER.

De Republica & Magistratibus Polonorum.

Monarchiam Poloni amplectuntur.

DE tribus primis & simplicibus rerumpubl. formis, quæ vel vnius, vel paucorum imperio, vel multorum omniumve quadam æquabilitate iuris continentur, vnius principatum Poloni semper, praHist. Polo. lib. 2. ter duo quadam tempora, de quibus in historia memorauimus, amplexi sunt, bonis plerunque & moderatis, & à tyrannide alienis vsi principibus. Fuitque contenta Polonia principis siue Regni Pol. origo. Ducis nomine & imperio, donec Otto tertius Hist. lib. 3. eius nominis Imperator Rom. Boleslaum cognomento Chrobrum (Chabrum vulgò vocant) paulò post susceptam religionem Christianam: hoc est, anno post Christum natum millesimo & primo, regio diademate & honore dignatus est. Nec tamen vltra quartum regem tunc

is

is honos manſit apud hanc gentem. Nam poſt alterum Boleslaum, prioris illius pronepotem, ducentis amplius annis, principes Polonorum regio nomine abſtinuerunt. Deinde verò anno Chriſti 1295. reuocatum & renouatum id in Pramislo, manet in hanc diem : Et quidem ad externos plerunque liberis liberi populi ſuffragijs delatum, cum antea Poloni externum principem non habuiſſent : Ac neque ex alia familia per quadringentos amplius annos, quàm ex ea, quæ à Piaſto duxit originem. A centum & amplius octoginta annis regnauit perpetua ſucceßione Iagellonia magnorum ducum Lithuaniæ progenies. Non hæreditario tamen, ſed electionis iure. Fuit autem initio liberior dominatus principis, & nullis propemodum legibus adſtrictus, infinitam non modo omnium rerum, ſed etiam vitæ neciſque omnium poteſtatem habens. Poſt ſuſceptam verò publicè religionem Chriſtianam, tempera rea cœpit primũ pijs monitis atq; doctrina epiſcoporũ & ſacerdotũ (quibus nũc præclara ſcilicet refertur gratia, tũc permagna erat eorũ dignatio & authoritas) ac caterorũ Chriſtianorũ populorũ

Hiſt. lib. 6.

Regni reſumptio. Hiſt. lib. 11.

Hiſt. lib. 14 & 15.

Principis poteſtas.

imitatione & moribus. Deinde verò bellatricis nobilitatis meritis & obsequijs: fortassis autem & contentionibus multa de suo iure remittentibus & indulgentibus equestri ordini regibus & principibus. Nunc sanè angustis finibus regia potestas in sacrum & equestrem ordinem, & vtrique subiectos homines atque bona, circumscripta est: Ac in sacerdotes quidem iam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ rex nihil prorsus iuris habet: De equitis verò capite & fama, non nisi in comitijs cum Senatu iudicat, certis aliquot causis exceptis: Senatu autem inconsulto neque bellum cuiquam facit, neque fœdus publicè cum quoquam icit, neque tributa, vectigalia, ac telonia noua instituit, neque alienat quicquam de bonis regni, neque rem vllam maiorem ad rempubl. pertinentem statuit, aut facit. Porrò leges nouas condere, pecuniam extra ordinem publicè imperare, monetam signare, successorem sibi designare, ne cum Senatu quidem potest absque consensu cæteræ nobilitatis, siue equestris & militaris ordinis: De quo ferè magistratus etiam publici & Senatores leguntur: ita vt penes eum ordinem nunc sit propemodum

Regiæ potestatis fines.

dum summa reipubl. Itaque nunc regnum & respubl. Polonorum à veteri Lacedemoniorum, vel huius temporis Venetorum reipubl. ratione non multum differt. Ius creandi regis penes Senatum est, de quo paulò post dicemus. Atque id etiam equester ordo sibi vendicare cœpit, ita vt tum demum in eo ratum sit senatus iudicium, si assentiatur cætera nobilitas. Non temerè tamen discedit̃ur à stirpe regia masculà, si qua extat. A nouo rege iusiurandum exigitur in hanc sententiam, Quod secundum leges & instituta maiorum regnaturus sit, & suum cuique ordini & homini ius priuilegiumq; & beneficium, à prioribus regibus collatum, saluum conseruaturus, neque de regni finibus & bonis quicquam diminuturus, quin amissa etiam ab alijs pro virili sua recuperaturus. Vicissim autem senatus omnis in verba eius iurat. Inauguratur autem (si tamen hoc verbo vti fas est) olim quidē in Gnesnensi, nunc verò in Cracouiensi basilica ritu solenni Christianorum ab Archiepiscopo Gnesnensi sacris operante, ac duobus proximis episcopis: vnctusque inter scapulas sacro oleo ante aram maximam, vbi etiam sacrosanctam Eu-

Regis electio.

Iusiurandum regis.

Coronatio

charistiam venerabundus accipit, & corona aurea redimitus, accepto in dextram sceptro, & in leuam pomo aureis, in editiore solio ex tempore ꝑparato collocatur, omnibusq; ritè peractis coronatus in regiã reducitur. Postridie põpa itidẽ solenni coronatus in forũ vrbis equo vehitur, senatoribus equestribus, episcopis quidem ponè sequentibus, prosanis verò antecedentibus longo ordine. E quibus tres primores pomũ, sceptrum, & strictum gladium proximè ei præferunt. Ibi erectum ex tempore tabulatum sublime cum ijs pedester conscendit, & in editiori solio collocatur. Sedentẽ senatus paulò inferior ordine circũsidet. Deindẽ assurgens ille, versus quatuor mundi partes gladium vibrat, rursumq; resides, eius contactu siue leni ictu inter scapulas cuiusq; nobiles & equites auratos creat: quod perinde est, ac si baltheo militari donet. Vrbani autẽ & oppidani magistratus in verba noui regis iurant. Inde ritè peractis omnibus, in arcẽ cũ eadẽ pompa reditur, & festis epulis indulgetur. Nec multo diuersa est reginæ inauguratio: quæ fit præsente, deducẽte, & postulante pro ea rege. Deducit autẽ eã coronatã etiã ad forum rex ipse quoq; coronatus

Reginę coronatio.

tus cum simili pompa. Sed non iuratur in verba reginæ, nec ei defertur vlla potestas aut iurisdictio. Vectigalia principis aliquanto luculentiora & ampliora olim fuere, quàm nunc sunt. Pẽsitabant enim ei omnes agrestes & adscriptitij quotãnis tributum poradline, quod nos rastrale dicere possumus (Regale etiã vocatur) in iugerum, seu laneum & mansum, vt vulgò vocant, duodenos grossos, & quidem latos siue Pragenses: qui dimidio eos, qui nunc sunt in vsu, grossos vernaculos excedunt. Quin si bonitatem & põdus argenti spectes, quadruplo, quemadmodum earum rerum periti affirmant, melior tunc erat grossus quàm nunc est. Pensitabant & alias quasdam cum numarias, tum pecuarias, frumentarias, auenarias, & aliarum rerum pensiones: nec modo agricolæ, sed & oppidani: Quin & equites siue milites non penitus immunes erant. Et iumenta autem hi ei, quacunq; iter faciebat, alij secundum alios suppeditabant, & canes cum venatoribus eius alere necesse habebant. Ne monastica quidem & alia ecclesiastica bona initio prorsus erant libera ab huiusmodi oneribus ac tributis: Quorum appellationes videre licet in

Vectigalia principis.

Poradline siue rastrale tributũ.

Grossi Pragenses siue lati.

Pensionũ priscarum nomina.

vetustis principum diplomatis: Nempe przevuod, povuos, stroża, stan, povuoloue, targoue, Croua, podvuody, Voginia, Narżaś, sep, podvuorovue, Opolia. Liberæ autem principi erant vbique piscationes atque venationes: Alijs non erant, ne in suo quidem cuiquam fundo, absque peculiari principis indulgentia. Mulctæ quoque maleficiorum principi dependebantur. Quæ cum ita essent, cumque permagna esset rerum omnium ad victum pertinentium vilitas, & necdum maritima cum externis populis commercia extitissent, aut vulgata essent, non distrahebantur fruges, & alij fructus prædiorum principis, quæq; ex pensionibus in cellam eius comportata erant, neque ad vnum aliquem totius regni locum (quod non sine graui agrestium pressura futurum erat) conuehebantur: sed in præfecturis asseruabantur. Cumq; ad officium principis pertinere existimaretur, non desidem & vni alicui loco affixum hærere, sed obire omne regnum, & fines eius tueri, & omnium vsibus se se exponere, querimonias afflictorum audire, ius dicere, tenuiores à potentiorum iniuriis vindicare, quoquo is venerat cum equitatu & comi-

Princeps Poloniam obibat.

tatu

tatu suo aulico, eius præfecturæ fructibus & prouentibus alebatur, quoad ei manere ibi libuisset, opus ve esset, siue quoad horrea cellæque sufficerent, seu denique descriptis cuique præfecto pro ratione perfecturæ, & prouentuum certis temporum spacijs. Atque hoc illud est, quod scriptores quidam externi rerum Polonicarum imperiti ante nostram memoriam in eam partem acceperunt, & literis mandarunt, quasi rex Polonus egestatis causa regnum suum obire perpetuò necesse habeat, quo à suis hominibus quasi precario sustentetur. Cæterum postea cum principes vel certo se loco continere, vel bellis distenti peregrè diutius abesse cœpissent, dictrahi cœpere fructus prædiorum, qui præfectorum cum sua cuiusque familia moderatis vsibus supereſſent. Remissæ sunt deinde principum beneficentia sacro & equestri ordini, & vtriusque adscriptitijs & subditis pleræque omnes pensiones & onera. Nunc sanè equestris & ecclesiastici ordinis homines nihil regi pensitare necesse habent. Ac ne oppidani quidem eorum, aut agrestes adscriptitij, præter binos grossos vernaculos de manso, siue laneo (quæ idem sunt) pagano, & eo quidem

Error quorundam scriptorũ.

Vectigaliũ immanutio.

Cmetones.

Rastrale siue regale tributum.

solo, quem adscriptitius ipse sibi colit. Nam qui sacerdotibus & equitibus coluntur, itemq; suburbani & scultetorum (de quibus post attingemus) agri ab ea quoque pensione immunes sunt,

Operæ subditorum sacerdotalium & equestrium.

Ne subseruiunt quidem principi sacerdotum & equitum homines agrestes & oppidani, præterquàm ad arces tempore belli reficiendas, atque etiã nouas, si id è senatusconsulto fiat, cõdendas. Non ita pridem abbates & Præpositi monasteriorum certas pensiones, quæ Stationes vulgò dicuntur, regi denuo pensitare cœperunt. Adscriptitij quoq; ipsorum ad colendos principi agros, subuectiones, & pensiones quasdã frumentarias reuocantur, quo præfectorum regiorum præsidio tutiores sint ab iniurijs improborum. His autem exceptis, soli præfecturarũ adscriptitij in suis quiq; præfecturis agros colendo, & vectigalia pensitando rem familiarem principis sustinent: Quæ nunc tamen aliquanto exquisitius curatur, quàm olim. Habet is etiã è metallis mediocre vectigal. In iis autem conductitiarum operarum vsus est: Quarum impensa deducta, reliquum cedit principi. Omnium verò metallorum in Polonia fructuosissimæ sunt salinæ

Stationes.

Metalla.

Sed

Sed habet in iis equester ordo hanc prærogatiuã, vt in vsum suum domesticum statis anni temporibus aliquanto minoris emat salem, quàm cæteri homines. E teloniis quoque mercium & vectorum prouenit vectigal principi. Cæterorum hominum nemo ius vllum habet instituendi & exigendi telonii, præter peculiarem regis indulgentiam: idque ob necessariam extra ordinem refectionem viarum, pontium, & aggerum. Cæterum naulum à traiectu fluminum in suo cuiq; solo instituere licet. Duplex autem est telonium: vetus & nouum. Ac vetus quidem exile est, quod ab iis penditur, qui intra fines regni negociantur. Nouum verò maius aliquanto, quod boum, equorum, coriorum, frumenti, lanæ, cerę, sebi, & aliarum mercium, quæ ad exteras oras exportantur, & earum, quæ aliunde importantur nomine pensitatur. Vtriusque immunitatem habent ecclesiasticus & equester ordo, modo ne mercaturã quis exerceat, hoc est, venum ea exportet, quæ ipse aliunde emerit, ac non de suo parauit. Si quis tamen boues emptos suo pabulo & frumento per hyemem aluerit, perinde habetur, ac si domi eius nati sint. Publicè quoque ciui-

Nobilitatis prærogatiua in salinis.

Telonia.

Telonium vetus & nouum.

tates nonnullæ habent immunitatem veteris telonij. De nouo fuit superiori tempore controuersia inter equestrem ordinem atque regem. Hæc igitur nunc sunt perpetua principis vectigalia: Quę distrahere, aut addicere cuipiam iure hęreditario rex, Alexandri regis lege prohibetur. Atque ea lex neglecta post, & ante paucos annos acerbius reuocata, multos conturbauit, & non exiguos motus excitauit: qui nondum prorsus sopiti sunt. Extra ordinem nihil à quoquam, nisi fortè à Iudæis, regi pensitatur. Ex his autem vectigalibus is cum domestica familia sua sese sustentat: inde comitatui suo aulico stipendia præbet: inde in legationes, dotes, & elocationes filiarum, arcium præsidia, & sartatecta, viarum publicarum resectiones, machinas & apparatum bellorum, præmia bene merentium de se ac de republ. & in alios vsus impendit: Inde & senatoribus ferè, ac magistratibus publicis, & nonnullis sacerdotijs certi ac perpetui reditus antiquitus constituti sunt, partim pietate & beneficentia principum attributi, partim accepto in vsus necessarios precio venditi. Et hactenus quidem de principe siue rege ac vectigalibus e-

Alienationes regi interdictæ. Alexandri R. statutũ.

Impensæ principis.

ius.

ius. Iam de legibus. Legum scriptarũ nullus fuit vsus apud Polonos vetustioribus temporibus: Nec vllæ extant antiquiores ijs, quas Cazimirus magnus rex condidit: Quæ sanè pauculæ sunt. Nec multæ ijs à successoribus eius adiectę sunt. Extremis demum ferè temporibus Sigismundi senioris, & regnante filio eius Sigismundo Augusto magis ac magis exarsit, & longius progressus est pruritus & libido nouarum legum condendarum, & antiquiorum mutandarum. Quo fit, vt hæ propemodum exolescant, nouæ autem vix, aut ne vix quidem inolescant: sed vtræque, hæ quidem nouitate, illæ verò vetustate sua in contemptum vulgò veniant, maxima reipublicę pernicie. Earum autem condendarum potestas est simul penes regem, senatum, & nuncios nobilitatis nec nisi in comitijs. Statuta regni vocantur. Priscis temporibus viua lex erat Rex siue princeps: Qui cum vnus in tam amplo regno omnia neque præstare, neque prouidere, ac ne iudiciorum quidem difficultates rectè explicare posse videretur, & lubricus autem procliuisq; ad tyrannidem gradus in summa potestate esse soleat, adhibiti sunt ei Senatores siue

Leges Polonorum.

Consiliarij siue Senatores regni

Consiliarii, qui & consilia actionesq; eius ad salutem reipubl. & iudicia ad iustitiæ & æquitatis trutinam dirigerent, & monitis consiliisq; salubribus, quasi viuis quibusdã legibus pro re nata cum animum eius informarent, tum potestatem modificarentur. Hic est Senatus Regius, multò amplior modo, quam olim, certo hominum numero constans, quos Senatores & Consiliarios regni appellamus. Qui non nisi iurati ad hoc collegium, & ad consilium admittuntur. Et perpetuum est hoc munus, quoad viuit quisque, certis annexum honoribus & magistratibus, partim ecclesiasticis, partim profanis. Sunt autem in Senatu antiquitus, Archiepiscopi duo, septem episcopi, Palatini quindecim, Castellani quinque & sexaginta. Archiepiscopi sunt, Gnesnẽsis in maiore Polonia, Leopoliensis in Russia. Episcopi verò, Cracrouiensis in minore, Posnaniensis in maiore Polonia. VVladislauiensis in Cuiauia & Pomerania, qui tamen iam à certo tempore Posnaniensem loco anteit: Plocensis in Masouia, In Russia Præmisliensis & Chelmensis: Camenecensis in Podolia. Qui omnes, quo ordine nunc à nobis enumerati sunt, eum perpetuo seruant in

Senatorũ genera & numerus.

Archiepiscopi.

Episcopi.

Senatorũ numerus & ordo recentior ad calcem operis adscriptus est.

in senatu, dicendaq; sententia, & in publicis celebritatibus. De Prussicis suo loco dicemus. Sunt quidem praterea tres Russici & Graci schismatis episcopi in Russia, quos ipsi Russi Vvladicas vocant, nimirum Leopolienſis, Premisliensis, & Chelmensis: qui vna cum sectatoribus suis, & alijs Russicis itidem episcopis, qui sunt in ditione Lithuanica, à Kiouiensi metropolita, & à Patriarcha Constantinopolitano, quod ad religionem & initiationes attinet, dependent. Habent & Armeni suum episcopum. Sed neque hic neque Russici pertinent ad regium consilium. Superioribus seculis, cum latius paterent versus occidentem solem fines Poloniæ, Vvratislauiensis quoque & Lubussensis episcopi, & Camenensis, in senatu sua loca habebant: Atque etiam nunc duo priores in prouincia Gnesnensi censentur. Et nostra memoria habuit vterque certa bona in Polonia. Nunc Camenensis episcopatus in ducum Pomeraniæ, Lubussensis in Marchionum Brandeburgensium faucibus, Vvratislauiensis in regum Boëmię ditione est. Secundum episcopos in Senatu sunt Palatini hoc ordine: Cracouiensis & Posnaniensis, alternis

Russorum Episcopi.

Palatini.

vicibus inter se priora & posteriora habentes loca & suffragia: Deinde Sendomirienſis, Caliſſienſis, Siradienſis, Lencicienſis, Breſtenſis, Vvladislauienſis, ſiue Iunivuladislauien. Leopolienſis ſiue Rußia, Podolia, Lublinenſis, Belſenſis, Plocenſis, Maſouia, & Rauenſis, Caſtellani, Cracouienſis, Voinicienſis, Sandecenſis, & Biecenſis in ſatrapia ſiue Palatinatu Cracouienſi: Poſnanienſis, Medirecenſis, Rogoſnenſis, Sremenſis, Præmentenſis, Criuinenſis, & Santocenſis in Poſnanienſi, Sendomirienſis, Vislicienſis, Radomienſis, Zauichoſtenſis, Zarnouienſis, Malogoſtenſis, Polanecenſis, Cechouienſis in Sendomirienſi: Caliſsienſis, Gneſnenſis, Landenſis, Naclenſis, Biechouienſis, Camenenſis in Caliſsienſi, Siradienſis, Roſpirenſis, Spicimirienſis, Velunenſis & Conarienſis in Siradienſi: Lencicienſis, Brezinenſis, Inovulodenſis, & Conarienſis alius in Lencicienſi: In Breſtenſi, Breſtenſis, Cruſuicienſis & Coualienſis: In Iunivuladislauienſi, Iunivuladislauienſis, Bydgoſtienſis, & Conarienſis item alius, itemq; Dobrinenſis, Ripinenſis, & Slonensis in terra Dobrinenſi: In Rußia, Leopoliensis, Præmisliensis, Haliciensis,

cienſis, Sanocenſis, & Chelmenſis: In Podolia vnicus Camenecenſis: In Lublinenſi item Lublinenſis: In Belſenſi Belſenſis: In Plocenſi Plocenſis, Racianzensis & Siepercensis: In Maſouia Cyrnensis, Viznensis, Varſauiensis, Viſſegradensis, Zacrocimensis, Ciechanoniensis, & Liuensis: In Rauensi Rauensis, Sochaciouiensis, & Goſtinensis: In Silesia vnus Oſuencimensis, Palatinum ea non habet. Ex his Caſtellanis, qui primi in vnaquaque ſatrapia modò à nobis enumerati ſunt, eum inter ſe ſeruant ordinem, quo palatinos recenſuimus, excepto Cracouiensi, qui ex quodam tempore palatinos omnes loco ſuffragioq; anteit. Voiniciensis item & huic proximus Gneſnensis prærogatiua quadam inter Caliſsienſem & Siradienſem Caſtellanos interiecti ſunt. Caterorum hic eſſe legitimus ordo exiſtimatur, vt Rauensi, qui ſuperiorum extremus eſt, proximus ſit Sandecensis: deinde Medirecensis, Visliciensis, Biecensis, Rogoſnensis, Radomiensis, Zauichoſtensis, Landensis, Sremensis, Zarnouiensis, Malogoſtensis, Veluensis, Præmisliensis, Haliciensis, Sanocensis, Chelmensis, Dobrinensis, Polanecensis, Præmenten-

Caſtellanorum ordo.

Voinicien. & Gneſnen Caſtellanorum loca.

mentensis, Criuinensis, Cechouiensis, Naclensis, Rospirensis, Biechouiensis, Osuencimensis, Brezinensis, Crusuicensis, Bydgostiensis, Camenensis, Spicimirensis, Inovulodensis, Coualiensis, Santocensis, Sochaciouiensis, Gostinensis, Viznensis, Varsauiensis, Racianzensis, Siepercensis, Vissegrodensis, Ripinensis, Zacrocimensis, Ciechanouiensis, Liuensis, Slonensis: extremi tres Conarienses: In quibus primum locum is, qui est in Siradiensi satrapia, medium qui in Lencicienſi, vltimum qui in Inovuladislauiensi, obtinet. Sunt item in Senatu Magistratus quidam & administri principis, quos officiales regni vocant: Nempe Marescallus, siue Maresalcus, qui magnus dicitur, Cancellarius, Procancellarius siue Vicecancellarius, ac thesaurarius. Est etiam vnus de magistratibus aulicis, seu curiæ principis, Maresalcus curiæ: Putãtur etiam duo præfecti seu Capitanei, nempe maioris Poloniæ, & Cracouiensis ad cõsiliũ pertinere. Sed perrarò vsu venit, vt ij nõ aliquo alio honore Senatorio præditi sint. Horũ autẽ omniũ magistratuum loca & suffragia in consilio sunt secũdũ Castellanos eo, quo hic à nobis cõscripti sunt, ordine.

Magistratus pertinentes ad consilium publicum.

Nisi

Nisi si quo alio eminentiori honore ij cohonestentur: Quod fit plerunque. Hoc igitur est consilium publicum apud Polonos, & Senatus regius siue regni, sex & nonaginta consiliarijs constans: Quorum alij vocantur maiores, alij minores consiliarii. Sunt autem maiores, Archiepiscopi, Episcopi, Palatini, primarij aliquot satrapiarum Castellani vsq; ad Siradiensem fortassis: Cæteri omnes minores: qui posterius in cõsilium adhiberi cœperunt: & excluduntur nonnunquam à consilijs secretioribus. In hoc senatu censentur etiam Prussici consiliarij. Verum de his & omni republ. Prussica separatim posteriùs persequemur. Accessere nuper (posteaquàm hæc nos conscripsimus) & Lithuanici cum antiqui, tum quos Sigismundus Augustus Rex ad numerum eorum adiecit. Eos quoque alii loco reseruabimus. Porrò Secretarii admittuntur quidem & ipsi iurati in Senatum, sed vt auditores modo, & quasi seminarium quoddã senatus: Neque locum habent in consessu consiliariorum, neque dictionem sententiæ. Ex his autem vnus primi siue maioris Secretarii nomen & honorem obtinet, de quo plura paulò post:

Consiliariorum numerus. Diuisio.

Secretarij.

Referendarij.

Duo referendarij siue supplicum libellorum magistri sunt. Putantur & succamerarij aditum habere ad locum habendi senatus, claudendi & aperiendi ostij causa, idque in suo tantum quisq; territorio. Iam & Senatorum, primariorum præsertim, filios adolescentes admitti in Senatum non inusitatum est. Quanquam solent & ij sacramento adigi in numero secretariorum, quo liberius intersint consilijs. Conuocantur autem Senatores à principe ad consilium, præsentes quidem quoties opus est: qui verò longius absunt, non nisi arduis de causis, vtpote ad comitia, vel celebritatis alicuius gratia, nimirum ad nuptias principis, seu liberorum eius, aut si quis socius & obnoxius regno dux in verba principis iuraturus sit. Cum ijs verò, qui adsunt, princeps pro re nata consultat. Nisi fortè res grauior ac difficilior incidat, quæ plurium consilio & consensu sit explicanda, velut de indicendis comitiis. Tunc enim absentes singuli per epistolas regias consuluntur, maiores præsertim. Atque hæc de genere, numero, ordine & officio senatorum siue cõsiliariorum regni sufficerint, si vnum illud addiderimus, quòd subseruiunt ij

Consilij conuocandi ratio.

Senatorũ communia officia.

quoq;

quoque principi & reipubl. quoties opus est, domi quidem in iudiciis cum aliis, tum recuperatoriis, quas commissiones vulgò vocamus, foris autem in legationibus obeundis, aut si quid aliud publicè cum dignitate peragendum est. Cum autem ii certis magistratibus & honoribus præditi sint, habent etiam præter commune senatorium munus, curamq; totius reipubl. peculiaria officia pro diuersitate magistratuum siue honorum attributa. Ac Archiepiscopi quidem & episcopi officia quæ sint, nemini Christiano incognitum est: Nec vllum ii peculiare habent in Polonia, præ cęteris nationibus: Nisi quod Archiepiscopus Gnesnensis perpetua quadam Pontificis Max. legatione fungitur, & legatus natus sedis apostolicæ appellatur. Quo nomine ampliorem habet iurisdictionem: de qua suo loco attingemus. Habet etiam primatis honorem ab eadem sede apostolica, absque eo, quòd est antiquo gentis instituto, & prærogatiua primas regni, & princeps senatus. Proinde penes eum est potestas indicendi comitia, conuocandi senatum, senatusq; consulta definiendi & edicendi, absente rege, & regno vacante. Palatini munera sunt,

Archiepiscop⁹ Gnesnensis legatus nat⁹.

Primas.

Palatini officium.

esse ductorem copiarum suæ satrapiæ in expeditionibus bellicis: indeque nomen habet lingua vernacula, vt Voieuoda dicatur, quasi dux belli, siue copiarum. Palatinus autem dicitur Romanorum imitatione, apud quos sub imperatoribus non obscurum erat nomen honosq; comitum palatinorum. Porrò in pace palatini est, in sua cuiusque satrapia conuentus nobilitatis instituere, iisque, & iudiciis præsidere: preciarebus venalibus præter tempus comitiorum & belli imponere: ponderum & mensurarum curam gerere. Iudæorum quoq; patrocinium & iudicia ad palatinum pertinent. Castellani quasi legati sunt Palatinorum, ductoresque & præsides nobilitatis sub suo quisque palatino. Appellantur autẽ Castellani etiam vernacula lingua mutuato à latinis vocabulo, à castellis siue oppidis, eorumq; territoriis, quæ singuli singula habent attributa: non quòd dominatum, iurisdictionem, aut curationem in eis habeant, sed legationẽ tantũ bellicã, cuius modo fecimus mentionem: plerique etiã certos reditus anniuersarios: Indeque suam quisque denominationem sumit, videlicet, vt Voiniciensis, vel Sremensis, vel

Voieuoda.

Castellani officium & nomen.

alius

alius cuiuspiam loci Castellanus vocetur. Vocantur etiam persæpe nomine vernaculo domini, loci appellatione in ki vel ski syllabam deflexa, verbi gratia, pan Posnanski, pan Ploski. Solus autem Cracouiensis Castellanus, præter nomen & reditus, nihil habet commune cum aliis: Sed liberum is honorem habet, absque vllo prorsus munere, præter commune Senatorium. Tam Palatinum autem, quàm Castellanum lege esse non licet quenquam in ea satrapia, in qua nullum proprium habet fundum, seu bona terrestria. Vocanturque ii vtrique vulgò communi vocabulo dignitarii, quasi dignitate & honore præditi, addito ferè satrapiæ, seu terræ nomine. Magistratus verò siue officiales regni ab officiis & functionibus quibusdam publicis, quibus funguntur ad vniuersam rempubl. pertinentibus, hanc sumunt communem appellationem. Nam peculiaria eorum nomina superius iam indicauimus: Quibus singulis REGNI nomen adiungitur, vt, verbi gratia, Maresalcus, & Cancellarius regni dicatur, eodemque modo cæteri. Officia verò singulorum hæc sunt. Maresalcus quidē magister est aulæ regiæ, & administer

Castellani Cracouiēsis prærogatiua.

De Palatinis & Castellanis lex.

Dignitarij.

Officiales siue magistratus regni.

Mareſalci regni officia.

consilii publici, penes quem ius est conuocandi senatum iussu regis, vel primatis, præstandi silentium & audientiam, faciendi potestatem dicendæ sententiæ, legatos externos introducendi, eiiciendi è consilio eos, qui ad id non pertinent, pronunciandi decreta regia in causis infamiæ & capitalibus, promulgãdi ad populum senatusconsulta, moderandi pompis publicis, hospites illustres suscipiendi, compescendi motus inquietorum atque turbulentorum non modo circum senatum & in publico, sed etiam in priuatis principis cœnaculis & habitaculis, animaduertendi in delicta, quæ in loco & oppido domicilii siue hospitii regii, vel comitiorum admittuntur, denique in comitiis & in comitatu regio diuersoria distribuendi, & imponendi rebus venalibus precia: vnde etiam vectigal seu tributum forale ipsi prouenit. Marescalci etiam est in aulicum regis comitatum & ad ministros mensæ regiæ, aliorumq; munerum aulicorum (profanos præsertim) iurisdictio, censura, & animaduersio: eoq; gestat is in publicis conuentibus, & regi in propatulum prodeunti præfert erectum sceptrum ligneum, siue baculum. Cancellarius & Vicecancella-

cancellarius, nominibus & loco distincti, sed potestate & munere exæquati, diplomatibus, edictis, mandatis, epistolis, & alijs scripturis regijs conscribendis atque signandis, quæque ad eum mittuntur accipiendis, & legendis præsunt. Itaque in potestate sua habent signa regia, Cancellarius quidem maius, Vicecancellarius verò minus. Authoritas eorum eo vsque patet, vt multa inconsulto principe signare: quæ verò contra leges esse videntur, iubenti illi negare possint. Dant etiam responsa regio nomine, & quibus de rebus consilium haberi debet in senatu proponunt: denique senatus consulta, regiaq; & comitialia placita ac decreta literis mandant, & in publicum edunt. Sunt etiam ij cognitores priuatarum querimoniarum, & prouocationum ab vrbanis & oppidanis, præfectorumque iudicijs, ad regium tribunal deuolutarum: Secretarijs, scribis, sacerdotibus, concionatoribus, & cantoribus aulicis ceremonijsq; ecclesiasticis moderantur: is præsertim, qui est de sacro ordine. Lege enim, quamuis non antiqua, alterutrum ex ijs sacri, alterum profani ordinis esse oportet, cum antiquitus soliferè sacerdotes eo munere fungeren-

Cancellarij & Vicecancellarij officia.

rentur. Sunt autem ij in proxima expectatione honorum sui vterque ordinis. Sed neque sacerdoticum episcopa, exceptis Præmislienſi, Culmenſi, Chelmenſi, & Camenecenſi, neque profano siue seculari cum vllo palatinatu vel Castellania retinere munus hoc licet, præter peculiarẽ indulgentiam, aut conniuentiam: Est autem vsitatum, vt de Vicecancellario fiat Cancellarius propter loci & sententiæ dicendæ prærogatiuam. Thesaurarius ipso nomine indicat munus suũ. Est enim promus & condus thesauri regij, symbolorum siue insignium regni, quæ sunt, corona, pomum, sceptrum, & gladius, suppellectilis & redituum regiorum, scripturarumq; & monumentorum publicorum: author & moderator quorum vis quæstorum, curatorum, atq; dispensatorum principis, & rationum reddendarum exactor, monetariæ officinæ magister, stipendiorum tam militarium, quàm aulicorum solutor: reddẽdæ principi rationi obnoxius. De Mareſalco curiæ, & præfectis, referendarijs, & secretarijs dicemus postea. Numerantur etiam inter Magistratus & officiales regni, duo duces exercitus: quorum alter generalis & supremus exerci-

Thesaurarij officiũ.

Regni symbola.

Duces exercitus siue capitanei.

exercituum regni capitaneus, alter campi ductor, seu campestris Capitaneus dicitur. Ac ille quidem dux est & moderator belli secundum principem, & vicarius principis. Ducit exercitum, capit locum castris, acies instruit, dat signum pugnæ & receptus, commeatus & annonæ curam in bello gerit, precia rebus venalibus imponit, ponderibusq; & mensuris earum modum statuit, & in deliquentes animaduertit. Campestris verò, huius est quasi Vicarius à principe datus, excubiarũ potissimũ explorationumq; curã gerit, & mercenarijs militibus, illo præsertim altero absente, præest. Neuter tamẽ in senatu locũ habet: Quin temporarij esse perhibentur, neq; inter magistratus regni habiti superioribus temporibus. Longè minus autẽ alij quidã, qui & ipsi nostra ferè memoria p magistratibus regni habe- Magistratus quidã alij.
ri & appellari cœpere. Neq; tamẽ in Senatu locũ habent, neq; functionẽ vllã ad vniuersum regnũ pertinentẽ: Ii verò sunt, gladifer, pocillator siue pincerna, structor mensæ, quẽ inciſorem vocant, dapifer, subdapifer, magister culinæ, qui dapibus apparandis & cocis regijs præest. Et certè aut iidem sunt terrestres Cracouiensis satrapiæ,

aut ea sola de omnibus nullos habet. Itaque no quoque de sententia peritiorum inter terrestres honores & magistratus eorum officia exponemus. Dicuntur autem terrestres honores & magistratus, qui non vniuersi regni, sed terrarum atque satrapiarum sunt peculiares. Officia terrestria vulgò appellantur: & his qui præditi sunt, officiales terrestres. Sunt autem ii Succamerarius, Capitaneus, gladifer, vexillifer, pincerna, subpincerna, incisor, subdapifer, dapifer, tribunus, iudex, subiudex, notarius, thesaurarius, venator, agasò siue equorum curator. Habentq; certas suas functiones siue curationes antiquitus in sua quisque satrapia siue tractu, ac terra, vt vulgò loquuntur: quarum qualibet olim, discerpto in multos dominatus regno suum ducem habuit. Eius autem hi fuerunt administri peculiares. Nunc magna pars solum nomen nudumq; honorem retinent. Quales sunt gladiferi, pincernæ, subpincernæ, incisores, dapifieri, subdapiferi, ac thesaurarii: nisi quòd in extraordinariis iudiciis, quas commissiones vocant, regiis mandatis subseruiunt, & in colloquiis assident. Tametsi etiamnunc ii peculiaribus suis

Officiales seu magistratus terrestres.

mune-

muneribus fungi rectè posse existimantur in suo quisque tractu, à quo denominationem habet, quoties eum princeps adit: Nempe vt gladifer Posnanien-sis in Posnanien-si satrapia gladium ipsi præferat in solenni pompa: pincerna poculum administret: inciſor siue structor mensam apponat: dapifer dapes inferat: subdapifer dapiferum cum sceptro seu baculo præcedat, subpincerna potus curam gerat, thesaurarius condus ac promus pecuniæ sit ac suppellectilis eius. Cæteri sanè funguntur etiamnunc ferè suis muneribus. Ac vexillifer quidem in bello vexillum præfert exercitui suæ satrapiæ: Tribunus custos est arcis in suo quisque tractu, durante bello: Itaque vacationem habet militiæ: Venator venationibus & syluis præest: Agaso equitio siue armento equorum: Iudex causis & controuersiis priuatis nobilitatis disceptandis & iudicandis præsidet vnà cum subiudice: qui eius est socius, non vicarius, loco tantum inferior. Notarius scriba est & actuarius iudicii: Sed habet ipse quoq; in iudiciis ius dicendæ sententiæ, consuetudine magis, quàm legum præscripto. Cæterum Succamerarius (vt eius partes postremò loco

Gladifer.
Pincerna.
Inciſor siue ſtructor
Dapiſer.
Subdapifer
Suppincerna.
Theſaurarius.
Vexillifer.
Tribunus.
Venator.
Agaſo.
Iudex.
Subiudex.
Notarius siue ſcriba.
Succamerarius.

explicemus, licet honore omnibus his anteeat) olim fortaſsis præfuit cubiculo & cubiculariis principis in ſua quiſq; terra: Nunc regendis modo finibus agrorum ac bonorum terreſtriũ præeſt: Quem itidem atque iudicem, ſubiudicem, & notarium iuratum eſſe oportet. Habetq; is ad id munus obeundum vicarios, & ipſos iuratos in

Cameratij. *singulis territoriis singulos, qui camerarii vocãtur, siue cubicularii, propterea fortaſsis, quòd antiquitus miniſtri cubiculi principis ad id munus legabãtur à ſuccamerario. Nunc is eos ſibi legit arbitratu ſuo ex equeſtri ordine eiusdem territorii, & iureiurando adigit, mutatq; quoties*

Succamerarius Cracouienſis. *vult. Cracouiensis Succamerarius præ cæteris ea prærogatiua præditus eſt, vt ſalinarum eius ipsius tractus arbiter ſit & inſpector. Capitaneorũ officia ſtatim exponemus. Cæterũ hi, de quibus modo egimus, nõ omnes in omnibus satrapiis sunt, neque in singulis singuli. Et Cracouien-*

Officiales Cracouiẽ. ſatrapiæ. *sis quidem satrapia succamerariũ, gladiferũ, dapiferum, tribunum, iudicem, subiudicem &*

Poſnanien. *notarium habet singulos: Posnaniensis cæteros quidem habet itidem singulos, Succamerarios verò, iudices, subiudices, & notarios binos. Habet*

bet enim hosce terra Vvschouensis peculiares, quæ à Polonia quodã tempore seiuncta fuit. Sendomiriensis satrapia cæteros quidem & ipsa singulos habet, præter tribunum, quem etiã Prissouiense territorium nõ ita pridem suum habere cœpit. Calissiensis item eosdem omnes habet singulos. Siradiensis structore & subdapifero caret: gladiferũ, pincernã, dapiferum, habet singulos: succamerarios, vexilliferos, iudices, & notarios binos. Habet enim hos Velunense territorium suos, ex quo tempore auulsum fuit à Polonia, sicut arbitror. Tribuni item duo sunt in eadem satrapia, Maior & minor. Lenciciensis gladiferum, structorem, & subdapiferum nõ habet, cæteros habet singulos. Itemq; Brestensis. Inovuladislauiensis verò gladiferum vnum habet, structorem & subdapiferum nullum: Reliquos omnes binos. Habet enim Dobrinensis terra peculiarem succamerariũ, vexilliferũ, pincernã, dapiferũ, tribunũ, iudicem, subiudicem, & notariũ. Rußia quinos habet sucamerarios, vexilliferos, pincernas, dapiferos, tribunos, iudices, subiudices, & notarios: Nẽpe Leopoliẽsem, Præmisliẽsem, Sanocẽsẽ, Halicienſẽ & Chelmẽsẽ: gladife-

Sendomirensis.

Calissien. Siradien.

Lencicien.

Brestensis. Inovvladislauien.

Russicæ.

Podolicæ. rum, structorem, & subdapiferum nullum. Podolia itidem nullum de his tribus: Reliquos verò singulos, exceptis tribunis, quos duos habet,
Lublinen. Camenecensem atq; Trebovulien sem. Lublinensis satrapia gladiferum, structorem, & subdapiferum nec ipsa habet: vexilliferum, pincernam, ac dapiferum singulos, cęteros binos. Lucouiense enim territorium peculiares habet succamerarium, tribunum, iudicem, subiudicem,
Belsensis. & notarium. Belsensis succamerarium, vexilliferum, pincernam, dapiferum, iudicem, subiudicem, & notarium habet singulos, cæteros non
Plocensis. habet. Plocẽsis succamerarium, pincernam, dapiferum, ac tribunum singulos, Iudicem verò & subiudicem notarios binos (Habet enim hos Zavucrense territorium suos) Structore ac subdapifero ea satrapia caret: Rauensis verò struRauensis. ctore item & gladifero: Subdapiferum vnum habet: reliquos autem ternos, territoriis distinctos, videlicet Rauensem, Gostinensem, & Sochaciouiensem. Masouia iudices habet vndecim, totidem quot territoria: Nimirum Cyrnensem Viznensem, Varsauiensem, Nurensem, Vyssegrodensem, Zacrocimensem, Ciechanouiensem,

Lomzen-

Lomzenſem, Oſtrolencenſem ſiue Zembrouienſem, Rozanenſem, & Liuenſem: Subiudices & notarios totidem: Succamerarios vno minus: Zembrouienſe enim territorium eo caret: Pincernas atque dapiferos octonos. Rozanenſe enim & Liuenſe, atque item Zembrouienſe territoria hos non habent: Vexilliferum ne Lomzenſe quidem: Subdapiferum autem neque hæc ipſa, neque Nurenſe, neque Viſſegrodenſe: Porrò ſubpincernas & theſaurarios totidem, quot ſubdapiferos habet Maſouia, nempe quinque: Subpincernam item Rauenſis ſatrapia habet: Breſtenſis: verò theſaurarium: Cæteræ omnes neutrum: Magiſtrum culinę nulla præter Cracouienſem, ſimodo non regni is eſt. Agaſonem nulla, præter Ruſſiam: Venatores ſolæ Cracouienſis, Poſnanienſis, Siradienſis atque Lencicienſis ſingulos: Sendomirienſis verò & Maſouitica binos Hæc quidem Viſnen. & Lomzenſem: Illa verò Sendomirienſem & Radomienſem. Habent & Oſuiencimenſis & Zatorienſis terræ ſuos iudices ſingulos: Habet etiam Seuerienſis ab epiſcopo. Cæterorum terreſtrium magiſtratuum nullum habet Sileſia, præfectis ſiue capitaneis exceptis: Capitanei ſiue præfecti.

De quibus iam dicendum est. Capitaneus, quem præfectum rectè dixerimus addito nomine arcis, cui præest, custos est ac defensor nõ solum arcis regię, verumetiam pacis atq; tranquillitatis publicæ in sua quisq; præfectura, quam à vi tutam debet præstare & vindicare, & furibus latronibusq; repurgare. Itaq; iurisdictionem coercionemq; habet latè patentem, non modo in agrestes & oppidanos, verumetiã in equestris ordinis homines: Quæ de re accuratius suo loco tractabimus. Adhæc omnium aliorum iudicum, ecclesiasticorum iuxtà ac profanorum sententias ad extremum executioni mandat, si executores alij nolint, vel nõ proficiãt. Gerit etiã curã cõmodorum & redituum principis, qui ex re familiari, ac sensibus & pensionibus oppidanorum & agrestium proueniunt. Et omninò arces, & villæ, seu rusticæ prædia cum suis sartis tectis, & oppida pagiq; principis in ditione præfectorum sunt. Solus omnium Cracouiensis præfectus licet amplissimã iurisdictionem habeat, tamen sartorum tectorum arcis, & redituum principis curã non habet. Est enim magnus procurator eius arcis, qui vtrunq; hoc onus sustinet. Nã Posnaniensis præfe-

Cracouiẽ. præfecti priuilegiũ

Magnus procurator arcis Cracouiẽsis.

præfectus licet maiores etiã prærogatiuas & iurisdictionem in tota maiore Polonia obtineat, atq; ob id generalis maioris Poloniæ capitaneus vocitetur, curat tamen sarta tecta arcis Posnaniensis duntaxat, & reditus regios eiusdem territorij. Cętera enim territoria iurisdictioni eius subiecta, habent ferè suos curatores, quos etiã minus ꝓpriè ꝑfectos appellamus: de quibus post agemus. Oportet autem ꝑfectum esse equestris ordinis, agros & fundos proprios in ea ipsa ꝑfectura, cui ꝑficitur, habentem. Neq; externo autem, neq; regio vel ducali genere orto conferri ꝑfecturam fas est. Nec duas cuiq; habere licet: Ac ne vnam quidem, primariam duntaxat & iurisdictione prędita, cum primaria Castellania vel Palatinatu eiusdem satrapiæ, Posnaniensi & Cracouiensi exceptis: In q̃bus nõ idem ius est. Ne Silesicæ quidem cadunt sub hãc legem. Habet ꝑfectus quilibet suum vicarium, quem Vicecapitaneum vel burgrabium vulgò vocant: Nos subpræfectum fortassis non ineptè dixerimus, penes quem est vicaria prefecturæ totius potestas, & rerum iudicatarum executio. Habet & alterũ administrum statorum, ac certis temporibus peragi

Maioris Poloniæ generalis Capitaneꝰ.

De præfecturis leges.

Vicecapitaneus.

Iudex castrensis.

solitorum iudiciorum, quem iudicem castrensem dicunt. Vtrunque arbitratu suo creat & abdicat: Sed vtrunque iuratum itidem, atque ipsum præfectum, & ex equestri ordine esse, certaq; bona terrestria in ea ipsa præfectura habere oportet. Nec eundem iudicem & suppræfectum, terrestrémve & castrensem iudicem esse fas est. Habet item præfectura quæque actuarium iuratum, quem notarium castrensem nominat. Non

Notarius castrensis.

sunt autem satrapijs, verum arcibus ac territorijs ferè, quę districtus vocantur distinctæ præfecturæ: Nonnullæ etiam complura territoria in

Præfectura totius Poloniæ.

se complectuntur. Sunt verò hæ totius Poloniæ præfecturæ: In maiore quidem Polonia vnica generalis, Posnanienſe, Costenſe, Vvschouen. Calißienſe, Gnesnenſe, Pysdrenſe, Coninenſe, Kcinenſe, & Naclense territoria complexa: In minore autem Cracouienſis, quæ præter primarium, alia tria territoria, videlicet Prossouiense, Xianzense, & Lelouiense in se continet. Præter eam sunt, Sandecenſis & Biecenſis præfecturæ cum iurisdictione. In Sendomirienſi verò satrapia sunt: Sendomirienſis, Radomienſis (Stenzicense quoque territorium dudum complexa,)

quod

quod iam peculiarem præfectum habet. Corcinenſis, quę & nouæ ciuitatis dicitur, Chencinenſis, Opocinenſis, Pilſnenſis. In Lublinensi eiusdem nominis præfectura eſt, & Lucouiensis. In Siradiensi Siradiensis, quæ Schadcouienſe quoque & Radomſcense & Petricouienſe territoria annexa habet: Velunensis item & Oſtreſſouiensis. In Lenciciensi vnica eſt, tria habens territoria, nimirum Lencicienſe, Brezinenſe, & Orlouiense. In Cuiauia Breſtensis, Cruſuicienſe item & Coualiense, & Prędecenſe territoria adiuncta habens: Iunivuladislauienſis cum annexo Bydgoſtienſi territorio: & Bobrovunicenſis, Dobrinense, Ripinense & Lipnense territoria complexa. In Ruſsia Leopolienſis, Pręmislienſis, Sanocenſis, Halicienſis, Chelmenſis, & Crasnoſtauienſis. In Podolia Camenecenſis atq; Trebovulienſis. In Belſenſi ſatrapia Belsenſis, Buscenſis, Grodlenſis, & Grabenecenſis. In Plocenſi vnica cum tribus alijs territorijs, Zavucrenſi, Mlauenſi, Srenenſi ſiue & Srenscenſi. In Masouia Cyrnenſis, Viznenſis, Varsauienſis, cui Nurenſe quoque territorium paret, Vyſſegrodenſis, Zacrocimenſis, Ciechanouienſis, Lō-

Lenſis, Rozanenſis (in qua eſt & Macouienſe territorium) & Liuenſis. In Rauenſi verò ſatrapia tres pfecturæ ſunt, Rauenſis, Goſtinenſis, & Sochaciouienſis. In Sileſia ſunt Oſuiencimenſis & Zatorienſis. Præter has præfecturas ſunt & aliæ de ſuperioribus ferè detractæ, quæ peculiariter, quamuis minus latine, tenutæ, earumq; præfecti tenutarij vulgò vocantur: qui partim non habent ſua territoria, partim habent, verum ſine vlla iuriſdictione in nobilitatem. Nam ea eſt penes veros præfectos, quibus eę tenutæ voluntate Regia ꝓpter vtilitatem, vel aliqua alia de cauſa detractæ ſunt. Sunt autem ij tenutarij curatores modo regiorum prędiorũ atq; redituum, & caſtellorum plebiſq; ſubiectę, nõ diſſmili conditione magni ꝓcuratoris arcis Cracouienſis. In ijs leges eæ, quæ de pfecturis dudum cõmemoratæ ſunt, locum nõ habent. Omnium autẽ præfecturarum reditus partim ex agricultura, & re pecuaria, partim è molis frumentareis & ſyluis, partim è cenſibus, & penſionibus agreſtium & oppidanorum ꝓueniunt, & vel certo pacto præfectis locãtur à principe, vel eorum fidei cõmittuntur, ita vt rationibus reddendis obnoxij ſint. Condonantur

Præfecturę ſine iuriſdictione, ſiue tenuta.

Præfecturarum reditus & adminiſtratio.

nãtur etiã interdũ ob eximia merita. Oppignorari quoq; præfecturas nõ inusitatũ est, eas præsertim, quæ iurisdictione carẽt, quæq; nõ sunt primariæ cuiusq; satrapiæ. Sed ita demũ id legitimũ est, si rata redituũ portio quotãnis de capite deducatur. Quod cũ in desuetudinẽ abijsset superiori tempore, comitiorum decreto nunc reuocatum est. In iis verò præfecturis, quæ iurisdictionem habent, si vsus reipubl. oppignerationem requirat, etiam assensu senatus comitiali opus est. Sola Sendomiriensis priuilegio quodam neque oppignerari, neque locari perpetua locatione potest. Habent & episcopi, & proceres, atque equites locupletiores nonnulli arces & præfectos suos: Sed hoc nomine principi nequaq; obnoxios. Habet arx Cracouiensis peculiariter decem custodes, qui burgrabii, sumpto à Germanis vocabulo, appellantur, sine vlla potestate, præfecti authoritati obnoxios: Qui pacis iuxta ac belli tempore nocturnas, atque etiam diurnas, quando opus est, excubias per se, vel per administros suos seruant: Habent que militiæ vacationem: & eo nomine ambitur id munus à multis, & à rege confertur. Salinę & alia metalla habent

Sendomirienſis præfecturæ priuilegiũ.

Præfecti alij præter regios.

Burgrabij Cracouienſes.

Zupparij ſiue ſalinatores.

habent suos curatores & administros iuratos, & rationibus reddēdis obnoxios. Præest autē salinis Bochnensibus & Velisçensibus, earūq; administris & operis vnus salinator, quem Zupparium Cracouiensem vocant. Rußicis item vnus, quem Rußicum appellant. Et est honorata hæc vtraque curatio. Sed neque in regni, neque in curię, neque in terrestribus magistratibus numeratur: Quemadmodum neque telonæ, siue quæstores teloniorum, neque tributorum atque exactionum publicarum exactores. Et ij verò vtriq; rationibus reddendis obnoxii sunt. Telonæ quidem, si non redemerint telonia: Quod faciunt plerunque. Hos omnes in hunc locum terrestrium magistratuū coniicere libuit, propterea quòd eorum curationes ad præfectorum officia nonnihil accedunt. Scribam quoque siue notarium thesauri regii nihil vetat his adiicere, quem rex ipse edit, ac thesaurario vicarium adiungit. Est & scriba castrensis, quem etiam notarium campestrem vocant, mercenariorum militum conscriptor, & solutor stipendiorum. Sunt etiam à terrestribus magistratibus non multum diuersa ministeria quædam in aula princi-

Telonæ.

Exactores tributorū.

Notarius thesauri.

Scriba castrensis.

Officia curiæ.

principis, quæ officia curiæ dicuntur. Quorum administri terrestrium plerorumq; & regni officialium (quorum sunt cognomines) quotidianis ministerijs in aula principis funguntur, fidemque suam principi ad suum quisque ministerium iureiurando obstringunt. Sunt autem ij: Marescalcus, Thesaurarius, seu Vicethesaurarius, Succamerarius, Referendarij duo, pincerna, structor mensæ, subdapifer, dapifer, magister culinæ, & præfectus curruum. Nuper etiam his accessere, Vexillifer, ac ductor aulicæ militiæ. Qui omnes addito nomine curiæ, à superioribus magistratibus & officialibus cognominibus suis distinguuntur: Nempe vt Marescalcus curiæ, thesaurarius curiæ, atque eodem modo alij dicantur. Nec suo an & Secretarii in hunc ordinem referri debeant, licet nullum peculiare certumq; munus attributum habeant, sed ad nutum principis præsto sint in obeundis eius nomine legationibus, in scriptionibus & lectionibus publicarum & Regiarum scripturarum, in acciendis ac deducendis ad regem, vel in senatum illustribus hospitibus & legatis principum, in exquirendis & referendis sententiis ægrotorum, &

Secretariorũ officia

à consilio absentium primariorum senatorum, in recognoscendis pro principe locis, factis, & causis controuersis, regiorum præsertim hominum & administrorum inter ipsos, vel cum magistratibus suis, & si qua sunt alia honesta, & cũ dignitate coniuncta ministeria. Numerus eorũ certus non est. In his eminet vnus, qui appellatur primus seu maior Secretarius. Is absentiũ Cancellariæ p̃sidum vicem supplet in aula & comitatu principis: Nec tamen, vt illi, gestat signũ regium, sed quoties op⁹ est, petito ab ipso annulo signatorio tã diplomata publica, quàm epistolas ipso præsente signat. Quòd si is quoq; absit, peragit ea quispiã de cæteris Secretarijs, quẽ princeps iusserit. Habet autẽ primus quoq; Secretarius secundũ Cancellariũ & Vicecancellariũ prærogatiuã capessendi honores publicos & magistratus, qui vacauerint: In arbitrio tamẽ regio positam. Habet & locum honoratum supra omnes officiales terrestres & aulicos, excepto Maresalco. Maresalcus curię absente Maresalco regni agit omnia, quæ illius muneris sunt: A præsente etiam socius adhiberi solet ac debet ad ea, quę sunt maioris momenti peragenda, præfertq; cum eò pariter

Primi Secretarij officium.

Maresalci curiæ.

pariter principi erectum sceptrum. Thesaurarius item Thesaurarij regni absentis vices gerit, adhibeturque & ipse à præsente ad pleraque omnia. Succamerarius, est magister cubiculi atque cubiculariorum puerorum, aliorumque domesticorum principis administrorum: Sub cuius potestate est suppellex ad lectum & cubiculum principis, cultumq; corporis pertinens. Ianitoribus quoq; idem præest. Referendarij, supplicum libellorum magistri sunt, & querimonis hominum audiendis, Cancellariaq;, vt verbo legis vtamur, referendis præsunt. Quinetiam in litibus vrbanis disceptandis præsto sunt eidem Cancellarię, eiusq; permissu exponunt regi cum consilio causas & controuersias litigantiũ. Nuper adeò sententias quoq; rogari cœperunt in regiis iudiciis. Sunt autem duo pari potestate, alter ecclesiastici, alter profani ordinis. Ductores copiarum, magistri istabuli, magistri culinæ, & præfecti curruum quæ sint officia, ipsa eorum nomina satis ostendunt. Caterorum muneraiam sunt explicata in terrestribus officiis & curationibus. Eadem enim sunt horum, atque illorum: Sed cedunt hi illis præsentibus in sua cui-

Thesaurarij curiæ.

Succamerarij.

Referendariorum.

que ſatrapia ſiue terra. Hæc autem omnia honorata ſunt miniſteria: Minus illa, interioris cubiculi ſeruatoris, curatoris lecti, atque diſpenſatoris. Cæterum ſtipendarii & aulici principis equites, Concionatores, & ſacrifici, quamuis honorato ſint loco, tamen inter officiales non cenſentur: Multò minus ſtipatores ſiue ſatellites, cubicularîque, & pueri: Sed perpetui ſunt adminiſtri principis, & præſto ſunt ipſi iter facienti, & quouis loco manenti. Ac ſacrifici quidem per vices operantur ſacris quotidie præſente rege, Canunt etiam feſtis diebus, benedictioneſque & gratiarum actiones ritu Chriſtiano ad menſam eius peragunt. Concionator ſacris concionibus fungitur. Aulici verò (ſic enim vocantur) equites equis ſtipendia merent, præſidii honoriſque regii cauſa, & equeſtrem eum vel curruleum equeſtres ferè comitantur. Qui equitatus numeroſus eſt atque ſplendidus, nobili iuuentute conſtans. In qua ſunt complures magiſtratibus & officiis non modo aulicis, verum etiam terreſtribus præditi. Ei verò Mareſalci moderantur. Cæteri miniſtri non habent neceſſe equos alere. Itaque pedeſtres prodeuntẽ in publi-

Alia miniſteria aulica.

Aulici equites.

cum

cum principem deducunt. In solennibus tamen pompis non inusitatum est, vt equites quoque aulici pedestres equestrem principem antecedant. In longioribus autem itineribus ii, qui equis non merent, vel regiis, vel oppidatim suppeditatis, vel conductitiis equis aut curribus vehuntur. Ex his stipatores, præsidii causa sunt circum principem: Quod tamen recens est in Polonia: sed auget maiestatem principis. Cubiculariis & pueri præsto sunt ad quæuis domestica ministeria. Sed cubiculariorum peculiaris vsus est in acciendis in senatum & ad regem consiliariis, & perferendis quoquo versus, literis, mandatis, edictisque regiis. Quam ad rem oppidatim & vicatim eis mandato principis equi subministrantur: Quæ subuectiones, & lingua vernacula poduodæ vocantur: Cursum publicum latini vocant. Incedentem in publico principem, aulici quidem ancecedunt, stipatores prælongis securibus more peditum Germanorum armati latera eius cingunt, Cubicularii verò cum pueris subsequuntur: Sed ita, vt & aulici proceribus atque senatoribus profani ordinis, & cubicularii puerique episcopis ac secretariis ecclesi-

Stipatores siue satelli tes.

Cubicularij & pueri.

Cursus publicus seu poduodæ.

astici ordinis proxima principi loca honoris causa concedant: Nisi fortè regem regina sequatur. Tunc enim episcopi quoque & secretarii cum proceribus antecedunt: Reginam verò longus ordo sequitur nobilium matronarũ & puellarũ.

Viliora ministeria.

Hęc igitur est ratio vniuersa aulę & comitatus regii. Mitto enim cantores, abaci custodẽ, mapparium, canum venaticorum curatores, dimensorum distributores, ianitores, tibicines, tubicines, opifices, & alia viliora ministeria: Quę magna est turba, & sumptibus principis alitur.

Reginę comitatus.

Et quoniam omnia persequimur: Volumus quidem certè: habet etiam regina suum comitatum, nec modo puellarum & matronarum, quæ in gynæceo sunt, sed etiam puerorum cubiculariorum, & aulicornm, & in his peculiares administros siue officiales. In primis magistrum curiæ, qui omnibus præest, Reginamque prodeuntem cum sceptro antecedit: & magistram curiæ, matronam gynæceo moderantem: Deinde Cancellarium, vel Secretarium: Cuius sunt munera, literas nomine reginæ conscribere, & signare, & legere, & cõpellãtibus eã responsa dare. Quod quidem nescio an cũ magistro curię cõmune habeat.

Magister curiæ.
Magistri curiæ.
Cancellarius siue secretarius.

Est

Est autem & hic discrimen inter Cancellarium & secretarium, quòd hic non gestat signum reginæ, sicut illæ: sed ab ea, quoties opus est, vtendum accipit. Habet regina etiam thesaurarium suum, & pincernam siue pocillatorem, & structorem mensæ, & subdapiferum, & dapiferum, & culinæ ac stabuli magistros singulos: Itemq; dispensatorẽ, abaci custodem, mapparium, & ianitores eodem, quo regij sunt honoris discrimine: Quibus omnibus victus, vestitus, & mercedes à rege prębentur. Indidem ipsius quoq; reginæ mẽsa instruitur, res vestiaria, mundus muliebris, & iumenta comparantur. Quod si ea regi superstes sit, vidua de suo, ac de fructibus & reditibus eorum bonorum, quę rex ipsi dotis ac donationis propter nuptias nomine de amplißimi consilij sententia attribuerit, sese cum vniuerso comitatu suo deinceps sustentat. Atque hæc de magistratibus regni, terrestribus, & aulicis nobis decursa sunto. De ecclesiasticis magistratibus, honoribus, ministerijs & curationibus, quales sunt secundum Archiepiscopos & episcopos, suffraganeorum, abbatum, præpositorum, Decanorum, Archidiaconorum, scholasticorum,

Administri reginæ.

Ecclesiastici honores & magistratus.

cantorum, custodum, cancellariorum, vicariorum in spiritualibus, officialium, commissariorum, ministrorum, priorum, custodum siue guardianorum, pœnitentiariorum, paræcorum, quos etiam plebanos vocant, non est operæpretium hic nos persequi: Ne de collegiis quidem, canonicorum, monachorum, & monacharum, fratrum conuentualium, vicariorum, psaltarum, mansionariorum, & si qua sunt alia. Neque enim peculiare quicquam habent apud Polonos præcateris gentibus & nationibus Christianis, neque ad rempubl. pertinent, exceptis Archiepiscopis & episcopis, & si quibus fortè præterea peculiariter quædam reipub. munera, quorum superius mentionem fecimus, mandantur. Magnus tamen, vt par est, honor eis & omnibus sacerdotibus habetur solo sacerdotij nomine: Maior etiam olim habebatur: id quòd è vetustioribus literarum monumentis deprehẽditur. Omnes autem ij episcoporum & Archiepiscoporum potestati & iurisdictioni subiecti sunt, præter, si qui pontificis maximi, cuius eximia potestas est, authoritate exempti sunt. Plebes vrbanæ, oppidanæ, vicanæ, & agrestes partim principi parent,

Ecclesiastici ordinis dignatio.

Plebs Polonica.

rent, partim proceribus & equitibus: partim certis ſacerdotijs attributæ ſunt. Reguntur autem à ſuis quæq; dominis, eorumq; præfectis ac procuratoribus, ex æquo & bono ſiue ex arbitrio magis, quàm certis legibus. Quanquam non carent tamen ſuo quæq; iure: Quod non eſt vniuſmodi, quemadmodum poſterius oſtendemus. Præter dominos autem, eorumq; præfectos & procuratores, habet plebs quæque oppidatim, vicatim, & pagatim ſuos magiſtratus. Plebei magiſtratus. *Ac in pagis quidem ſcultetum, ſiue aduocatum hæreditarium vocant, qui eſt quaſi deductor ac defenſor coloniæ: qui vel ipſe per ſe, vel per vicarium ſuum, quem & ipſum aduocatum, ſeu iudicialem, vocant, cum adiunctis aliquot ex aratorum numero ſcabinis (ſic appellantur iudices, ſiue aſſeſſores iudicij) ius dicit.* Scultetus ſiue aduocatus hæreditarius. Aduocatus iudicialis. Scabini. *In ciuitatibus autem & oppidis & vicis præter hos, ſunt etiam conſules. Ita vocamus eos, qui à veteribus decuriones appellantur: penes quos eſt ciuitatis cuiuſque gubernatio & cuſtodia: in delinquentes animaduerſio: publicorum commodorum adminiſtratio, curaque ædificiorum & ſartorum tectorum publicorum. Inter eos autem vnus præſidet*

Conſules ſiue decuriones.

Magister ciuium.

magister ciuium, quem vulgò proconsulem vocitant, qui eos, quoties opus est, conuocat, & in consilium adhibet. Nam leuiora sine illis ipse gerit. Consulum non idem est vbiq; numerus. Habent item singulæ opificũ societates & contubernia in qualibet ciuitate & oppido suos magistros, & his adiunctos aliquot seniores. In maioribus vrbibus sunt etiam ædiles vnus & alter de numero decurionum delecti, pecuniæ publicæ quæstores, & sartorum tectorum curatores. In oppidis verò & vicis communiter hæc à decurionibus curantur. Hos magistratus in oppidis præsertim, iuratos esse oportet, pter aduocatos hereditarios. Nullos autẽ cõmunes magistratus pagi inter se, neq; ciuitates habent. Hæc de plebeijs magistratibus. Creandorum magistratuum, & honorum mãdandorum in Polonia non vna est ratio. Olim episcopi ex præscripto sacrorum canonum à collegijs primariorum sacerdotum, quæ capitula cathedralium ecclesiarum vulgò nominant, legebantur: Nunc princeps, vmbratili quadã electione illis relicta, aut ne relicta quidẽ, solus arbitratu suo edit episcopum, & pontifici max. cõmẽdat, (quod fiebat etiã à collegijs) vt ei authoMagistri contubernionum.

Ædiles.

Magistratuum creãdorũ ratio.

Episcoporũ electio.

Nominatio.

authoritate approbetur, p̃ficiatur, & ab alijs episcopis consecretur. Cœperunt autem sic editi siue nominati indulgentia vel conniuentia quadã admitti ad consilia publica, priusq̃ approbentur à pontifice: Non item ad functiones sacras, & iurisdictionem ecclesiasticam, & administrationem bonorum. Sed à morte episcopi collegium sacrum distributis inter se curationibus bona vacantia administrat: Excepta Gnesnensi diœcesi, quæ peculiarem habet Oeconomum, etiam viuente Archiepiscopo. Ius autem dicit in ea iuxta ac in alijs diœcesibus vacante sede vnus aliquis, quem collegium administratorem temporarium renunciauerit. Abbatum & præpositorum eligendorum ius collegia monachorum hactenus retinuere: Sed iam vix retinent, ab episcopis primũ, deinde à regibus etiã labefactatum & violatum. Ad electionem quidem certè Regius assensus, & episcopi authoritas accedat oportet. Cæterum in sodalitiis & conuentibus fratum mendicantium neutrum horum requiritur. Ne in inferioribus quidem & quasi vicariis locupletiorum monasteriorum curationibus, quas ferè p̃posituras vel prioratus vocãt. Prælati

Oeconomus Gnesnensis.

Administrator.

Sacerdotiorum collatio.

Abbatum electio.

Sacerdotiorum collatio.

ti & canonici ecclesiarum cathedralium partim à pontifice max. partim ab ipsarum episcopis alternis mensibus creantur. Primariorum tamen secundum episcopos in vnaquaque ecclesia prælatorum, & nonnullorum canonicorum edendorum, siue commendandorum, &, vt vulgò loquuntur, præsentandorum ius regi concessum est pontificum superiorum indulgentia. Indultum est idem ius etiam priuatis quibusdam, præsertim episcoporum curatoribus, in alijs quibusdam sacerdotijs. In parœcijs verò & aliis minoribus sacerdotiis vsitatum & legitimum est, vt ius edendi sit penes eos, vnde profecta est dotatio cuiusque sacerdotii, vel in quorum bonis id, prouentusq; eius siti sunt, sic tamen, vt penes episcopum sit approbatio editi, & reprobatio, si non sit idoneus: aut si plures pariter edantur, diiudicatio. Quod de illis quoque qui à rege, vel alio quopiam profano commendantur, siue præsentantur intelligendum est. Vocantur autem patroni vsitato iuri pontificio nomine, collatores etiam vulgò, qui ius hoc edendi, siue præsentandi habent: Quibus inuitis obtrudi sacerdotem siue beneficiarium per legem non licet, ne pontificis

ficis quidem maximi authoritate: nisi ii sese indignos eo iure reddiderint, aut intra tempus legitimum vti eo neglexerint. Obtruso pœna est proscriptio. Quæ sic obiter, & præter institutum propemodum hic nobis perstricta sunto. Ad proprios reipubl. Polonæ magistratus reuertamur. Palatinos & Castellanos, & reliquum omnem Senatum regni princeps legit, & iureiurando obstringit sibi & regno siue reipubl. Idem confert præfecturas, cæterosque omnes magistratus, honores & ministeria publica. Sed in magistratibus regni illud receptum est, vt non nisi in comitiis renuncientur. In iudice verò & subiudice, & scriba siue notario terrestribus ita est adstricta legibus potestas principis, vt nobilitas eius satrapia siue territorii, cuius iudex, vel subiudex, vel scriba decesſit, conuentu instituto authore & præside palatino, quatuor patres familias equites eligat: de quibus princeps vnum, quem vult in locum vacantem surrogat. Abrogari verò magistratus, aut honor vllus nemini potest, nisi per maximam vel mediam capitis diminutionem, hoc est, libertatis, ciuitatis ue, siue nobilitatis & bonæ famæ amissionem: aut si quis alium

Senatus & magistratuum equestrium creandorum ratio.

Iudicis, subiudicis, & notarij electio.

Magistratus & honores perpetui.

magistratum honorémue adeptus sit, quem cum priori retinere iure non possit. Ipse se quisq; abdicare arbitratu suo potest. Præfectura, & metallorum, teloniorumq; curatione princeps amouere quemlibet, quando vult, potest, nisi cui ipse promiserit, ac diplomate cauerit, vt ad certum tempus, vel quoad vixerit amoueri nequeat. Aulico item magistratu & ministerio amouere quenq; regi licet. Non temerè tamen id facit, nec ferè sine nota ignominiæ: nisi lex iubeat. Exactores tributorum annui ferè creantur à rege, vel comitiali placito. Plebeios magistratus partim domini, vel præfecti creant, partim ipsi sibi ciues & oppidani legunt, præter Cracouiam, vbi Palatinus ius legendi senatus habet, abrogandi non habet: Nec nisi morte, aut maxima mediáue capitis dimunitione honor is amittitur: Ex omni etiam numero viginti quatuor consulum, quotannis octo, quos vult, Palatinus rebus gerendis p̃ficit, quos p̃sidentes vocant: de quibus certo ordine singuli fiunt magistri ciuium in sex hebdomadas. Nec multùm diuersa est ratio consulum in aliis quibusdam ciuitatibus & oppidis: Nisi quòd præfecti in suæ quisq; ditionis oppido vnum

Plebeiorũ magistratuum creatio

Cracouiensis consulũ creatio.

aut

aut alterum legendi facultatem habent. Cazimiriæ, Cleparia, & Prossouiæ magnus procurator arcis Cracouiensis, cùm in legendis consulibus, tum in aliis rebus præfecti vicem obtinet. Idē aduocatum & scabinos iuris supremi Theutonici siue Magdeburgensis legit. Cæteros autē scabinos, ipsi consules siue decuriones in sua quique ciuitate & oppido legunt, & sacramento adigunt. Cracouiæ aduocatum quoque iudicialem. Iudicum iuris supremi creatio.

Cæterùm Scultetus siue aduocatus hæreditarius in quouis oppido, vico atque pago semel à domino constitutus magistratum hunc, obnoxium ipsi domino ad equestre ministerium, reiq; publicæ ad expeditionem bellicam, etiam ad hæredes transmittit. Quin & in externum transferre assentiente domino potest. Est tamen ius fasque domino amouere scultetum, & aduocatum hæreditarium contumacem aut inutilem, persoluto ipsi precio, quod habet inscriptum in diplomate, vel secundum æstimationem emolumentorum atque ædificiorum. Nisi quid enorme & priuatione dignum is commiserit. Quo quidem iure multi sic abuti cœpere ad augenda commoda sua, vt sculteti & aduocatis Scultetus siue aduocatus hæreditarius.

hæreditarijs sine vlla culpa eiectis prorsus, vel in ordinem redactis, agros eorum prædijs suis adiunxerint, iudiciis verò iudiciales aduocatos arbitratu suo præficiant. Reditus magistratuum regni exigui, terrestrium verò & aulicorum nulli ferè sunt. Ne vrbanorum quidem & oppidanorum, & agrestium vlli ferè certi sunt. Honorem Poloni satis amplum & luculentum virtutis & honestorum laborum præmium esse duxerunt, etiam sine compendio: quod minus generosi animi magis plerunq; consectantur. Sunt tamen certæ mercedes, & quasi sportulæ, quæ iudicibus iudiciorumq; administris penduntur à litigantibus. Primores aliquot Palatini & Castellani, mediocres tamen habent reditus, partim ex agris & prædijs, partim è salinis, vel teloniis, siue aliis quibusdam pensionibus à principe antiquitus in omne tempus attributis. Episcopi nonnulli peramplos habent, vnde non modo ipsi commodè & cum dignitate viuere, & senatoria munera lautè sustinere, verum etiam inferioris ordinis sacerdotes, socios & administros suos rectè alere ac tueri, & omnem cultum diuinum cũ dignitate administrare, & egenis denique

Reditus magistratuum.

Episcoporum, & aliorum sacerdotum reditus.

que liberaliter subuenire queant. Habent etiam decimas omnium segetum publico principum ac totius Polonia consensu iam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ attributas, & aliis quibusdam pensionibus postea vel cumulatas, vel commutatas: indeque cum alijs quibuslibet sacrorum administris, tum paræcis, prælatis, & canonicis certas portiones antiquitus segregarunt. Habent & luculentos fundos, prædia, pagos, oppida, arces, & territoria, partim priscorum itidem principum & regum, partim priuatorum munificentia adiecta. Ne abbatum quidem, ac cæterorum sacerdotum, primariorum præsertim, quos prælatos vocant, & monasteriorum, atque etiam paræcorum pijs & honestis vsibus male prospexit similis pietas & beneficentia. Ipsi etiam superiorum temporum episcopi, abbates, & sacerdotes successoribus & posteris suis permultum addiderunt, patrimonia sua, vel empta aliunde bona, censusue sacerdotijs adiungendo, templorumq; splendorem, ædificiorum atque donariorum omnis generis magnificentia augendo, quo augustiorem cultum diuinum redderent. Atque hæc omnia cum

Priscorum Pol. diuina cultus augendi studium.

ipsis adeò personis ecclesiasticis maiorum legibus ac principum benignitate immunia sunt à ple-

Benignitas dei in pios,

risque omnibus muneribus & oneribus publicis. Quo prolixior autem fuit hominum in ordinem sacrum munificentia superioribus temporibus, hoc erant abundantiores & ipsi, qui de suo liberales erant, licet minus curæ laborisq; rei familiari impenderent. Nunc passim in alienas donationes ac decimas inuaditur longè maiore auaritiæ rapacitatisque infamia, quam egestatis releuatione. Atq; id tentatur etiam (proh nefas) placito & authoritate comitiorum publica, quare frenari potius talis priuatorum hominum temeritas & iniustitia deberet: vt fuit refrenata antiquioribus constitutionibus & magistratuum seueritate laudabiliter iuxta ac vtiliter. O tempora: ô mores. Nos ad institutum nostrum reuertamur. Multi tamen è sacro ordine nullos habent certos reditus: sed partim Episcoporum & opulentiorum non modò sacerdotum, verumetiam profanorum stipendijs, partim cæteræ multitudinis quotidiana beneficentia & quasi stipe vitã sustentant. Quales ferè sunt etiã ij, qui vocantur mendicantiũ conuentus, siue collegia.

Sed

Sed nos honorum & magistratuum omni fermè ratione explicata, ad iudicia transeamus. Eorum autem ratio varia & perplexa est in Polonia. Habet ordo ecclesiasticus, quemadmodum & apud alios Christianos populos, sua, quibus cæteri quoq; homines, nobiles pariter ac plebeij obnoxij sunt aliquatenus in ijs præsertim causis, quæ cum religionis, aut personarum, rerumue sacrarum ratione aliqua ex parte connexæ sunt: Quales sunt, de institutis & ritibus religionis, quæq; his aduersantur de impietate, hæresi, schismate, magia, incantationibus, fœnore, sacerdotiorum cauponatione, quam Simoniam vulgò vocant: Itemq; de decimis, & fundis, & quibusuis censibus ac reditibus ecclesiasticis, de cæde, vi, & in iniuria sacris initiato homini, reiue, aut loco sacro, seu sacerdotii fundo illata. Adhæc de iure patrocinii siue patronatus, quod vocant, & de sacerdotiorum iure quæuis controuersia, item quæ de iure matrimonii & natalium, & de miserabilium egentiumque personarum iniuriis, quæque ex obligatione in foro ecclesiastico facta, oriuntur. Testamentariæ causæ profanorum hominum in hoc æquè ac profanis foris

Iudicia.

Ecclesiastica iudicia.

Ecclesiastici fori causæ.

disceptantur, dummodo extra iudicium testamenta sint condita. Aliter enim, in eo foro disceptantur, in quo sunt condita. Nisi quid fortè legatum sit pietatis ergò, & ad piam causam, vt vulgò loquuntur, hoc est, templis, ecclesiarum ue ministris, aut egenis: Quæ causa propria est eccle-

Iudices ecclesiastici.

siastici iudicij. Est autem iudiciorum ecclesiasticorum summa penes episcopos: quorum vices gerunt ij, quos vocant vicarios in spiritualibus, Cancellarij, & officiales: Inter quos vnus, qui est primarius, generalis appellatur: Cæteri foranei. Ab episcopis, eorumque vices gerentibus pro-

Archiepis. copi Gnesnensis iurisdictio.

uocatio est ad Archiepiscopos: Et ad Gnesnensem quidem ab ipso etiam Leopolienſi Archiepiscopo: Idq; eo nomine, quòd ille est legatus perpetuus, siue, vt vulgò loquuntur, natus sedis apostolicæ. Pertinent autem ad eius prouinciam hi Episcopi: Cracouienſi, Vvladislauienſis, Posnanienſis, & Plocenſis in Polonia, Vvratislauienſis in Silesia Bœmicæ ditionis: Lubussenſis in Marchia Brandeburgenſi, Vilnenſis in Lithuania: & Mednicienſis in Samogitia: Olim Culmenſis quoque in Prussia, & Camenenſis in Pomerania sub eo fuere. Sed auulsi sunt postea. Ad

Leopo-

Leopolienſem verò, Pramislienſis, Chelmenſis, Camenecenſis, Lucenſis, ſiue Luceorienſis, atq; Kiouienſis. Extrema tandem prouocatio eſt ad pontificem max. antiquiſsimo Chriſtianæ religionis inſtituto. Omnes autem iudices eccleſiaſtici iudicant, ſiue adeò iudicare debent è præſcripto eccleſiaſticorum & pontificiorum canonum: Et præter diras ſiue cenſuras & interdicta eccleſiaſtica, habent ius quoddam coërcendi ſontes, in ſui quidem ordinis homines laxius, in profanos autem reſtrictius, ita vt contra hos ad executionem rerum iudicatarum, vrbanorum, ac terreſtrium magiſtratuum opem ad extremum implorare neceſſe habeant. Necij iure eis deeſſe poſſunt, aut debent. Habent & profani inter ſe nobiles iuxta ac plebeij ſua iudicia: quibus ſacris initiatum aut ſacerdotio præditum præeſſe non licet. Ac nobilitas quidem terreſtribus iudicijs peculiariter ſubeſt: quæ à iudice, ſubiudice & notario terreſtribus exercentur, alibi quidem quater, alibi ſexies quotannis, alibi verò ſingulis menſibus: Niſi fortè iudex, ſubiudex, aut notarius deſit: aut bellica expeditio, vel comitia, colloquiáue (de quibus paulò poſt dicemus) inter-

Executio rerum iudicatarum ab eccleſiaſticis iudicibus.

Terreſtria iudicia.

ueniant. Tunc enim silent iudicia nobilitatis, non terrestria modo, sed & alia. Sunt autem in qualibet satrapia siue palatinatu certa oppida, in quibus ius hoc dicitur nobilitati, in eo ipso territorio bona agrosq; habenti. Nec euocari quenquam è suo territorio licet, nisi ipse certa obligatione nominatim ab hac prærogatiua recesserit. Cæterum qui nulla habet bona terrestria, conueniri hoc iure non potest. Ne sacerdos quidem, exceptis causis finium regundorum, & adscriptitii alieni profugi, casi, vel vulnerati: aut si vllo alio, quam sacerdotii nomine bona terrestria possideat, Oppida verò ac territoria iudiciaria hæc sunt: In Cracouiensi quidem satrapia Cracouiensis arx, Prossouia, Xianzum, Lelouia, Biezzum, Cichouia, In quo oppido & Sandecense territorium iudicatur: In Posnanien si, Posnania, Costenum, & Vvschoua: In Sendomirien si, Sendomiria, Radomia, Opocinum, Chencini, Vislicia, Pilsna: In Calissien si, Calissia, Gnezna, Pyssdri, Coninum, Keina, Naclum: In Siradien si, Siradia, Schadcouia, Petricouia, Radomsci, Itẽ Velunia & Ostressouia: In Lencicien si, Lencicia, Brezini, & Orlouia: In Brestien si, Brestе,

Iudiciorũ terrestriũ loca.

Cruss-

Cruſuicia, Couale, & Prædecia: In Inouuladislauienſi, eiuſdem nominis oppidum & Bydgoſtia: Itemq; Dobrinũ, Ripinũ, & Lipnũ: In Ruſsica Leopolis, Præmislia, Sanocũ, Halitia, & Chelma: In Podolica, Camenecia, ac Trebouulia: In Lublinenſi, Lublinum, & Lucouia: In Belſenſi, Belſum, Buſcum, Grodlum: In Plocensi, Ploſcũ, Plonſcum, Bielſcum, Racianzum, Zauucrze, Mlauua ac Srenſcum: In Maſouia, Cyrſcum, Vizna, Varſauia, Nur, Viſſegradum, Zacrocimum, Ciechanouia, Lomza, Zembrouia, Rozanum, & Liua: In Rauenſi Raua, Goſtinum & Sochaciouia. In Sileſia verò Oſuiencimenſe & Zatorienſe territoria ſuos vtrunq; peculiares habet iudices, qui cum delectis de nobilitate ius dicunt, præfecto præſidente. Ad eundem modum & Seuerienſis Epiſcopi Cracouienſis ditio ſuum habet. Olim in Sileſia ipſi duces in ſua quiſq; ditione iudiciis præſidebant. His iudiciis diſceptantur pleræq; omnes cauſæ nobilitatis priuatæ ac ciuiles, quemadmodum loquuntur iureconſulti, ac ciuiliter inſtitutę. Regundorum finium controuerſia hoc ipſo quidem iudicio primum diſceptatur inter equites, vel inter equitem Terreſtris iudicij cauſa.

Succamerarij iudicium.

& sacerdotem: Sed ad extremum ad Succamerarium terrestrem remittitur: Qui in rem præsentem veniens, ipse per se, vel per vicarium suum camerarium illius territorii eam definit, certisq; metis atque signis fines controversos designat. Atque hæc est vnica Succamerariorum iurisdictio. Cæterum si cum regiis bonis equiti sit controversia, non apud terrestre & Succamerarii iudicium ea disceptatur, Sed princeps equite postulante edit recuperatores aliquot de senatu ac terrestribus magistratibus siue officialibus eius satrapiæ, in qua est controversia: quos commissarios appellamus. Inter quos etiam Succamerarius esse solet: Qui in rem præsentem venientes iudicium id peragunt. Idem fit, si sacerdotalis fundus & ager cum regio controversos fines habeat: Nisi quod episcopus quoque eius diœceseos editis à principe recuperatoribus vnum aut alterum de suis adiungit. Eademque ratio est petendi recuperatores à principe in causa herciscundæ familiæ, siue diuidundæ hereditatis inter fratres & propinquos. Quanquam hoc iudicium etiam præfectus exercere potest.

Commissarialia iudicia.

Capitaneorum, seu præfectorũ iurisdictio.

Criminales verò causæ de stupro, incendio, latroci-

trocinio, & vi armata alienis ædibus illata ad præfectorum siue capitaneorum in sua cuiusque præfectura iudicium pertinent. Ciuiles item, quæcunque aduersus eos equites instituuntur, qui certos agros & bona terrestria nulla habent, & qui, licet habeant, obligatione tamen sua ei foro obnoxios sese fecerunt, aut merent publica stipendia, aut sacris initiato homini damnum vel iniuriam intulerunt, aut alienum adscriptitium detinent, aut obstaculis denique liberam fluuij nauigationem impediuerunt, aut si quis executionem rei iudicatæ prohibeat. Dicit autem ius præfectus in arce, aut alio loco publico suæ quisque præfecturæ sexta quaque septimana per se ipse, vel per vicarium suum iudicem castrensem. Atque hæ sunt iudicij castrensis causæ. Officij verò sunt, rerum iudicatarum executio: viduarum de bonis dotalibus eiectarum, & aliorum spoliatorum restitutio: Itemq; in deprehensos in scelere, & recenti, vt dicunt, crimine, aut si quis rem alienam apud se deprehensam non reddat domino repetenti: Adhæc in turbatores conuentuum & iudiciorum, & qui vetitis armis vtuntur: intolerantes censuras ecclesiasti-

Castrense iudicium. & officium

cas vltra annum in iniustos teloniorum exactores, & in sacerdotes, qui iuri patronatus profanorum hominum derogant, aut profanos præterius ad forum ecclesiasticum euocant, animaduersio. In quibus causis quouis tempore cuiuis quærẽti præsto esse debet præfecti authoritas per seipsum, vel per suppræfectum suum: Cuius iurisdictio ad causas officij pertinet, si præfectus ipse ius non dicat. Deniq; furti suspectos prehendendi, reosque iudicandi, & supplicio afficiendi ius habet præfectus & suppræfectus eius. Equestres tamen non nisi eos, qui ter ab eodem crimine damnatis editi, & in album furũ relati sunt.

Regij iudicij causæ.

Porrò status controuersiæ, hoc est, cùm de genere cuiusquam ambigitur, & eæ causæ, quæ infamiæ, confiscationis bonorum, vel capitis pœnam (præter eas, quas dudum præfectis attributas esse exposuimus) annexam habent, atque etiam de cæde equitis, ad solius principis iudicium pertinent. De quibus is in comitijs demum cum senatu cognoscit. Præter, si maleficium in loco domicilij principis ipsius, & sub aspectu eius patratum sit. Tunc enim, si author recenti & calenti, quod aiunt, facinore comprehendatur,

datur, absque citatione princeps eum ipse per se, vel per Mareſalcum iudicat. De perſonalibus verò cauſis ciuilibus, aut ciuiliter inſtitutis, quæ alioqui ad forum terreſtre vel caſtrenſe pertinent, princeps itidem quouis loco ac tempore cum ijs, quos ad manum habet, conſiliarijs citatum iudicat. Quæ citatio curialis, & poſt curiam vocatur. Sed eius vſus ita reſtrictus Citatio poſt curiã. *eſt, vt ea in minore Polonia contra eum, qui in maiore tantum agros ac domicilium habet, non valeat: neque contrà. Id autem iudicium regio-* Regij termini. *rum terminorum nomen habet, Vbi etiam in præfectos & adminiſtros ſuorum bonorum & redituum, quod ad munera eorum attinet, quicunque & vndecunque ij ſint, princeps ipſe ſibi, inſtigatore vt vocant, officij petente, & cuiuis poſtulanti ius dicit: Ac de prouocationibus quoque ab officio caſtrenſi ad ſe delatis cognoſcit. Iniuſtus tributi publici exactor etiam apud epiſcopum, palatinum, vel Caſtellanum loci rectè conuenitur. Belli autem & expeditionis publicæ tempore, cum ſilent omnia ſupra memorata fora, penes principẽ eſt ius omne, & iudiciũ eorũ, quæ in caſtris & in ipſa expedi-*

Fiſcali.

Exactores iniuſti vbi conuenian tur.

Iuriſdictio bellica.

tione flagitiosè aut sceleratè admittuntur. De iniurijs quidem damnisq; datis in expeditione bellica palatini vel castellani cuiuis querenti contra suę quisque satrapię, vel territorij homines ius dicunt. Si quis autem non pareat, principi deferunt. Ab omnibus porrò iudiciis nobilitatis prouocatio est ad principem: Nisi quòd ea, quæ fiunt à terrestribus iudiciis, in colloquiis ferè prius disceptantur. Appellatur autem colloquium, peculiare palatini cum dignitariis, vt vocant, ac terrestribus magistratibus iudicium: Quod semel quotannis autumni tempore in qualibet satrapia siue palatinatu exerceri debet, prouocationem à terrestribus & castrensibus eiusdem satrapię iudicijs disceptandarum causa. Quod etiam terminos generales vocant. Vbi & alienationes, & obligationes bonorum terrestrium rectè fiunt. Ab hoc itidem ad regem est prouocatio. Silesii soli colloquiorum vsum nõ habent, neque principem, sed vicinorum duorum triumue principatuum iudicia appellant, in eisq; acquiescunt. Verum id quoque iam exolescit, pleraq; omni nobilitate in ius terrestre Polonicum sese transferente. Fuit aliquando in comiti-

Appellationes seu prouocationes. Colloquia & generales termini

Silesiorum prouocationes.

mitiis facta mentio instituendæ in Polonia nouæ iudicum decurię, quæ de omnibus prouocationibus absque prouocatione cognosceret, quale est in Gallia, quod parlamentum vocant. Sed non placuit, summam iudiciorum cuiquam, præter principem concredere. Quo fit, vt principe plurimis & variis iudiciis distento, & aliis multis & grauibus tam ampli regni negociis distracto, lites in multos annos comperendinentur, nõ sine dolore & querimonia multorum, præsertim augescente indies cupiditate hominum, nullaq; aut exigua certè temerè litiganti, & prouocanti, & iniusto iudici pœna imminente. Vnde capitales existunt inter necessarios quoque & cognatos inimicitiæ, cædes innumerabiles patrantur, coactiq; hominibus, & iustis propè exercitibus nonnunquam confligitur, dum offensus longa iudicii comperendinatione, armis ius suũ quisque persequi ac tueri contendit. Sed ad prouocationes redeamus. Earum duplex est ratio: Est enim appellatio, qua inter litigantes solos disceptatur iusténe an iniustè iudicatum sit. Motio verò est, in qua iudex à quo prouocatum est, necesse habet tueri sententiam suam, vt si iniqua

Iudiciorũ comperendinatio.

Appellatio. Motio.

& legibus aduersa fuerit, ipse pudefiat, mulcteturq; Quod tamen iam fermè exoleuit. Vtrobiq; autem Regio vel colloquiorum iudicio iniustum decretum rescinditur, vel corrigitur, vniuersáque causa disceptatur ac dijudicatur, etiamsi ab interlocutoria sententia prouocatum sit. Tametsi non temerè admittitur eiusmodi prouocatio. Cognitionum quoque principis de prouocationibus non vna est ratio. Nam de ijs, quæ fiunt à colloquiis, non nisi in comitiis cum frequenti senatu cognoscit. Ad eundem modum de iis etiam, quæ fiunt à terrestribus iudiciis. Nam de iis quoq; rectè à rege cognoscitur in comitiis, si prius ea instituantur, quàm colloquia. Itaq; indiscriminatim prouocari solet ad colloquia, vel ad comitia. De cæteris verè prouocationibus, quę fiunt ab aliis iudiciis, etiam extra comitia cognoscit is cum iis consiliariis, quos ad manum habet, quouis tempore & loco: sed tamen intra fines regni modo. Foris enim nemo equitum sistere se principi necesse habet vlla ex causa, exceptis fiscalibus. Tam in comitiis autem, quàm extra ea in iudiciis regiis adhibentur in consilium etiam supplicum libellorum magistri, siue Referendarii:

De prouocationibus vbi cognoscatur.

darij: Itemque iudex, subiudex, & notarius eius satrapiæ siue territorii, in quo iudicium exercetur: præter, cum de prouocatione ab ipsorum iudicio facta cognoscitur: Habentque ii postremi omnium dictionem sententiæ. Atque his ferè foris atque rationibus nobilitatis iudicia peraguntur. Nam barbaricus ille mos, & à religionis Christianę institutis alienus, prouocandi aduersarium ad singulare certamen, & ferro vsq; ad necem vel deditionem de iure & iniuria, veroq; & falso decernendi, nihil habet commune cum iudicio. Quod tamen nostra memoria semel tantum à Sigismundo rege seniore admissum est. Cum autem liberrimus sit nobilitati Polonæ armorum vsus, ad iudicium tamen terrestre & castrense, & ad comitia nemini armato venire licuit antiquitus: Nunc ea lex propemodum obsoleuit. Ecce autem, dum nos hoc opus, typographo alterã editionẽ parãte, recognoscimus, ꝑdiit in lucẽ noua forma supremorũ iudiciorũ, in proximè prętritis comitijs Varsauiẽsibus ꝑmulgata & edita. Iudicatur autẽ nobilitas suis legibus, quæ paucę sunt, & cõstitutiones vel statuta regni vocãtur (Tametsi Masouij peculiaria habẽt) vel

Referendarij, iudex, subiudex, & notarius terrestres in iudicijs regijs.

Duellum, siue singulare certamen.

Statuta regni, & Masouiorũ

vel moribus, vel ex æquo & bono, siue adeò iudicum opinione. Magnam autem in iis iudiciis vim habet exemplum, & res in simili causa à principe iudicata: Per magnam item, ne dicam nimiam, iusiurandum. Magnus est etiam vsus preconum, quos ministeriales terrestres appellant, magnaq; eis fides habetur, itidem ac tabellionibus in iure ciuili Romano & pontificio. Sed sunt ii ferè illiterati, plebei, & rusticani homines, palatini vel delegati cuiuspiam Regii arbitrio, nec semper exquisito delectu creati. Verum in omni ferè functione sua vnum aut alterum equitem testem adhibeant oportet. Actori nulla est pœna, si causa cadat, vel eam non prosequatur: Ac ne litis quidem impensas reus soluit. Reus condemnatus si iudicatum non soluat, multatur & pigneratur. Condemnatur autem actori in ciuili causa, quanticunque is litem iureiurando interposito æstimauerit. Licet tamen iudici ante iusiurandum eius æstimationem moderari. Si non parucrit rei iudicatæ, reus condemnatur in duplum: quod per lucrum appellant: Prior enim condemnatio lucrum dicitur. Si duplum ad certam diem non exoluerit, præfecti regii eius territo-

Res iudicata.

Preco siue ministeria lis terrestris

Executio rerum iudicatarum.

ritorij, in quo reus bona vel domicilium habet, opem actor implorat. Ex decreto autem præfecti bona rei possidenda ei traduntur, adiecta certa multa, quod vadium vocant, si is prohibuerit. Si iterum id fecerit, duplicatur multa: Si tertium, triplicatur, quę vadia duplicata & triplicata appellantur. Quæ tamen sublata iam sunt, Et post interpositum vnum vadium, reus si pergat esse contumax, proscribitur. Proscriptus verò, si vi se nihilominus suaq; tueatur, cuncta illius præfectura & nobilitas cõtra eum armatur. Ac ipse quidem prehenditur, bona verò eius à præfecto possidentur, donec de reditibus eorum, non modo iudicatum, sed multa etiam & vadia soluantur. Indicta verò causa, hoc est, non citatum, neque cõuictum equitem, qui modo agri aliquid habeat, prehendere nulli magistratui ac ne principi quidem licet, præter furem à seruis pœnæ inter conscios & complices ter editum, aut in maleficio quouis deprehensum, aut qui satisdare nolit, vel non possit. Præfecto remissiori in executione rei iudicatæ pœna est, abrogatio præfecturæ: Nisi fortè eam oppigneratam teneat. Tunc enim centum marcarum multa ipsi à

Nobilium prehensio.

Capitanei negligentiis pœna.

principe irrogatur, detrahenda de summa eius capitali, quoties officium suum non fecerit. Oppidanis verò & plebeis magistratibus equitem etiam in scelere deprehensum sine præfecti authoritate iudicare omninò fas non est. Sed sufficiant hæc nunc de iudicijs nobilitatis. Neq; enim omnem iudiciorum rationem & formam persequi hic nobis propositum est. Habet plebs peculiaria iudicia, in pagis quidem simplicissima, quę vel ab aduocatis iudiciarijs, & scabinis, vel à scultetis, vel à præfectis siue dominis, eorumue procuratoribus & administris sine strepitu & figura iudicij exercentur. In vrbibus verò & oppidis exactiora sunt: Quibus equites quoq;, qui in ijs domicilia & ius ciuitatis habent, sunt obnoxij in causis ciuilibus dunt axat. Ea verò partim penes aduocatum & scabinos, partim penes decuriones siue consules & magistratum ciuium sunt, partim etiam penes magistros contuberniorum. Consules ac magistri contuberniorum sine strepitu & figura iudicij iudicant, hi quidem singuli cum adiunctis sibi primoribus siue senioribus de leuioribus causis, sui quisque generis opificum: Consules verò de quibusuis, Proprietatis modo

Plebis iudicia.

Rusticana.

Vrbana.

Magistrorum contuberniorum iudicia.

Consulum iurisdictio.

do & possessionis rerũ soli, & hęreditatis, itemq; capitalibus atq; sanguinarijs exceptis: Quę ad scabinorum & aduocati iudicium peculiariter pertinent. Parui momenti causas etiam magister ciuium solus cognoscit. A quo itidem, atq; à magistris contuberniorũ, ad cõsessum consulũ est prouocatio. Ab his porrò ad Regẽ. Inoleuit tamẽ mu ltis in locis mos, vt prius præfectus, vel qui præfecti loco est, appelletur. Atq; inde demum ad Regem prouocetur: Idq; de regijs modo oppidis intelligendum est. Nam quæ alii cuipiam subsunt, in iis prouocationes fiunt ad eorum dominos: Ab iisq; sine prouocatione iudicantur. Sed si quis aduersus eum, qui ipsi non subest, iniustè iudicauerit siue per se, siue per vicarium & procuratorem suum, vocari potest eo nomine in ius, cui est obnoxius. Porrò episcoporum & aliorum ecclesiasticorum hominum subditis opem superioris (nempe episcopi, vel archiepiscopi, vel pontificis max.) contra vim & iniuriam dominorum suorum implorare licet. In iurato autem iudicio (sic enim vocatur id, cui scabini cum aduocato iurati præsident) accuratior seruatur processus iudiciarius. Exerce-

Scabinorũ iudicia.

Nobilitatis & sacerdotum oppida non subsunt iurisdictioni regiæ.

Iuratum iudicium.

turq; id ferè inter conciues quintodecimo quoque die, nisi is festus sit: Externis verò & hospitibus postulantibus, quoties opus est, exponitur. Atque hoc quidem emptum dicitur, illud expositum. Est & tertium genus iudicij huius, quod magnum vocant, ac ter statis anni temporibus ob grauiores causas magistro ciuium præsidente exercetur. A iurato autem iudicio legitima est prouocatio ad aliud quoddam iudicium primarium vrbium. Quod quidem duplex est, itidem ac leges, quibus oppidani & agrestes fere vtuntur. Neque enim ijsdem ii cum nobilitate legibus tenentur. Ac in Masouia quidem, vbi ius Culmense viget, ad Varsauiensem, vel Plocensem, hinc porrò olim quidem ad Culmensem, nunc autem ad Torunensem in Prussia magistratū, atque inde demum ad regem prouocatur. In cæteris vero partibus Poloniæ, vbi iuris Teuthonici Magdeburgensis vsus est, olim ad Magdeburgensem ciuitatem prouocabatur. Sed Cazimirus magnus rex aliud quoddam iudicium in arce Cracouiensi instituit, quod iuris supremi Teuthonici siue Magdeburgensis appellauit. In quo aduocatus cum septem scabinis, magno procura-

Prouocationum & legum ratio quibus oppidani vtuntur.

Culmense ius.

Magdeburgense.

Iudicium iuris supremi Teuthonici.

curatore eiusdem arcis præsidente, non tamen iudicante, iudicant de prouocationibus, quæ fiunt à iuratis quarumuis ciuitatum & oppidorum iudicijs. Inde verò prouocatio est ad aliud iudicium, quod sex ciuitatum dicitur. In quo eiusdem Cazimiri instituto bini certorum oppidorum decuriones siue consules Cracouiam conuenientes in arce ius dicunt sine prouocatione. De quo in historia fusius persecuti sumus. Cognoscit autem princeps de prouocationibus ijs, quæ ab vrbanis & rusticis iudicijs veniunt, & omninò de controuersiis plebeiorum suæ ditionis atque etiam de querimoniis aduersus præfectos suos, vbi libet, etiam extra regnum, & cum quibus vult consiliariis. Sæpè etiam consiliariis & Referendariis, aut Secretariis earum cognitionem delegat, sed ita, vt ipse tamen ad extremum iis referentibus statum controuersiæ, decernat: præsertim si causa ad equitem pertineat. Soli Cracouienses ciues hoc præditi sunt priuilegio quòd à Senatu vrbano non nisi ad principem est prouocatio, & quod eius, itemq; Cazimirienſis & Cleparienſis ciuitatum causæ ab eo non nisi Cracouiæ iudicantur. De quo disceptare non est

Sex ciuitatum iudicium.

Hist. lib. 12. De prouocationibus ab vrbanis iudicijs vbi princeps cognoscat.

Cracouiensis ciuitatis priuilegium.

Sculteterũ iudicia.

huius loci. Habent & sculteti siue aduocati hæreditarii pagorũ & oppidorum nonnullis in locis inter se peculiaria iudicia. A quibus item ad ius supremum Teuthonicum, & inde ad sex ciuitates, vel ad principem prouocatur. Iure autem suo quisque iudicatur, præter, quod causa cædis & vulnerum Polonico tantum iure iudicantur,

Homicidij iudicium & pœna.

Quo reus actoris iureiurando peragitur. Ac in recenti quidem crimine comprehensus, cædem capitis luit supplicio. Post interpositam verò viginti quatuor horarum moram, ad certam & lege constitutam capitis æstimationem damnatur: quæ diuersa est equitis ac plebeii: Pro plebeio capite partim domino eius, partim liberis & hæredibus cæsi cedit multa: Pro equestri verò, solis liberis & hæredibus exoluitur. Equiti tamen pro equitis cæde vltra multam pœna est etiam carcer annuus. Sed Masouiorum legibus carceris pœna soluitur is, qui profugus annum totum exulauerit. Cæterum plebeio equitem interfeciſſe, capitale est, nisi transigat cum actore. Vulnerum certæ sunt æstimationes. Fit autem contemptu harum pœnarum, & capiendæ ex multa pecuniæ, vt crebrescant magis indies iur-

gia

gia cadesq. Executio rerum iudicatarum contra oppidanos & vrbanos penes magistratum est in sua quemque ciuitate, aut si is negligat, domini, vel præfecti auxilium imploratur. Et hactenus quidem de iudicijs. Comitiorum ratio nobis deinceps exponenda est. Duabus autem de causis ea habentur: propter consultationes de republ. & propter iudicia. Cum enim Polonis, quemadmodum supra memorauimus, ea potissimum forma reipubl. placuisset, in qua penes vnum quidem esset iudiciorum, & rerum omnium in bello & in pace summa, sed vt is rerum agendarum & iudicandarum consilia cum compluribus consiliariis communicaret: hi porrò cum propter alias functiones publicas, tum etiam propter curam rei suæ familiaris, ad latus principis assidui esse non possent, placuit, vt ii ad certũ locũ & diẽ cõuocarẽtur à principe, ad exercẽda cũ ipso iudicia, cõsiliaq; de republ. capienda. Hęc sunt comitia publica: Quæ etiam generales regni cõuẽtꝰ vocãt. Qui olim simpliciorib⁹ & melioribus seculis bidui vel tridui spacio peragebãtur. Augescẽtibus deinde iudiciis & rebus agẽdis, extrahi cœpere in longius tẽpus comitia: Sic ta-

Executio vrbanorũ iudiciorũ.

Comitiorum ratio.

Comitia vetusta.

men, vt pro re noua & insolita annotarit Ioannes Dlugossus, in nonum diem ea extracta esse. Atque hæc fuit vetustorum comitiorum ratio. Posteriori tempore, hoc est auorum ferè nostrorum memoria cum vniuersa nobilitate, & vna de omnibus ciuitate Cracouiensi communicata sunt comitia: cœperúntque adhiberi legati nobilitatis, siue, vt vulgò loquuntur, nuncij terrarum, hoc est, satrapiarum atque territoriorum, & ciuitatis Cracouiensis, principio quidem vnam ob rem, quemadmodum in historia ex Dlugosso retulimus: Nempe sciscendi in bellum tributi causa. Deinde verò, cum siue incuria principum, siue consiliariorum conniuentia, multa, quæ ad salutem & amplitudinem reipubl. pertinebant, negligi, & nobilitatis prærogatiuæ minui viderentur, ad alias etiam consultationes de republ. accedere cœperunt, non vt consiliarii, sed vt monitores principis atque consiliariorum, & custodes libertatis, & prærogatiuarum nobilitatis, ac legum publicarum. Laudabile sanè & salutare in primis genti Polonæ (si eo rectè vtatur) institutum, & ad optimè constitutarũ olim rerumpubl. Romanæ & Lacedæmoniæ mores

Nuncij terrestres.

Hist lib. 7

mores accedens: Quarum in altera Ephori, in altera tribuni plebis principum & potentium libidini, inertiq; & inutili administrationi reipubl. obiecti erant. Nunc igitur sine nuncijs terrarum non habentur legitima comitia. Atque eam ob rem quoties ea debent instituí, indicuntur prius à rege nobilitati conuentus, quos vocant particulares, ad certos dies certaq; oppida: Maioribus quidem Polonis, hoc est Posnanien- Conuentus particulares.
sis & Calissiensis satrapiarum equitibus Srodam: Cracouiensi verò satrapiæ Prossouiam: Sendomirienſi Radomiam: Siradienſi Schadcouiam, excepto Velunensi tractu, qui suum peculiarem conuentum Veluni habet: Lencicienſi Lenciciam: Cuiauiis Radeouiam: Dobrinenses tamen separatim Ripini conueniunt: Russis Visnam, præter Chelmenses, qui & ipsi Chelmæ suum habent: Podoliis Cameneciam: Lublinensi satrapiæ Lublinum: Belsensi Belsum: Plocensi Razianzum in eodem tractu: Masouiis Varsauiam, Rauensi nobilitati Rauam: Sochacouiensi Sochacouiam: Gostinensi Gambinum. His igitur locis (nisi iusta causa obstet) nobilitas cum consiliariis & magistratibus terrestribus, siue,

vt vulgò loquuntur, cum dignitarijs & officialibus eiusdem satrapiæ, vel tractus ad templum conuenit, & implorata sacro publico ope diuini numinis, legationem regiam audit, vbi, quando & quibus de causis opus sit haberi comitia: Deinde præeuntibus consiliarijs legatos suos siue nuncios deligit, eisq; vel peculiaria dat mandata ad comitia, vel vniuersè potestatem facit curandi ea, quæcunque in commune è republ. fore videbuntur. Lege autem ab hoc munere legationis excluditur, qui priuatum habet negocium, & litem in comitijs. Finitur nunciorum potestas vnicis comitijs. Nec idem sanè est in omnibus satrapijs eorum numerus: Verum pro numero territoriorum esse debere existimatur. Nuncijs ita creatis in particularibus conuentibus, mox instituuntur alii conuentus, quos generales vocant. In maiore quidem Polonia Coli, in minore autem Corcini, quæ etiam Nouaciuitas nuncupatur. Et ad hunc quidem Cracouiensis, Sendomiriensis, Russica, Podolica, Belsensis, & Lubliniensis satrapiarum, Ad illum verò reliquarum proceres, & nuncii recens creati, ac de nobilitate qui volunt, constituta ad idem à principe die conueni-

Conuentus generales.

ueniunt, auditisq́ iterum mandatis regiis, mandata nobilitatis, & quæ postulat vsus reipubl. inter se conferunt. Atque inde itur ad maiora comitia. Quo vbi conuentum est, re sacra solenni itidem in templo publicè peracta, itur ad aulam. Ibi principe & consiliariis in corona considentibus, adstantibusq́ ponè secretariis & nunciis, Cancellarius vel Procancellarius principis nomine proponit in medium, quibus de rebus in commune consuli operæ pretium sit. Deinde consiliarii, ab Archiepiscopis & Episcopis orsi, ordine dicunt sententias. Hinc nuncii petita à rege venia secedunt in aliud cõclaue, iisdem de rebus inter se consultaturi. Reuersiq́ siue eadem, siue alia die, per vnum aliquem exponunt id, quod ipsis in commune visum est, quid probent, quid vere quirant. Nonnunquam pluribus mandãt, si plura sint negocia proponenda, vt suum quisq́ edisserat. Non modo enim iis de rebus, quæ principis nomine propositę fuere, sed etiam si quid aliud ipsis in mentem venit de republcæ postulant, vel admonent. Id verò si est eiusmodi, vt consultationem requirat, & ab eorum functione non alienum esse videatur, di-

Comitia regni.

cuntur etiam de eo sententiæ à senatoribus, exclusis nuncijs: interdum etiam non exclusis. In omnibus autem consiliis postremus omnium dicit princeps. Et quod ei placuit, decreti comitialis & legis habet vigorem, dummodo prioribus legibus, nobilitatisq; aut sacri ordinis prærogatiuis ne aduersetur. Tunc enim refragari placito principis non solum senatui, sed etiam nunciis fas est. Itaque in eiusmodi consultationibus suspendit ferè sententiam suam Rex, donec inter nuncios & senatores, maiorémue eorum partem conueniat. Sed hoc iam aliter modificatum est. Cætera autem consilia de republica, quæ legibus diserte excepta non sunt, nec prærogatiuis nobilitatis præiudicant, cum senatu solo princeps communicat. Quemadmodum iudicia quoque cum eo solo exercet, minimum biduo vel triduo singulis hebdomadis per tempus comitiorum. Sed interdum ea delectis aliquot è senatu delegat. Atque ii quotidie ferè, festis diebus exceptis, iudicant. Verum ab his quoque assessoribus (sic enim vocantur ii iudices) ad regem prouocatur. Atque ii statum controuersiæ cuiusq;, decretumque suum in consessu reliqui senatus exponunt.

Iudicia comitialia.

Senten-

Sententias tamen denuo non dicunt. Publicarum inter sacrum & militarem siue equestrem ordinem controuersiarum arbitrium atque transactio penes Regem est. Comitia quotannis, nisi quid fortè impediat, institui vsitatum est. Nihil tamen prohibet, quo minus vel rarius, vel crebrius instituantur. Crebrius quidem vt id fiat, requirit iudiciorum & prouocationum disceptandarū multitudo: Tametsi extrahuntur ea nonnunquam in quartum & quintum, ac sextum ferè mensem. Locus certus comitiis habendis olim nullus erat. Sed vbi principi collibuerat, etiam sub dio, & in territoriis, ea peragebantur: Postea lege in vnum conclusa sunt oppidum, in vmbilico ferè & meditullio totius Poloniæ situm Petricouiam. Sed iam ea inde noua lege in gratiã Lithuanorum Varsauiam translata sunt. Potest tamen Rex assentiente senatu, iusta aliqua de causa alibi quoq; ea instituere. Nec illud prætermittendum est, Quòd initio comitiorum nuncijs nobilitatis singulis certa pecunia in victum de publico numeratur. Senatoribus non item. Cæterum non venienti ad comitia senatori sine iusta causa, lege multa irro-

Controuersiarum inter ecclesiasticum & equestrē ordinem arbiter Rex.

Comitiorū locus.

gatur: Sed ea vix vnquam à rege exigitur. Habet ecclesiasticus quoque ordo in Polonia sua comitia: quæ synodi græco, sed latinis non inusitato nomine appellantur. Quarum causas & vniuersam rationem è iure pontificio petat, qui volet. Hic illud modo annotandum est, quòd licet Archiepiscopus Leopolienſis ſuam habeat prouinciam à Gnesnensi distinctam, tamen & ipse, & socii, vel, vt vocant, suffraganei eius Episcopi, Gnesnensis Archiepiscopi authoritatem agnoscunt, cùm in prouocationibus & iudiciis, tũ in Synodis: Ad quas ab illo euocantur. Est autem ius, mosque, Petricouiæ, Lencicię, aut Louicię prouincialem synodum tertio quoque anno, nisi res maiorem celeritatem aliumue locum episcoporum consensu postulet, instituì: & adhiberi in consilium abbates & præpositos monasteriorum, & collegiorum sacrorum primariorum (quæ capitula cathedralia vocantur) legatos binos, vel singulos duntaxat. Sed nos à synodis & comitiis ad bellum transeamus. Id autem in hac gente à nobilitate geri vsitatum & legitimum est antiquitus: Quæ cuncta æquestris militat, quemadmodum antea diximus, idq; pro modo

Synodi sacerdotum.

Gnesnen. archiepiscopi prærogatiua.

Belli gerẽdi ratio.

do bonorum & redituum facere debet. Sed cum nulla publicè instituta sit bonorum æstimatio, modus hic fidei cuiusque creditus, labente in deterius disciplina & fide, arbitrarius factus est, non sine reipubl. totius incommodo & iniuria. Arbitrarium est & genus armorum. Tenuiores, & qui equum alere non possunt, pedestres militant. Sculteti quoq; siue aduocati hæreditarij, & quicunq; fundos terrestres hæreditarios habent, non sunt immunes à militia. Multatur autem agris & bonis omnibus, si quis paterfamilias à bello abfuerit, aut filium adultum, fratremue, qui ipse separata bona, & militandi necessitatem non habeat, pro se non miserit. Cæterum pupillis impuberibus, ægrotis, senio confectis, & viduis per necessarios & famulos militiam obire licet. Habent autem vacationem militiæ tribuni terrestres, præfecti arcium in finibus regni sitarum, vicarij cæterorum præfectorum iurisdictionem habentiũ, Vicecapitanei & Burgrabii, & qui reipubl. causa absunt. Habet item ordo cunctus ecclesiasticus, præter eos sacerdotes, qui bona terrestria hæreditario, seu alio quouis, quàm sacerdotiorum iure & nomine obti-

Pœna non militantiũ.

Militiæ immunitatem qui habeant.

nent. Euocatur ad bellum nobilitas antiquo more, dimißis quoquouersus per præfecturas literis signo regio consignatis : Quæ deinde in pertica restis alligatæ (vnde restium nomen acceperunt) à preconibus siue ministerialibus terrestribus ad dignitarios & officiales, siue magistratus, primoresq; nobilitatis cuiusque præfecturæ sublimes & conspicuæ circumferuntur, & in foris vrbium & oppidorum alta voce publicantur. Ter autem id fieri oportet interpolatis quaternis septimanis: Nisi decreto comitiali tempus id accidatur, binæq; testes coniungantur. Post tertias demum restes domo se quisque mouet ad suæ satrapiæ conuentum ad certum locum certamq; diem indictum. Inde porrò authore ac ductore palatino cum sui quisque territorij Castellano ad constitutum à principe prope fines regni locum pacati proficiscuntur. Verum hoc quoq;, vt alia nonnulla rectè à maioribus instituta, augescente indies equitum licentia, conniuentiaq; magistratuum, in desuetudinem abijt, magno non modo sacerdotalium, verum etiam regiorum, & ipsius nobilitatis prædiorum, & adscriptitiorum incommodo damnóque. Necesse autem habet

Restas seu restium, literæ.

Bellicæ leges.

bet princeps equestris ordinis homines ab hostibus in bello captos redimere, ac damna amissorum equorum, quæ ij extra fines regni acceperint, exoluere. Captum verò hostem, nobilem præsertim, is qui cepit, principi tradere debet, acceptis pro eo duobus florenis. Vsu venit nonnunquam, vt hæ copiæ diuidantur à principe de sententia amplissimi consilij: Ac cæteris quidem aduersus hostem proficiscentibus, vnius aut alterius satrapiæ nobilitas, vel plurium, si opus sit, ad præsidium eius oræ, vnde item belli aliqua est suspicio, relinquatur. Hæc est apud Polonos belli gerendi ratio: Hoc robur militiæ, in equitatu situm. Hæ sunt opes & vires gentis: hæ copiæ, externis penè incredibiles, & cum quibusuis maximarum gentium opibus ac diuitiis comparandæ: Quibus olim principes Poloni res magnas & præclaras gesserunt, non domi modo illata bella propulsando, sed foris etiam hostes vlciscendo, fines imperii longè lateq; proferendo, & amicis atque sociis succurrendo. Sed cum abuterentur ii nonnunquam obsequio nobilitatis, eamq; crebrorum ac diuturnorum, minimeq; necessariorum bellorum incommodis exercerent, lege cau-

tum est, intra hos ducentos annos, vt ne liceat regi bellum facere sine comitijs & assensu amplissimi consilij: & vt nobilitas fines quidem regni quoties & vbi opus est, absque vllo stipendio tueri neceſſe habeat, non sine principe tamen, praeterquam in interregno. Caeterum extra fines ne ad vllam militiam educi possit inuita, nisi acceptis à rege in quemlibet hastatum equitem quinque marcis, quod perinde est hoc tempore, ac quinque coronati Gallici vel Italici. Peditatus nullus est ferè apud Polonos praeter mercenarium, si quem princeps conduxerit. Mittunt quidem ei oppidani currus commeatu onustos cum peditibus: Verum is peditatus non multus est, & sternendis muniendisq; vijs, quàm armis tractandis accommodatior. In extrema tamen necessitate & grauiori bello, euocata ad expeditionem nobilitate, oppidani quoq; & agrestes decimum quenque peditem decreto comitiali armant & expediunt. Cum autem lentior sit expeditio haec vniuersa, & nonnunquam ciuibus & amicis magis, quàm hostibus incommodare soleat, excogitata est ratio conducendi militis mercenarij pedestris & equestris ad subitarias Tataro-

Bellica expeditio nō indicitur sine comitijs.

Nobilitatis officiū.

Oppidanorū munia in bello.

Mercenarij milites.

tarorum, & aliorum hostium excursiones reprimendas, expugnandas munitiones, & alios militares labores subeundos aptior & promptior. Quæ copiæ pariter cum decanis, centurionibus, turmarum & cohortium ductoribus, tribunisque militaribus ab alterutro duce exercitius lõge laxiori potestate, & seueriore disciplina, quàm in expeditione publica reguntur. Est autẽ stipendium trimestre in equitem quidem senum, in peditem verò quaternorum florenorum antiquitus constitutum. Perexiguum id sanè est, nisi in magna alioqui rerum omnium ad victum pastumq; pertinentium copia & vilitate, longè leuius etiam precium rebus venalibus bellica lex imponeret, & charitas patriæ, studiumq; bellicæ virtutis & gloriæ, & spes adipiscendorum publicorũ honorũ magis, quàm vlla merces iuuentutem multitudine & ocio abundantem ad facienda stipendia excitaret. In hoc verò stipendiũ publicè confertur pecunia, tributo, quam exactionem vulgò vocant, agrestibus ac oppidanis, regi iuxta ac nobilitati subiectis, imperato. Quo illi non inuiti agrorum domorumq; suarũ vexationem redimunt: si modo redimunt, mercenario-

Stipendia equitum & peditum.

Tributa siue exactiones.

nariorum etiam militum, non contentorum stipendiis suis, licentia & rapacitate indies magis ac magis progrediente, & nec sacerdotum, nec nobilitatis, atque adeò neque regis ipsius bonis abstinente. Id autem tributum ex agris quidem in laneum seu mansum (certus agri modus is est) ex oppidis verò ostiatim penditur. Quinetiam venalis cuiuslibet potus nomine in oppidis iuxta ac in pagis pensitatur. Pendunt & molitores de moletrinis quiddam: & sculteti siue aduocati de suis agris, itemque equites ii, qui nullos habent adscriptitios, & plebei, qui neq; domos, neque agros habent, & arte aliqua, vel opera sua victitant. Doctores, magistri, & scholastici, & qui literarum doctrinęque studiis vacant, immunes sunt. Est & aliud quoddam tributum, in magna necessitate aliquando plebi vniuersę, exceptis scholasticis, imperatum: Quod quia de singulis capitibus pendebatur, capitale dictum est. Imponit nonnunquam & ipsa sibi nobilitas cum rege & proceribus tributum de agris, vel de censibus suis pensitandum, si vsus & necessitas postulet. Non nisi in comitiis autem hæc tributa sciscuntur ac decernuntur, & quidem consentienti-

Capitale.

tientibus consiliarus pariter & nunciis terrestribus. Cæterum ecclesiasticus ordo vnà cum bonis & hominibus suis iam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ non modo militiæ perpetuam, sicuti superius attigimus, vacationem, sed tributorum etiam publicorum immunitatem habet in Polonia. Verum ipse superiori tempore oppidanos & agrestes suos tributis, quæ cęteris imperantur, vltro reipubl. gratia subiecit. Nunc iam pro lege habetur, vt quoties regiis & equitum subditis tributum imperatur, nec hi exortes sint. Pensitant ipsi etiam nonnunquã sacerdotes cum Episcopis rogati, vrgente necessitate, & charitate patriæ suadente, de suis sacerdotiis certam reddituum suorum portionem. Quam pensionem contributionem appellant. Eius verò decernendæ ius est penes synodum prouincialem. Exigendæ verò penes eos, quibus episcopi cum primario suo collegio in sua quisque diœcesi mandauerit. Superiorum autem illorum tributorum, quæ plebi atque etiam nobilitati imperantur, exactio plerunque regis arbitratu, nonnunquam de senatus atque nunciorum sententia per satrapias compluribus imponitur:

Ecclesiastici ordinis immunitas.

Stara Wypowiedź tuc Zachnego cięża ru nie maią popi ale polym będzie na nos Diabel obrus wozył do prekla

Nec diutius id munus durat, quàm ipsum tributum. Dispensatio penes regem ferè & thesaurarium regni manet. Nonnunquam tamen & ipsa alijs comitiorum decreto mandatur. Nuper adeò, excogitata est noua ratio comparandæ in defensionem regni militemq; mercenariũ pecuniæ. Rex enim benigniß. Sigismũdus Augustus quartã partẽ redduũ regiorum in eum vsum perpetuo reipubl. concessit. Quæ pacis tempore in fiscum, in arce Rauensi constitutum, deponitur. Atque hæc habuimus in præsens, quæ de ratione belli, ac de vniuersa republ. Polonica in medium afferremus. Si quid præterea requiritur, è recentioribus comitialibus constitutionibus petatur. Prußia Regia nobis reliqua est, quæ quamuis eodem cum Polonis regno contineatur, tamẽ quia peculiare consilium publicum, peculiares leges, peculiaria iudicia & comitia, ærariumq;, & belli gerendi rationem à reliqua Polonia diuersam habet antiquitus, de his nunc separatim persequamur. Nec abs re fortaßè fuerit si de ducali quoque obiter attingamus. Igitur ea pars Prußiæ, quæ nunc ducalis dicitur, ex eo tempore, ex quo deuictis barbaris populis sub iugum Christi

Quarta regiorum redditiuum

De Prussia.

Ducalis Prussia.

Christi missa est, simul cum episcopis suis Sambiensi & Pomesaniensi ad nostra usque tempora ordini Teuthonicorum Crucigerorum, qui se de hospitali S. Mariæ militiæ Hierosolimitanæ dixere, paruit. Cuius ordinis præses Magister generalis, socij verò administrationis, & præfecti territoriorum præceptores & commendatores appellati sunt. Qui cum pro amicis & socijs, Polonorum hostes facti essent, armis eorum adacti quodam tempore, vnà cum episcopis in verba regis Poloni iurarunt, & aliquamdiu maiestatẽ eius comiter conseruarunt. Sed cum id deinde aliquoties, & ad extremum nostra memoria Alberto Marchione Brandeburgensi Magistro, viro excelsi animi, & rei militaris perito, authore detrectassent, Sigismundus rex senior, vt se & posteros suos illa perpetua defectionum bellorumq; molestia liberaret, & Poloniæ Lithuaniaque tranquillitatem maiorem præstaret, fractis ijs bello, & ad necessitatem deditionis redactis, & partim decedentibus è Prussia, partim habitu & religione abiecta manentibus, illum ipsum Albertum sororis suæ filium singulari clementia pro Magistro Ducẽ in Prussia iussit esse

Albertus Marchio Dux in Prussia.

Prussia feudalis facta.

esse, hæreditariumque principatum ipsi cum fratribus, & posteris eorum maribus attribuit, ea lege, vt ij in verba regis Poloni ritu solenni iurarent: cum centum equitibus hastatis, quoties & vbi vsus postularet, ei militarent: & in senatu regni locum haberent itidem, ac Magister habuisset. Extãt pacta conuenta. Ex eo igitur tempore pars illa Prussiæ ampla & copiosa, duarumque episcoparum suppressione auctior, sub duce esse cœpit, summam omnium rerum potestatem, regi tamen Polono obnoxiam, habente, & arbitratu suo consiliarios sibi legente, & præfecturas, magistratusq; mandante. Vtinam quidem is sacra intacta reliquisset. Nec plura nunc de ducali Prussia. Regia verò, ex quo à Crucigerorum imperio ad Polonum nomen (vnde ferè detracta erat) ante centum annos sese recepit, recepta ea quidem est à Polonis in societatem iuris, & reipublicæ, sed leges tamen suas & instituta à Theutonibus ferè hausta, vel post subactos & fermè extirpatos priscos & barbaros Prussos, deductione coloniarum è Germania importata retinuit. Consilium quoque à senatu regni seiunctum obtinuit. Habuit etiam initio suum guber-

Regiæ Prussiæ respublica.

gubernatorem, à rege datum. Sed postea suppressus est hic magistratus. Regiam autem appellamus, quæ Regi Polonorum immediate (vt vulgari verbo vtar) subiecta est. Cuius partes primariæ sunt, Culmensis, Marieburgensis, & Pomerania citerior. His annumeratur etiam Varmiensis episcopa. Quæ licet Episcopo suo & collegio sacro siue Capitulo prorsus immediate subiecta sit, nec omnia cum superioribus eius partibus habeat communia: quemadmodum paulò post explicabimus, non segregat tamen sese à Regia, priuilegijs suis vtens fruens. Vtitur autem omnis fermè Prussia, ducalis iuxta ac regia, iure municipali, quod Culmense vocatur. Quod tamen non satis certum est in hanc vsque diem. Eruitur id quidem è tenebris, & colligitur, sed nondum in lucem prodit. Solæ Elbingensis, Brunsbergensis, & Fraumburgensis ciuitates Lubecense amplexæ sunt, vel secum fortassis attulere. Et quoniam vtrunque id paucis capitibus continetur, in cæteris recurritur ad Saxonicum & Magdeburgense: indeq; etiam ad Romanum, quibus de rebus neque Culmensi aut Lubecensi, neque Magdeburgensi & Saxonico

Hist. lib. 27 Leges Prussorum.

Culmense ius.

Lubecense

Magdeburgense & Saxonicū.

iure, neque plebiscitis ciuitatum, aut constitutionibus regijs cautum est. Dedit enim constitutiones & leges quasdam sapientissimus rex Sigismundus senior, partim toti Prussiæ Regiæ, partim Gdanensi ciuitati peculiariter. Easq; auxit optimus eius filius Sigismundus Augustus, cum in ea vrbe esset anno post Christum natum 1552. Quibus conscribendis nos adfuimus. Non ita pridem etiam cum idem rex comitiali decreto clarissimos & prudentiss. aliquot senatores ad Elbingensem & Gdanensem ciuitates corrigendorum quorundam erratorum, & abusuũ causa cum summa potestate delegasset, condiderunt ij leges nonnullas, rebus, locis, atq; temporibus accommodatas. Quas nuper is, qui fuit princeps eius legationis, vir amplissimus, Stanislaus Carncouius Vvladislauiensis Episcopus in lucem edidit. Vectigalia Regia non ampla sunt in Prussia: Eaq; proueniunt potissimum è ciuitatum pensionibus, agris, & prædijs insulanis, & præfecturis: Quarum tamen pleræq; donationibus, venditionibus, & hypothecis in impendia bellorum superioribus temporibus accisæ, aut prorsus alienatæ sunt. Quod itidem aliis quo-

Regiæ constitutiones

Stanislaus Carncouius Episcopus Vvladislauien.

Vectigalia Regia Prussica.

que

que vectigalibus in ciuitatum ius translatis factum est. Verùm ea detrimenta crebris tributis, populariter in gratiam regis scitis vel decretis superiori tempore cõpensabantur. Metallorum ea regio ferax non est: Fruges non malignè profert, & linum, & lupulũ: easq; merces trans mare mittit. Mittit & materiã fabricandis nauibus & vasis, exornandisq; domibus aptam, & cerã, & cinerem, & bubula coria, imò & carnes. Sed hæc ei ferè suppeditat Russia, Samogitia, & Lithuania: Quin & frugum, & aliarum rerum ad victum pertinentium maiorem copiam eadem regiones, & Masouia cęteraq; Polonia ratibus & nauibus fluuiatilibus subministrant. Accipit autem ea vicissim transmarinis cõmerciis vina, oleum, aromata, saccarum, sal, & alia condimenta mensarum, telam item & pannos laneos iuxta ac sericeos, & quas præterea mittit Lusitania & India diues cupedias: Eaq; omnia Polonis & Lithuanis Prussia transmittit. Hinc est vulgò simul & nobilitati res lautior, vestitusq;, & habitatio cultior. In victu quidẽ frugalitas prisca adhuc fermè retinetur. Vtinã compotationes essent moderatiores. Sed est id commu-

Nascentia in Prussia. Prussorum commercia.

Prussorum viuendi ratio.

ne vitium Septentrionalium populorum. Ea tamen compotationes Prussis ordeacea cereuisia crassiore fermè peraguntur. Vini non magnus est vsus. Distinguuntur Prussi, itidem ac Poloni, sacro & profano ordine: nobilitate ac plebe. Sed paulò meliore est conditione plebs in Prussia, quam in reliqua Polonia. Eodem quidē cum nobilitate iure, & ijsdem legibus vtitur, prærogatiuis modo quibusdam inferior: per quas tamen plebeij neque à bonis terrestribus, neque ab honoribus & magistratibus, neque à sacerdotijs, neque à consilio publico arcentur. Nec nobilitas modesta & frugalis eos dedignatur. Quin decedit ea quoque vnà cum sacro ordine nonnihil de immunitate sua reipubl. & concordiæ gratia. Sacerdotibus iustus honos habetur, à catholicis præsertim. Monachi & monachæ, cùm nostra memoria præsultore Luthero domicilia sua reliquissent, manent ea etiamnunc propemodum vacua & ruinosa, aliquot exceptis: quæ sanè infrequentia sunt, & incolentes ea contemptibiles. Regis potestas in Prussia minus est restricta, quàm alibi. Senatus constat duobus Episcopis, tribus Palatinis, totidem Castellanis, toti-

Nobilitas & plebs Prussica.

Ordo ecclesiasticus in Prussia.

Senatus siue consilij Prussiæ.

totidem Succamerarijs, & tribus primarijs Ciuitatibus: quarum non mediocris est potentia. Earum verò bini consules legati siue Nuncij pro singulis habentur, & alternis dicunt sententias. Episcopi sunt, princeps, senatus, & moderator, Varmiensis. In qua episcopa me Pius eius nominis quintus pontifex max. vltro petente D. Sigismundo Augusto Rege, amplissimo Cardinali Stanislao Hosio (ipso libentissimè assentiente) ante sex annos Coadiutorem, vt vocant, dedit, successoremque designauit, & collegium sacrum acceptauit. Sed reuertamur ad institutum. Est ergò princeps senatus Prussici Varmiensis Episcopus: Huic proximus Culmensis, qui olim eum anteibat. Quorum hic Teuthonum Crucigerorum opera quodam tempore de Gnesnensi prouincia detractus, Rigensi addictus fuit, vehementer accisus redditibus, & episcopa, ecclesiaq; in ditionem ordinis ipsius redacta: Ille verò, Varmiensis inquam, initio quidem Rigensis Archiepiscopi metropoliticam authoritatem agnouit, Nunc verò multis annis in nulla prouincia censetur, & soli subest in rebus ecclesiasticis Romano pontifici: Magistri & ordinis do-

Varmiensis & Culmensis episcopi.

minatum nunquam agnouit, amicitiam & societatem, cum & ipse plerunq; Germanici esset sanguinis, libenter coluit: nec sine malo ac detrimento suo, & ecclesiæ suæ. Ad regnum verò Poloniæ post reliquam Prussiam peculiaribus pactis cum rege Cazimiro initis sese adiunxit. Vvladislauiensis Episcopus habet non contemnendas possessiones in Pomerania.. Atque ea tota fermè in diœcesi ipsius est, indeq; Pomeraniæ quoq; Episcopi titulum is vsurpat, sed ad Prussicum consilium non pertinet. Palatini sunt, Culmensis, Marieburgensis, qui ante hac Elbingensis dictus fuit, & Pomeranicus: Castellani, Culmensis, Elbingensis, & Gdanensis: Succamerarii itidem atq; Palatini: Ciuitates, Torunensis, Elbingensis, & Gdanensis, in singulis satrapiis siue palatinatibus singulæ, eundem ordinem seruantes inter se in cõsilio, quem sui Palatini. Hoc est concilium Prussicum. Consiliarios terrarum Prussiæ vocant: Quos & ipsos more aliorum iuratos esse oportet. Varmiensis tamen Episcopus diuersam ab aliis iusiurandi rationem & formulam pacto præscriptam habet. Nam is, si Rex est in Prussia, ipso præsente: Sin minus, nonnullis magistratibus

Vvladislauiensis etiam Pomeraniæ Episcopus.

Varmiensis Episcopi iuramẽtum.

tibus Pruſsicis ad id delegatis in arce Mariebur-
genſi, præeunte verba aliquo Epiſcopo, iurat. Ciui-
tatum delegati iniurati ad conſilium admittũtur,
aliquóne priuilegio, an per abuſum, neſcio. Habent
autem conſiliarii Pruſsici ſua loca, & ius dicendæ
ſententię in ampliſsimo totius Regni Polonici
conſilio. Verùm ea loca ante aliquot annos poſt
auctum Lithuanorum acceſſione ſenatum aliqua
ex parte variata ſunt, ita tamen, vt nihilominus
Epiſcopi inter Epiſcopos, Palatini inter Palatinos,
Caſtellani inter Caſtellanos conſideant. Ad calcem
operis huius ea ſingula ſecundum nouam conſtitu-
tionem comitialem inter alios notata ſunt. Palati-
norum iuriſdictio & authoritas in Pruſsia maior
eſt, quàm in cætera Polonia: Penes eos ſunt multæ,
& ſupplicia delinquentium, rerumque iudicatarum
executio. Tranquillitatem quoque publicam in
agris & extra vrbes ij præſtant. Caſtellani &
Succamerarij eodem ſunt iure, quo in Polonia.
De Epiſcopis paulò poſt dicemus. Præter hos
autem magiſtratus, habent Pruſsi theſaurarium,
pfectos arcium, ſiue capitaneos, gladiferos, iudices,
& ſcabinos: verũ ii nõ pertinent

Conſiliarij Pruſſiæ ad Senatũ Regni pertinent.

Palatinorũ potestas.

Magiſtratus Pruſſici.

Thesaurarius. ad consilium. Thesaurarius est, qui pecuniam omnem & rationes à præfectis & administris regiorum bonorum & prouentuum atque etiam tributorum publicorum exigit, & vel ipse administrat, vel thesaurario Regni tradit. Olim is Oeconomus fuit seu procurator Marieburgensis. Gladiferos singulos habent Culmensis & Pomeranica satrapia. Iudices nouem sunt. In Culmensi quidem & Marieburgensi satrapijs singuli: in Pomeranica verò septem, nempe totidē, quot territoria. Sunt autem ea, Slochouiense, Tucholiense, Suecense, Dersauiense, Zucouiense, Puscense, & Mirachouiense: Habentque singuli iudices in consilio scabinos iuratos aliquot.

Gladiferi.

Iudices.

Pomeraniæ territoria.

Præfecti. Præfecti, arcium & redituum regiorum in sua quisque præfectura curam & administrationem habent: Iurisdictionem nullam fermè habent, præsertim in nobilitatem, neque in oppidanos amplam: In agrestes ampliorem. Solus Marieburgensis neque redituum regiorum curam gerit, neque in agrestes iurisdictionem habet: arci modò præest, eiusque præsidio: quod perpetuum est. Cæterum constitutione quadam, ampliores is cæteris præfectis & magistratibus prærogatiuas

Marieburgensis præfectus.

tiuas habet, velut generalis locum tenens Regis in Prussia. Reddituum verò & subditorum regiorum, & sartorum tectorum eius ipsius arcis curationem habet thesaurarius. Igitur primaria totius Prussiæ præfectura Marieburgensis est: Cui Polonus antiquitùs præficitur: Nunc primus de Prussis, è Polonia tamen oriundus, ei præest, vir vigilantissimus, & omni genere virtutum ornatissimus, mihique amicissimus, Ioannes Costka, nuper, Palatinus Sendomirien- Ioannes Costca palatinus Sendomirien.
sis à Rege Henrico creatus. Secundum hanc in eadem satrapia sunt hæ præfecturæ, Stumensis, Gneuensis, Nouensis, & Stargardensis siue Præfecturæ Prussicæ.
Starigrodensis. In Culmensi, Brodnicensis, Grudentina, Radinensis, Golubensis, Rogoznensis, Brathianensis, Coualiensis, Coprivunensis: In Pomeranica, Slochouiensis, Suecensis, Tucholiensis, Dersauiensis, & Puscensis. Torunensem verò, Elbingensem, & Gdanensem præfecturas ciuitates ipsæ sibi regia indulgentia, & ex pacto vendicarunt, & per magistratus vrbanos administrant. Episcopi cum collegijs suis suos & ipsi habent arcium atq; territoriorum præfectos & burgrabios, suosq; iudices, & aduocatos, & op-

pidanos magistratus. Habent & Cancellarios, & officiales suos in causis ecclesiasticis vterque Episcopus. Habent enim vtranq; iurisdictionẽ & amplissimam potestatem in suos. Varmiensis quidem episcopa in nulla censetur satrapia: Vno autẽ, & non interpolato ambitu in modũ principatus bona certis finibus peculiariter circumscripta, & arcibus atq; oppidis exculta habet: Eaq; sic diuisa, vt duas partes Episcopus, tertiã collegium siue capitulum obtineat. In his vtriq; subiectam nobilitatem habent, & liberam iurisdictionem, ab omni Regiorum magistratuum iurisdictione exemptam. Præterea pertinet etiã Elbingensis ciuitas cum suo territorio ad Varmiensem diœcesim: Quamuis iam aliquamdiu haretica labe infecta conniuentibus regibus, & suffragantibus nonnullis magistratibus, ab ecclesiastica Episcopi iurisdictione sese subtrahere nitatur. Bartena quoq; terra & Natangia ante 200. annos eiusdem episcopi iurisdictioni subiecta fuisse, & supra sex millia mansorum tunc Episcopo Varmiensi per fraudem & iniuriam Crucifer orum detracta esse memorantur. Subditi episcopi & collegij Varmiensis eodem, quo cæteri

Varmiensis diœcesseos ius & prærogatiua.

Pruſsi

Pruſſi iure municipali vtuntur: Sed habent etiã peculiaria, inter ſe autẽ cõmunia inſtituta: Quæ Lands ordnung */ hoc eſt, terræ conſtitutiones vocant. Conuentus etiam communes habent. Ad eos autem nobilitas, ciuitates, & ſculteti cum liberis (de quibus poſtea dicemus) euocati, p̃ ſe quique binos vel plures etiã è ſingulis territorijs p̃curatores ſiue legatos mittunt, ijs de rebus, quæ in conſultationem veniunt, cum epiſcopo & legatis collegij conſtituturos. Cæterũ ea nobilitas omnis, & aduocatus, & ciuitates, p̃ter iuſurãdũ, quo partim in epiſcopi, partim in ſacri collegii verba iurant, nouo quoque Regi, ac deinde decimo quoque anno ei ipſi ex pacto fidẽ ſuã obſtringũt. Tametſi de 10. anno in deſuetudinẽ abiit, ſublata cauſa, hoc eſt, pacatis prorsꝰ rebꝰ Pruſſicis, & extirpato ordine Teuthonicæ militiæ. Iurãt etiã ſacerdotes, quãdo certũ aliquod ſacerdotiũ adipiſcũtur: Primarii tamen, qui p̃lati & Canonici cathedr. appellãtur, intra mẽſem, poſteaq̃ in id collegiũ cooptati ſunt. Eos autẽ p̃otifex quidẽ max. creat, collegiũ verò vnà cũ Epiſcopo eligit alternis mẽſibus: Excepto Præpoſito, qui à Rege editur, ſiue p̃ſentatur, ab epiſcopo præficitur

Canonicorum & Prælatorum Varmienſis creatio.

Sed neque is, neque cæteri tres prælati locum & suffragium habent in collegio, siue capitulo, nisi sint etiam canonici. Culmensis ecclesiæ collegium ad quatuor canonicos redactum est. Qui singuli à cæteris vnà cum episcopo cooptantur. Ipse autem episcopus à solo rege designatur, à pontifice max. creatur. Cæterum Varmiensis ex pacto recentiori è quatuor canonicis indigenis à rege propositis, vnus ab eius ipsius ecclesiæ collegio deligitur: deinde hic quoque à pontifice renunciatur, & confirmatur. Ac tum demum sacris pontificalibus ad præscriptum ecclesiasticorum canonum initiatur. Magistratus terrestres in Prussia quoque, itidem ac in Polonia, à rege creantur: Iudex tamen ex aliquot à Palatino cum dignitarijs & cætera nobilitate de consessu scabinorum delectis, ab eo editur: Scabini soli à palatino cum cæteris dignitarijs illius loci creantur. Sunt autem & Prussici magistratus omnes perpetui, præter præfectos: qui regis arbitratu mutari possunt, nisi beneficio ac diplomate regio sibi prospexerint. Ciuitates à decurionibus seu consulibus, & quidem Germanicę linguæ & sanguinis (Polonos enim pro externis habent, & neque

Episcoporum Prussi. designatio.

Magistratuum Prussicorum cõferendorũ ius.

Ciuitatum Prussicarũ magistratu & administratio.

que ad artes mechanicas perdiscendas admittunt) reguntur: Quorum non idem vbique, certus tamen est numerus. Et ipsi ius habent cooptandi, quos volunt, in sua collegia, quoties vacat locus, eoque maiore sunt dignatione & authoritate, quando volunt, & obsequentiorem habent plebem. His præsident magistri ciuium, à decurionibus, ac de numero ipsorum delecti, & ipsi, itidem atque decuriones perpetui, in primarijs quidem vrbibus quaterni, in cæteris verò oppidis bini, per vices annuum gerentes magistratum. Habent item singulæ ciuitates iuratos iudices, siue scabinos, qui à decurionibus siue consulibus leguntur: Et ipsi autem perpetui sunt, nisi fortè in numerum consulum cooptentur. Neque enim eundem consulum & scabinum esse licet, præter Elbingam & Brunsbergam: vbi pars consulum loco scabinorum iudicia exercet. Cæterum vnus è consulibus eis præficitur, quem scultetum vel iudicem vocant. Primariæ tres ciuitates etiam præfectos habent singulos, vt dudum memorauimus, quos vocant burgrabios, & eos quidem annuos ferè: Qui tranquillitatis vrbanæ, ac totius territorij curam gerunt, cau-

Consules.

Magistri ciuium.

Scabini.

Scultetus.

Burgrabij ciuitatum.

sasq; priuatarum iniuriarum & sanguinarias iudicant, & pro iis multas irrogant. Hunc solum magistratum rex in ciuitatibus creat, sed nonnisi vnum è sex vel octo è numero consulum eiusdem ciuitatis ab ipso collegio delectis, iidem autem consules ex omni ciuium numero, Gdani quidem centum viros, alibi verò pauciores deligunt, qui sint capita multitudinis, & quasi tribuni plebis: cum quibus communicant nonnunquam consilia de republica, & ex ijs cognoscunt postulata plebis. Vitantur enim coitiones multitudinis, propter externorum omnis generis hominum frequentiam, nequando in seditionem erumpant, vt nonnunquam factum est. Iudicia nobilitatis iudices terrestres cum suis scabinis, præsidente palatino, bis quotannis exercent in certis oppidis. Infamiæ tamen causa, & status controuersia, itidem ac in Polonia, ad regis iudicium pertinet. A terrestribus iudicijs prouocatio est ad consiliarios Prussiæ: inde verò ad Regem. In oppidis verò iudiciaria potestas ferè omnis est penes consules, exceptis paucis causis, quarum mentionem dudum fecimus, & si quæ sunt aliæ ad burgrabios vel

Capita multitudinis.

Iudiciorũ ratio.

Iudicia vrbana.

vel palatinos pertinentes: Sed eam ipsi consules, quod ad priuatorum hominum inter ipsos controuersias attinet, cum iurato iudicio, cuius mentionem dudum fecimus communicarunt. Ab eo verò iudicio in primarijs quidem ciuitatibus ad consules ciuitatis cuiusq; in cæteris autem oppidis ad consilium totius Prussiæ: inde porrò vtrinq; ad regem prouocatur. Rex verò de quibusuis prouocationibus vbilibet, & cum quibus vult cognoscit. Plerunq; etiã cognitionẽ delegat Cancellariis & iureconsultis. Alioqui priuatũ neminem è Prussia regi euocare licet, exceptis iis causis, quę sunt fisci, & iudicii regii ꝓpriæ. Magistratus terrestres iuxta ac vrbanos euocat de iis duntaxat, quæ in magistratu perperàm & ꝑter officium suum egerint: vel, si mauult, consiliarijs Prussicis eas delegat, in comitijs cognoscendas. Delegat etiã vel iisdẽ, vel quibus vult, causas fisci sui, finiũ regundorũ cum suis bonis, ac diuidundæ inter fratres & cognatos hæreditatis: Quæ suis itẽ alias ab aliis ordinarijs iudicib⁹ ꝑ ꝓuocationẽ ad se deuolutas. Comitia bis quotãnis habẽtur in Prussia statis tẽporib⁹ Maio q̃dẽ mẽse Marieburgi, Septẽbri aũt extremo Grudẽti.

Prouocationum ratio.

Comissaria iudicia.

Comitia Prussica.

Ex iustis tamen causis ea quoque loca mutari possunt. In ijs comitiis à consiliariis de republ. in commune consultatur, siue vltro, siue ex præscripto regio: de prouocationibus terrestrium & oppidanorum iudiciorum cognoscitur: & omninò iudicia vel à rege delegata, vel si qua sunt alia, exercentur. Cum ducalibus quoque Prussis, seu ducis ipsius legatis nonnunquam Elbingę ex fœdere, vel Marieburgi, constituta certa die, conuentus habentur, & consultationes de legibus, & aliis rebus communibus, & controuersis. Non ita pridem in Prussia quoque nuncii nobilitatis & minorum ciuitatum in comitiis adhiberi cœperunt, tributi sciscendi causa: cuius decernendi potestatem neque rex, neque consiliarii soli vsurpant. Ad regni quoque comitia nuncii nuper adeò mitti cœperunt. Sciscitur autem cereuisiarium tributum plerunq; in vsus publicos, vel in gratiam regis: vocaturq; id vulgò cisa vel accisa. Nonnunquam etiam de censibus, agris, domibus, bonis, & facultatibus, æstimatione facta, certa portio pensitanda decernitur. Varmiensis episcopæ subditi nihil habent negocii cum comitiis. Solus iis interest, & præest Episcopus, ac

Nuncij.

Tributum apud Prussos accisa.

Varmiensium libertas.

ac deinde de ijs, quæ ibi constituta sunt, ad peculiarem conuentum suorum refert: de tributo præsertim. Nec temerè ij dissentire solent ab episcopi sui & conuentus Prussici sententia. Nihil tamen vetat, ipsos quoque arbitratu suo, authoritate episcopi & Capituli præeunte, peculiares leges, &, vt vocant, ordinationes sibi condere, tributumq; scisçere. Quinetiam magistratus primariarum ciuitatum non rarò imperant ciuibus suis tributum peculiare, & operas, aliaq; onera in vsus publicos vrbium suarum, adhibitis capitibus plebis. Portus maris tres habet Prussia, Regia quidem Gdanensem & Elbingensem, Quorum hic in Habum lacum, ille rectà in mare procurrit: ducalis verò Regiomontanum siue Kœnixbergensem, quà Pragola fluuius in Habum influit. Atque hic quidem cum portorijs & omni iurisdictione & impendijs in ducis, duo verò reliqui in ipsarum ciuitatum, quibus adiacent, & magistratus potestate sunt. Verum is tamen, magistratus inquam, sine permissu vel mãdato regio claudendi & aperiendi portus potestatem non habet. Quod de tributo quoq; decernendo itidem nuper constitutum est. Quod ad

Portus. Prussiæ.

Belli ratio apud Prussos.

bellum attinet, si qua vis hostilis ingruat Prussiæ, domesticis communibusq; plebi cum nobilitate viribus depellitur. Ac nobilitas quidem cum proceribus equestris militat, Sculteti item & liberi: (Quos ita vocant, propterea quod & ipsi ab operis & laboribus, quos rusticani dominis suis præstant, gratuitam immunitatem habent, medij quodam modo inter nobiles & rusticanos agricolas: Ferunt tamen nonnulla onera extra ordinem) Ciuitates equitatum atque peditatum suppeditant: Rusticani peditatum tantum. Hæc ante institutam coadunationem (quæ necdum maturuisse videtur) de Prußia, & in vniuersum de Polonia nobis σαφέστερον, quod aiunt, καὶ ἀμαθέστερον sunt exposita. Quæ cùm ciuibus nostris, tum externis non ingrata fore speramus. Sic autem fiet, vt minus peregrinentur in historia nostra.

Liberi.

FINIS.

PERÆ precium nobis visum est, coronidis loco hic adijcere nomenclaturas & ordinem amplißimi Senatus Regii, quemadmodum in comitiis Lublinensibus ante quatuor annos constitutus est, & nonnihil ab antiquo (quem priore libro recensuimus) mutatus, posteaquàm Lithuani sese cum Polonis penitus coniunxere, & in vnum reipublicæ corpus coaluere. Qui tamen ordo non tam accuratè in consessu, quàm in dicendis sententiis, & ferendis suffragiis seruatur.

Senatorum Regni Poloniæ cum coniunctis ei ditionibus dignitates & ordo, secundum constitutionem Comitialem Lublinensem, anno M. D. LXVIIII. editam.

Archiepiscopi duo.

Gnesnensis.
Leopoliensis.

Episcopi 13.

Cracouiensis.
Vvladislauiensis.
Vilnensis. } alternatim.
Posnaniensis. }
Plocensis. } alternatim.
Varmiensis. }
Luceorienſis
Præmislienſis
Samogitiæ siue Mednicensis
Culmensis
Chelmensis
Kiouiensis
Camenecensis

Palatini cum quibusdam aliis eximijs inter eos interſertis 35.

Castellanus Cracouiensis.

Palat. { Cracouiensis. / Posnaniensis. / Vilnensis. / Sendomirienſis.

Cast. Vilnensis.

Palat. { Calissiensis. / Trocensis. / Siradiensis.

Castel. Trocensis
Palat. Lencicienſis
Capitaneus Samogitię
Breſtensis
Kiouiensis
Iunivuladislauiensis
Russiæ
Volynensis
Podoliæ
Smolenscensis
Lublinensis
Polocensis
Belsensis
Palat. { Nouogrodensis
Plocensis
Vitepscensis
Masouiæ
Polesensis siue Podlasſensis
Rauensis
Brescienſis
Culmensis
Mscislauiensis
Marieburgensis

Brasla-

Palat. { Braslauiensis, Pomeranię, Minscensis

Castellani maiores 30.

Posnaniensis
Sendomiriensis
Calissiensis
Voinicensis.
Siradiensis
Lencicensis
Samogitię
Brestensis
Kiouiensis
Iunivuladislauiensis
Leopoliensis
Volynensis
Camenecensis
Smolenscensis
Lublinensis
Polocensis
Belsensis
Nouogrodensis
Plocensis
Vitepscensis
Czernensis
Polesensis siue Podlassensis
Rauensis
Brescensis
Culmensis
Mscislauiensis
Elbingensis
Braslauiensis
Gdanensis
Minscensis

Castellani minores 49.

Sandecensis
Medirecensis
Vislicensis
Biecensis.
Rogoznensis
Radomiensis
Zauichostensis
Landensis
Sremensis
Zarnouiensis
Malogostensis
Velunensis
Prȩmislensis
Calissiensis
Sanocensis
Chelmensis
Dobrinensis
Polanecensis
Præmentensis
Criuinensis
Czechouiensis
Naclensis
Rospirensis
Biechouiensis
Bydgostiensis
Brezinensis
Crusuicensis
Osuienzimensis
Camienensis
Spicimirensis
Inovulodensis
Coualiensis
Santocensis

Sohaciouienſis
Varſauienſis
Goſtinenſis
Viſnenſis
Raciaznenſis
Sieprcenſis
Viſſogrodenſis
Ripinenſis
Sakroczimenſis
Ciechanouienſis
Liuenſis
Slonenſis
Lubaciouienſis
Conarienſis in Siradienſis Palatinatu
Conarienſis in Lencicienſi
Conarienſis in Iunivuladislauienſi.

Officiales Curiæ 10.

Mareſalcus Regni Poloniæ
Mareſalcus Lithuaniæ
Cancellarius Poloniæ
Cancellarius Lithuaniæ
Vicecancellarius Poloniæ
Vicecancellarius Lithuaniæ
Theſaurarius Poloniæ
Theſaurarius Lithuaniæ
Mareſalcus Curiæ Polonicæ.
Mareſalcus Curiæ Lithuanicæ.

Inw. 8.8.1957 W
Opraw.
Oprac.
Katalog
Magazyn

200.-11
Rep. v. B.K.
Antyk

KSIĘGARNIA
ANTYKWARIAT
DOM KSIĄŻKI
DOM
D № 172274

16

XVI, 8°-40